

kaleidoskop

Dragana Pavlović Breneselović
Živka Krnjaja

OSNOVE
DIVERSIFIKOVANIH
PROGRAMA
PREDŠKOLSKOG
VASPITANJA
I OBRAZOVANJA

Dragana Pavlović Breneselović

Živka Krnjaja

Kaleidoskop

**Osnove diversifikovanih programa
predškolskog vaspitanja
i obrazovanja**

Beograd, 2017.

Dragana Pavlović Breneselović

Živka Krnjaja

Kaleidoskop

**Osnove diversifikovanih programa
predškolskog vaspitanja i obrazovanja**

Izdavač

Institut za pedagogiju i andragogiju,
Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Recenzenti

Prof. dr Jasmina Klemenović

Prof. dr Snežana Marinković

Dr Lidija Miškeljin

Za izdavača

Prof. dr Sanja Pejatović

Upravnik Instituta za pedagogiju i andragogiju

Lektura

Vlado Đukanović

Dizajn

Rastko Toholj

Štampa

Copy Planet d.o.o, Beograd

Tiraž 500

ISBN 978-86-82019-93-0

Publikacija je razvijena u okviru naučno-istraživačkog projekta „Kaleidoskop – diversifikacija oblika i programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja” koji je u saradnji sa Ministarstvom prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i UNICEF-om realizovao Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, kao komplementaran projektu „Vrtići bez granica 2 – kvalitetno inkluzivno predškolsko vaspitanje i obrazovanje”, uz finansijsku podršku Švajcarske agencije za razvoj i saradnju. Stavovi i mišljenja izneti u publikaciji ne odražavaju nužno stavove UNICEF-a i donatora.

unicef

Predgovor

Zahvaljujući novim naučnim dokazima koji ukazuju na važnost podrške deci ranog uzrasta, podrška razvoju i učenju u ranom detinjstvu postala je jedan od prioriteta obrazovnih politika u mnogim zemljama u svetu pa i u Srbiji.

Sa oko 50% dece koji pohađa predškolsko vaspitanje i obrazovanje, Srbija ima jedan od najnižih obuhvata u Evropi, dok je participacija dece iz osetljivih grupa, posebno romske dece, dece koja žive u siromaštvu i dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom čak i niža (romska deca 5,7%, deca u najsromašnijim porodicama 9%). Praksa predškolskog vaspitanja i obrazovanja je neujednačenog kvaliteta, nedovoljno diversifikovana i ne odgovara na potrebe dece i roditelja.

Kao odgovor na ovakvo stanje, aktuelne mere obrazovne politike usmerene su na povećanje dostupnosti i pravednosti sistema i razvijanje kvaliteta predškolskog vaspitanja kroz diversifikaciju organizacionih oblika i programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja.

Iz perspektive UNICEF-a, pitanja pravednosti i inkluzije, programska i organizaciona diversifikacija kao i kvalitet programa se uzajamno prožimaju. U tom smislu smo pokrenuli dva komplementarna projekta koji su upravo imali za cilj da razviju model za unapređivanje obuhvata, pravednosti i kvaliteta predškolskog vaspitanja i obrazovanja: Kaleidoskop kojim je rukovodio Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i koji je kao naučno istraživački projekat realizovan kao komplementaran projektu *Vrtići bez granica 2 — kvalitetno inkluzivno predškolsko vaspitanje i obrazovanje u Srbiji* koji je realizovan u saradnji Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, UNICEF-a, CIP — Centra za interaktivnu pedagogiju, 10 predškolskih ustanova i lokalnih samouprava — Odžaci, Smederevo, Čukarica/Beograd, Loznica, Krupanj, Čačak, Nova Varoš, Sjenica, Bojnik i Leskovac.

Kaleidoskop predstavlja teoretsko utemeljenje za integrisan razvoj predškolskog vaspitanja i obrazovanja u pogledu kvaliteta, pravednosti, programske i organizacione diversifikacije koji je zasnovan na savremenim pristupima praksi i razumevanju multifunkcionalnosti predškolskog vaspit-

tanja i obrazovanja. Polazeći od prava deteta i porodice u obrazovanju Kaleidoskop predstavlja pokušaj da se praktičarima pruži oslonac i podrška za kreiranje kvalitetne inkluzivne diversifikovane predškolske prakse.

Ključni nalazi praćenja konkretizacije *Kaleidoskopa* pokazuju da je programska koncepcija Kaleidoskopa bila dobar osnov za razvijanje diversifikovanih inkluzivnih vaspitno obrazovnih programa rada sa decom. Predškolski programi koji su nastali na osnovu Kaleidoskopa razvijali su se u pravcu kvalitetnije sredine za učenje. Kroz realizovane projekte sa decom podržavala se dobrobit dece, razvijale su se dispozicije za učenje, razvijalo se partnerstvo sa porodicom, jačale su kompetencije vaspitača i razvijala se reflektivna praksa dok je lokalna zajednica postala resurs za građenje programa i mesto učenja dece.

Kroz projekte *Vrtići bez granica 2* i *Kaleidoskop* su izgrađeni važni resursi koji će, zasigurno, biti od neprocenjivog značaja za dalji razvoj kvaliteta u predškolskom vaspitanju i obrazovanju u Srbiji.

UNICEF u Srbiji

Sadržaj

<i>Predgovor</i>	3
----------------------------	---

O Kaleidoskopu	7
---------------------------------	---

OKVIR KALEIDOSKOPA: VREDNOSTI

U šta verujemo	15
---------------------------------	----

Čemu težimo	18
------------------------------	----

OSNOVE KALEIDOSKOPA: KAKO DECA UČE

Dete u učenju	21
--------------------------------	----

Kako razumemo učenje u programu	24
--	----

Osnova za učenje: dobrobit, delanje i odnosi	28
---	----

Dobrobit	28
---------------------------	----

Delanje	35
--------------------------	----

Odnosi	44
-------------------------	----

OGLEDALA KALEIDOSKOPA: OKRUŽENJE

Zajednica	56
----------------------------	----

Porodica	58
---------------------------	----

Principi saradnje sa porodicom	59
--	----

Oblici saradnje sa porodicom	60
--	----

Vršnjaci	62
---------------------------	----

Vaspitač	65
---------------------------	----

Fizička sredina	69
----------------------------------	----

POKRETANJE KALEIDOSKOPA: GRAĐENJE PROGRAMA

Šta je građenje programa	.75
Kako se gradi program.	.78
Literatura.	.87

DODATAK

Dodatak 1:	
Načini podupiranja funkcija delanja	.93
Dodatak 2:	
Odrasli u igri	.94
Dodatak 3:	
Podrška različitosti i jednakim mogućnostima za igranje	.99
Dodatak 4:	
Podrška vaspitača učenju u životno-praktičnim aktivnostima	101
Dodatak 5:	
Integrisanje multipismenosti u igru, praktične aktivnosti i planirano učenje	102
Dodatak 6:	
Integrisanje informaciono-komunikacionih tehnologija u igru, praktične aktivnosti i planirano učenje	104

O Kaleidoskopu

Šta je svrha Kaleidoskopa

- ▶ Da podrži razvijanje diversifikovanih oblika i programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja kod nas.
- ▶ Da deluje u najboljem interesu deteta i porodice.
- ▶ Da podrži praktičare kao istraživače vlastite prakse i kokreatore programa sa decom i porodicom.
- ▶ Da utemelji etičku dimenziju prakse dečjeg vrtića i programa namenjenih deci, kao i profesije vaspitača.
- ▶ Da bude katalizator za promišljanje i dijalog i da otvori put za menjanje prakse predškolskog vaspitanja i obrazovanja kod nas.

Na čemu se zasniva Kaleidoskop

Koncepcija Kaleidoskopa se zasniva na:

- ▶ teorijskim postavkama sociokulturne teorije učenja i razvoja i sociologije detinjstva;
- ▶ Konvenciji o pravima deteta i Opštem komentaru 7 Komiteta UN za prava deteta o ostvarivanju prava deteta u ranom detinjstvu;
- ▶ aktuelnim dokumentima obrazovne politike u Srbiji — Strategiji razvoja predškolskog vaspitanja i društvene brige u Strategiji razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020, Zakonu o predškolskom vaspitanju i obrazovanju, Osnovama programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja;
- ▶ međunarodnim dokumentima obrazovne politike (21st Century Skills; Key principles of a Quality Framework for Early Childhood Education and Care; CoRe: Competence Requirements in Early Childhood Education and Care);

- ▶ primerima uspešnih inostranih praksi koncipiranja programa predškolskog vaspitanja (programi Te Whariki; Aistear; Belonging, being and becoming; NSW Curriculum Framework — The Practice of Relationships; švedski program predškolskog vaspitanja).

Kome je namenjen Kaleidoskop

Kaleidoskop je namenjen svim praktičarima (vaspitačima, stručnim saradnicima i saradnicima, umetnicima i drugim stručnjacima) koji realizuju različite programe sa decom predškolskog uzrasta u predškolskoj ustanovi ili pri drugim institucijama i organizacijama (centrima kulture i sporta, školama, bibliotekama, muzejima i sl.).

Zašto metafora kaleidoskopa

Kaleidoskop je optička sprava i omiljena dečja igračka koja kroz sistem dvostrukih ogledala, reflektujući svetlost delića različite boje, gradi različite slike. Kaleidoskop simbolizuje suštinu diversifikovanih programa — da se, polazeći od zajedničke osnove (kako vidimo dete i učenje i šta je naša uloga u tome), grade različite slike u zavisnosti od konkretnog konteksta u kome se program razvija i od usmerenja koje program ima. Program pri tome, kao i igračka kaleidoskop, pruža mogućnosti deci i odraslima da aktivno eksperimentišu i grade različite „obrasce”, koji ih svojom raznolikošću, lepotom, originalnošću i nepredvidljivošću uvek iznova očaravaju, raduju i podstiču na istraživanje i otkrivanje.

Slika deteta i detinjstva u Kaleidoskopu

Detinjstvo je sociokulturno oblikovano i prepoznaje se kao vredno po sebi, a ne samo kao priprema za budući život. Dete se sagledava kao bogato potencijalima, kompetentno, „kao jako i moćno”, kao agens sopstvenog razvoja i učenja. Dečja individualnost, jake strane, prava i potrebe čine okosnicu rada sa decom. Dete je nosilac prava — svako dete ima pravo na kvalitetno detinjstvo i obrazovanje, aktivno učešće, kao i na uvažavanje različitosti u pogledu ličnog, kulturnog, jezičkog i porodičnog identiteta.

Razumevanje učenja u Kaleidoskopu

Učenje je transformativni proces kroz koji dete menja sebe, svoje razumevanje sveta, svoje odnose, a time i zajednicu u kojoj dela i živi. Učenje i podučavanje predstavljaju celovit proces koji se odvija integrisano u kontekstu svakodnevnog življenja. Kroz interakcije dece sa vaspitačima, roditeljima, drugom decom, članovima lokalne zajednice i fizičkom sredinom konstruišu se znanja i gradi razumevanje i smisao. Učenje proističe i gradi se *na* i *kroz* detetovu dobrobit i delanje (igru, životno-praktične aktivnosti i planirano učenje). Ono što pokreće, podupire i kroz šta se gradi dobrobit i delanje deteta jesu odnosi.

Razumevanje programa u Kaleidoskopu

Program nastaje i gradi se u realnom kontekstu vaspitno-obrazovne prakse. Za dete, program se manifestuje kao ostvarivanje njegove dobrobiti kroz odnose koji se razvijaju sa okruženjem, vršnjacima i odraslima u realnim situacijama delanja. Vaspitač, polazeći od onog što je realni program za dete, zajedno sa decom i drugim odraslima planira, preispituje, dokumentuje i razvija program. Otuda program ne može biti unapred napisani dokument, već se on gradi kroz zajedničko učešće svih učesnika i oblikuje kulturom vrtića, porodice, lokalne zajednice i šireg društvenog konteksta.

Praktičar u Kaleidoskopu

Praksa vaspitača je složena i promenjiva i odvija se kroz dinamičnu spregu odnosa, aktivnosti i akcija u jedinstvenom kontekstu grupe, vrtića i zajednice u kojoj vaspitač radi. Vaspitač je refleksivni praktičar koji preispituje teoriju i praksu u odnosu na dati kontekst, gradeći celinu znanja, iskustava, umenja, veština, verovanja i vrednosti kao filter kroz koji donosi odluke i gradi program. Vaspitač razvija zajednicu prakse kroz uzajamnu saradnju i povezivanje sa kolegama, decom, porodicom i lokalnom zajednicom.

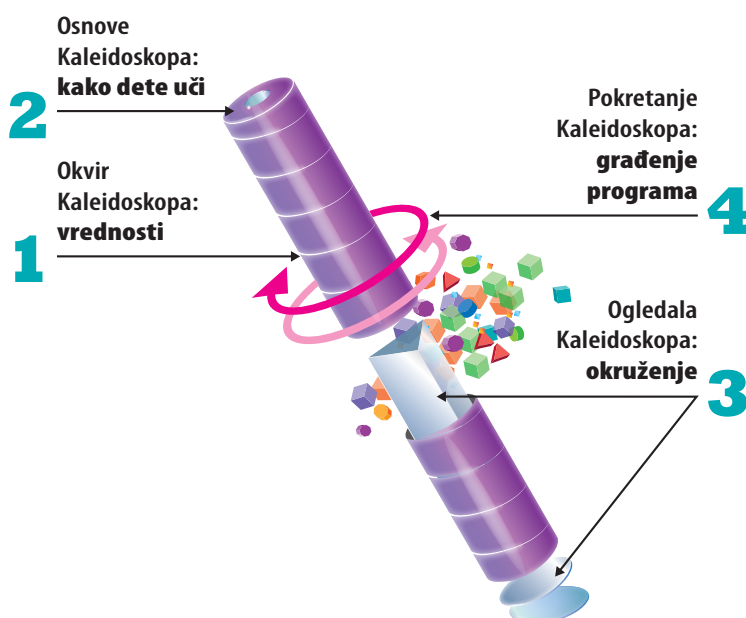
Zajednica i porodica u Kaleidoskopu

Neposredna zajednica se vidi kao mesto učenja i učešća dece u životu zajednice, a porodica kao primarni vaspitač deteta. Zbog toga se program gra-

di kroz uvažavanje porodičnih i kulturnih osobenosti te kroz različite načine uključivanja porodice i zajednice u razvijanje programa.

Struktura publikacije Kaleidoskop

U skladu sa metaforom kaleidoskopa, publikacija je strukturirana prema delovima kaleidoskopa i ima četiri poglavlja (Slika 1).

Slika 1. Struktura publikacije prema delovima kaleidoskopa

U poglavlju „Okvir kaleidoskopa: vrednosti” izneto je ono u šta verujemo i čemu težimo u diversifikovanim programima. Okvir za diversifikovane programe, sâm cilindar kaleidoskopa, oblikovan je osnovnim vrednostima od kojih polazimo u razumevanju funkcije predškolskih programa, deteta i detinjstva i uloge odraslih. Iz ovog okvira proističe i naš pristup učenju dece i način oblikovanja konteksta učenja.

U poglavlju „Osnove kaleidoskopa: kako deca uče” izneto je razumevanje kako dete uči kroz tri dimenzije: dobrobit, delanje i odnose. Za svaku od dimenzija dati su određenje, potencijal koji ova dimenzija ima iz perspektive deteta i načini podrške od strane odraslog. Razumevanje kako dete uči

i razvija se čini osnovu za funkcionisanje kaleidoskopa. To je postolje ili osnov kaleidoskopa; na njemu se gradi program, a čine ga dobrobit, delanje (igra, životno-prakične aktivnosti, planirano/nameravano učenje) i odnosi. To je takođe „otvor” kroz koji pratimo i sagledavamo kvalitet programa.

U poglavlju „Ogledala kaleidoskopa: okruženje” konkretizuje se kontekstualna priroda programa kroz razmatranje značaja i uloge vršnjaka, odraslih, porodice, fizičkog okruženja i šire zajednice u programu. Vršnjaci, vaspitači, porodica, sredina dečjeg vrtića i zajednica predstavljaju ogledala kaleidoskopa i kroz njih se prelama osnov (odnosi, dobrobit i delanje), ali ne kao pasivni odraz, već kroz promišljanje i preispitivanje dece, odnosno preispitivanje vaspitača o deci, sebi, porodici i kulturi zajednice. Kako svaka šara kaleidoskopa nastaje reflektovanjem svetlosti, ovom metaforom podvlačimo značenje refleksije — promišljanja i preispitivanja u učenju i razvoju i dece i odraslih i samog programa.

U poglavlju „Pokretanje kaleidoskopa: građenje programa” iznete su strategije praktičara u građenju programa kroz organizaciju, podršku učešću, usmeravanje, dokumentovanje i reflektovanje. Da bi kaleidoskop davao šare, treba ga pokrenuti. Taj pokretač je sam proces vaspitno-obrazovne prakse i učenja dece kroz istraživanja. Različite oblasti (npr. umetnost i kultura, prirodne nauke, matematika, fizičke aktivnosti i zdrav način života), svaka sa specifičnim pristupom sadržajima, predstavljaju šarene komadiće stakla koji se reflektuju u ogledalima kaleidoskopa i stvaraju različite „slike” programa.

Dosledno primenjujući metaforu kaleidoskopa, za ilustraciju sadržaja u okviru svakog poglavlja koriste se pojedinačne „slike” kaleidoskopa, kojima se ilustruje glavna tematika poglavlja.

U prilogu publikacije su date liste sa konkretizovanim postupcima vaspitača u odnosu na pojedine kategorije delanja i učenja.

Kako koristiti Kaleidoskop

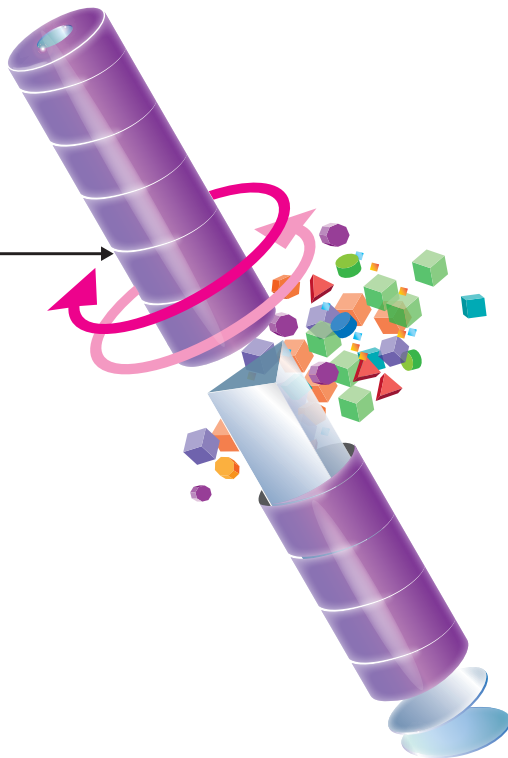
Kaleidoskop treba da posluži praktičarima kao polazište, da im dâ smernice i povod za razumevanje i preispitivanje prakse građenja programa. Koristiti Kaleidoskop u radu ne znači da treba jednom pročitati ovu publikaciju, nego da treba ući u ciklični proces čitanja, odnosno preispitivanja i menjanja sopstvene prakse. Takav proces podrazumeva višestruko vraćanje na ono što je već pročitano i na ono u šta verujemo i šta radimo. Refleksivna pi-

tanja koja se nalaze na kraju svakog poglavlja treba da nas podstaknu da, na osnovu vlastitih promišljanja i kroz dijalog sa kolegama, preispitujemo svoja polazišta i uverenja, analiziramo svoju praksu i identifikujemo moguće korake u daljim promenama. To je put kojim istovremeno produbljujemo razumevanja koncepcije Kaleidoskopa i gradimo program koji se zasniva na ovoj koncepciji.

OKVIR KALEIDOSKOPA: VREDNOSTI

1

Okvir
Kaleidoskopa:
vrednosti

U šta verujemo

Vrednost ranog detinjstva. Detinjstvo je važno po sebi, jer je to formativni period života u kome se dete mora odgajati, poštovati i uvažavati. Svako dete ima pravo na detinjstvo u skladu sa pravima koja mu pripadaju kao građaninu. Detinjstvo se razlikuje zavisno od socijalnog i kulturnog konteksta i okolnosti, a kako će se ono razumeti sociokulturno je uslovljeno. Nezrelost deteta je biološka činjenica, ali značenje koje dajemo njegovoj nezrelosti je kulturna činjenica.¹ Razumevanje dečjeg razvoja i očekivanja o razvojnim postignućima socijalno su konstruisani. Iz toga sledi da postoje različita shvatanja šta znači biti dete, da ne postoji univerzalno detinjstvo, već da se detinjstva razlikuju u zavisnosti od društvenih i kulturnih okolnosti u kojima dete odrasta, te da društvo i kultura imaju presudan uticaj na način kako će se dete razvijati i učiti.

Dete i njegova dobrobit su na prvom mestu. Deca su bogata potencijalima, kompetentna, jaka i moćna, ona su agensi sopstvenog razvoja i učenja, a dečja individualnost, jake strane, prava i potrebe predstavljaju okosnice rada sa decom predškolskog uzrasta u obezbeđivanju kvalitetnog iskustva u ranom detinjstvu. Sigurnost, blagostanje i dobrobit svakog deteta moraju se promovisati u svakom okruženju u kome borave deca predškolskog uzrasta, što znači da se deca moraju zaštititi od štetnih uticaja, ali i imati slobodu da aktivno učestvuju, istražuju, da se slobodno razvijaju i grade sopstveni identitet i osećanje pripadanja neposrednim grupama i široj zajednici. Deca, porodica i profesionalci imaju pravo na poverljivost kao balans između interesa deteta i prava deteta na zaštitu od povređivanja.

Jednakost u dostupnosti programa i učešću u programima. Sva deca i njihove porodice imaju jednaka prava na uključivanje u različite programe predškolskog vaspitanja i na aktivno učešće u razvijanju programa i vrednovanju kvaliteta programa. Podržavanje jednakosti ne znači uniformnost, već razumevanje i uvažavanje individualnosti svakog deteta, pravo deteta i porodice na izbor i odgovarajuću podršku deci iz osetljivih grupa.

1 James & Prout, A., 2005.

Različitost. Uvažavanje i „slavljenje”² različitosti podrazumeva uvažavanje i promovisanje ličnog, kulturnog, jezičkog i porodičnog identiteta svakog deteta i odraslog. Različitost je preduslov i ishod učenja. Pojedinci imaju različita iskustva, znanja i veštine koje unose u proces učenja. Kroz aktivno učešće dece i odraslih u različitim kolaborativnim aktivnostima podstiče se razumevanje i uvažavanje različitosti. Iz ovakvog pristupa različitosti sledi i da se deca iz osetljivih grupa ne sagledavaju kao deficitarna u odnosu na druge, pa akcenat nije na njihovom „izjednačavanju” sa ostalima, već na razumevanju i uvažavanju njihove osobenosti.

Roditelji su partneri. Roditelji i porodica su primarni vaspitači dece i imaju najvažniju ulogu u pružanju podrške koja vodi do dobrobiti, učenja i razvoja dece. Odnos koji uspostavljaju vaspitači i drugi praktičari sa roditeljima mora se zasnivati na principima partnerstva.

Program je zajednica prakse. Program predškolskog vaspitanja se ostvaruje u vrtiću ili nekom drugom okruženju koje predstavlja zajednicu u kojoj se svi učesnici — deca, vaspitači i porodica — osećaju dobrodošlo, kome pripadaju, u kome ih uvažavaju i u kome oni aktivno doprinose zajednici u koju su uključeni. Deljenjem znanja, umenja i razumevanja značenja učenje se podiže na viši nivo od onog nivoa koji pojedinac sam može da dosegne.

Odnosi su suština vaspitanja. Deca grade odnose sa vršnjacima, sa odraslima i zajednicom; kroz ove odnose ona uče i razvijaju se. Deca su članovi porodice i zajednice, a ne izolovani pojedinci, i ona uče kroz odnose sa vršnjacima, odraslima, predmetima i simbolima. Dečji vrtić ili drugo okruženje u kojem se odvija program predstavlja sistem odnosa, sistem višestruko povezan sa širim socijalnim sistemom. Deca imaju potrebu i pravo da komuniciraju i grade odnose sa drugima; ona tako uče i grade sopstveni identitet.

Odrasli su partneri dece u učenju. Uloga odraslih je da stvaraju prilike za zajedničko učešće, u kojima će deca steći iskustva koja su veoma značajna za njihov razvoj i učenje, kao i da aktivno podržavaju dobrobit, učenje i razvoj deteta. Odrasli znaju kako da planiraju, posmatraju i slušaju decu, kako da postavljaju pitanja, razumeju dečje ideje i teorije i pružaju deci mogućnosti za otkrivanje i učenje. Zadatak odraslih nije da jednostavno daju odgovore, već da pomognu deci da dođu do odgovora i, što je još važnije, da pomognu deci da dođu do pravih pitanja kojima će voditi svoje aktivnosti.

2 Rinaldi, 2006.

Okruženje je treći vaspitač. Fizičko okruženje direktno utiče na dobrobit, učenje i razvoj deteta. Stoga se sredina u kojoj deca borave, konkretizovana kroz organizaciju prostora i vremena, sagledava kao sastavni deo programa koji se preispituje, promišlja i planira u skladu sa koncepcijom programa i kroz konsultovanje sa decom.

Igra je dominantna aktivnost deteta. Igra je prirodni i konstruktivni način interakcije deteta sa vršnjacima, odraslima i okruženjem. Igra je središte dobrobiti, učenja i razvijanja svakog deteta — deca uče kroz igru i u igri, pa kvalitetan predškolski program mora podržavati igru deteta.

Vaspitači su istraživači svoje prakse. Praksa vaspitanja je dinamičan, složen, promenljiv i specifičan proces koji se ne može uvek do kraja predvideti. Zbog toga praksa vaspitača nije prosta primena teorijskih znanja, propisanog programa i gotovih recepata, već zahteva stalno preispitivanje teorije, prakse i vlastitih polazišta u datom kontekstu. U tom procesu vaspitaču je potrebna razmena sa drugim vaspitačima i praktičarima, sa roditeljima i decom, kao i njihova podrška.

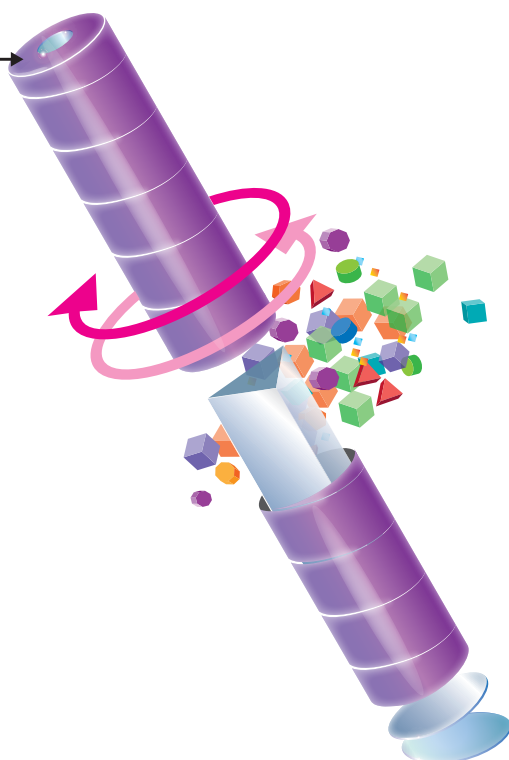
Čemu težimo

- ▶ Da sva deca predškolskog uzrasta, a naročito deca iz osetljivih grupa i deca koja nisu obuhvaćena predškolskim vaspitanjem, imaju mogućnosti da se uključe u različite programe predškolskog vaspitanja.
- ▶ Da učešćem u programima deca imaju prilike i mogućnosti da budu srećna, da se osećaju zadovoljno, ostvareno i prihvaćeno, da grade odnose poverenja i uvažavanja, bliskosti i prijateljstva.
- ▶ Da deca razvijaju predispozicije za celoživotno učenje, kao što su otvorenost, radoznalost, rezilijentnost, refleksivnost, istrajnost, poverenje u sebe kao sposobnog „učenika” te pozitivan lični i socijalni identitet.
- ▶ Da deca učešćem u programima imaju prilike da upoznaju, istražuju i preispituju različite oblasti ljudskog saznanja i delanja, da operišu različitim kulturnim artefaktima i načinima građenja i izražavanja značenja.
- ▶ Da porodice imaju mogućnosti i prilike da biraju, aktivno učestvuju u vaspitanju svoje dece na javnom planu, da osveste svoje latentne potrebe i kapacitete i razvijaju roditeljske kompetencije.
- ▶ Da vaspitači, stručnjaci iz različitih oblasti i drugi praktičari imaju priliku da ispolje svoju autonomiju, kreativnost i profesionalnost, kao i proaktivno zastupanje dece i porodica.
- ▶ Da dečji vrtić i druga okruženja u lokalnoj zajednici (centri kulture, sporta i rekreacije, otvoreni prostori, institucije lokalne sredine) postanu prostori zajedničkog učešća dece i odraslih u učenju i građenju smisla, kroz dijalog i uzajamnu podršku.
- ▶ Da se vaspitači, stručnjaci drugih profila, istraživači, nosioci obrazovne politike i svi koji se bave predškolskim vaspitanjem povezuju u istraživačku zajednicu koja, kroz istraživanja i uzajamnu podršku, gradi kvalitet predškolskog vaspitanja.

OSNOVE KALEIDOSKOPA: KAKO DECA UČE

Osnove
Kaleidoskopa:
kako dete uči

2

Deca i učenje

Deca su posvećena učenju. Dete je u ranim uzrastima posvećeno učenju.³ Ne postoji period života u kome čovek sa toliko energije, istrajnosti i entuzijazma ovladava tako složenim kapacitetima i razvija ih, kao što je to slučaj u ranom detinjstvu.

Deca su aktivni učesnici i članovi vrtića i društva. Deca su građani sa svojim pravima i doprinosom društvenom životu svoje grupe, vrtića i zajednice. Deca treba da budu aktivni učesnici u oblikovanju svog identiteta kao članovi različitih društvenih i kulturnih zajednica i kao građani demokratskog društva. Kada dete raste u sredini koja uvažava individualna i kolektivna prava i podstiče ličnu i kolektivnu odgovornost, ono razvija zajedničke vrednosti i svest o sebi i zajednici.

Deca treba da budu uključena u demokratski dijalog i donošenje odluka o svom učenju i okruženju. Njihov glas treba da se čuje i ona treba da saslušaju druge, kritički preispituju svoje reči i akcije i da imaju mogućnost da participiraju u aktivnostima grupe, vrtića i zajednice u kojoj odrastaju.

Deca delaju i uče u različitim kontekstima. Deca su od rođenja uključena u različita socijalna okruženja koja oblikuju i obogaćuju njihovo učenje. Deca grade značajna iskustava kroz različite kontekste koji reflektuju i podržavaju raznovrsne sociokulturne vrednosti i verovanja. Kao članovi različitih zajednica (porodice, vršnjaka, vrtića, susedstva i sl.), deca grade različite perspektive iz kojih posmatraju životne situacije i događaje. Kroz interakcije koje uspostavljaju i povezivanje ovih perspektiva, dete gradi svoj identitet pripadanja različitim društvenim i kulturnim grupama.

Partnerstvom porodice, vrtića i zajednice jačaju se veze između detetovih iskustava i učenja u različitim kontekstima i gradi se smisao. Deca će uspešnije ovladavati prelascima iz jedne u drugu sredinu ako su te sredine izazovne i zahtevaju intelektualno angažovanje te ako se istovremeno deca u njima osećaju sigurnom i socijalno prilagođenom.

Deca na jedinstven i aktivan način oblikuju svoje učenje. Deca ne dolaze u program (vrtić) kao neko ko tek započinje učenje. Ona

3 Shonkoff, J. P., Philips, D. A., 2000.

su već razvila implicitna znanja o događajima i svetu oko sebe i uključuju se u predškolski program kao sposobni pojedinci koji uče od rođenja. Ona dolaze sa jedinstvenim prethodnim iskustvima učenja i sa sopstvenim razumevanjem, sposobnostima, stavovima i potencijalima. Dečija iskustva u učenju se razlikuju jer deca potiču iz različitih porodičnih, socijalnih i kulturnih okruženja i imaju različite socijalne, kulturne i jezičke identitete. Ova znanja i razumevanja čine iskustvenu osnovu od koje vaspitač polazi u podršci razvoju konceptualnog i proceduralnog znanja kojim se oblikuju kognitivni procesi, odnosno nadograđuje i reoblikuje dečje razumevanje.⁴

Deca su kokonstruktori znanja i partneri u učenju. Dete uči integrisano, u kontekstu svakodnevnog življenja i kroz razmenu sa okruženjem. Učenje je kooperativni i komunikativni proces. Dete je socijalno biće koje se igra, priča i živi uz druge, posmatrajući šta drugi rade i imitirajući ih, pitajući se o onome što vidi i pružajući odgovore, oslanjajući se na znanje drugih u tumačenju i davanju značenja različitim iskustvima koje ono ima. Deca uče gradeći razumevanje i smisao kroz interakcije sa vaspitačima, roditeljima, drugom decom i članovima lokalne zajednice. Kroz ove odnose deca konstruišu znanja i grade razumevanje i smisao. Proširujući svoja interesovanja i prethodna značenja, ona se uključuju u rešavanje problema, građenje zajedničkog značenja i novog razumevanja. Ovakvo razumevanje je dublje od onog do koga bi deca došla sama.

Uključivanje drugih u podupiranje dečjeg građenja znanja neophodno je da bi se došlo do viših nivoa razumevanja. Deca reformulišu svoja intuitivne ideje tako što interiorizuju ono što su naučila kroz kolaboraciju ili sukob mišljenja sa drugima.⁵

Deca uče istražujući. U procesu učenja dete:

- ▶ istražuje svoj lični i socijalni identitet,
- ▶ ispituje sopstvene pretpostavke i „radne teorije”,
- ▶ identifikuje problem, predlaže rešenja, predviđa, isprobava, menja, dodaje nove elemente, postavlja neobične situacije, konstruiše, postavlja pitanja, zamišlja, donosi odluke, uočava obrasce i praktikuje rešenja u različitim situacijama,
- ▶ isprobava, promišlja i preispituje načine rešavanja problema,
- ▶ razvija metakognitivne sposobnosti i samodirekciju u učenju.

⁴ Alberta Education, 2007.

⁵ Rogoff, B., Goodman Turkkanis, C., Bartlett, L., 2001.

Deca konstruišu i reprezentuju znanja na različite načine.

Deca konstruišu znanja kada su aktivno uključena u smislene, zajedničke interakcije sa odraslima i vršnjacima u različitim kontekstima. Ovo znanje je kolektivno, socijalno konstruisano i istovremeno omogućeno i ograničeno jezikom, istorijom i tradicijom. Jezik ima centralnu ulogu u građenju identiteta, predstavlja osnov komunikacije i jedno od simboličkih oruđa kojima gradimo značenja. Mišljenje, učenje i jezik su uzajamno povezani. Deca koriste usmeni, pisani i vizuelni jezik kako bi prenosila ideje, misli, osećanja, vrednosti i verovanja, kako bi učila da razumeju sebe i druge i kako bi promišljala vlastite misaone procese i učenje.

Učenje nije linearno i putevi učenja nisu isti za sve. Neka deca najbolje uče vizuelno, druga opisujući, neka postavljanjem pitanja, a druga posmatranjem. Podsticanje dece da koriste različite načine reprezentacije dok rešavaju probleme, stvaraju i promišljaju pomaže deci da izgrade nova i višeperspektivna značenja.

Kako razumemo učenje u programu

Razvoj i učenje su uzajamno povezani. Detetova rana iskustva oblikuju njegov celokupni razvoj kroz uzajamnu povezanost svih oblasti razvoja. Rani uzrast je period najaktivnijeg moždanog razvoja, u kome iskustva imaju presudnu ulogu, a priroda ovih iskustava ima dugoročne efekte.⁶ Kontekstualno iskustvo ili ograničava ili podržava interakciju različitih oblasti razvoja. Deci su potrebne bogate i raznovrsne mogućnosti za istraživanje okoline, korišćenje jezika, učešće u aktivnostima sa vršnjacima i različitim odraslim osobama u kući, vrtiću i zajednici kako bi razvila svoje potencijale.

Učenje i podučavanje su jedinstven proces. Ovaj proces se odvija kroz aktivnosti usmerene na celovit razvoj i učenje dece i odražava nerazdvojivu povezanost nege, vaspitanja i obrazovanja. Učenje i podučavanje predstavljaju celovit i složeni proces u kome odrasli i deca uče kroz učešće u različitim uzajamno povezanim grupama i kontekstima. Proces učenja se odvija kroz učešće, kreativnost i otkrića, kao proces transformacije svih učesnika i samog načina učenja, proces koji pruža iskustva i aktivnosti koje omogućavaju detetu da aktivno istražuje, ima različite doživljaje i iskustva, pravi izbore i odluke i deli iskustva svoja iskustva i doživljaje. Zbog toga ishodi učenja ne mogu da se do kraja unapred definišu.

Učenje je transformativni proces. Učenje nije pitanje usvajanja pojedinačnih znanja, veština ili svojstava. Učenje je transformativni proces aktivnog učešća koji obuhvata učenje *da se zna* (kroz upoznavanje sveta i razvijanje predispozicija za celoživotno učenje), *da se bude* (kroz razvijanje potencijala i osposobljavanje dece da deluju samostalno, da rasuđuju i preuzimaju odgovornost), *da se dela* (kroz osposobljavanje dece da se snađu u različitim situacijama, da preuzimaju aktivnu ulogu, da promišljaju događaje i situacije) i *da se živi zajedno* (kroz razvoj razumevanja drugih ljudi i njihove istorije, tradicije i uverenja, kako bi se sa drugima učestvovalo u zajedničkim aktivnostima i životu).⁷

⁶ OECD, 2010.

⁷ Delors et al., 1996.

Transformativna priroda učenja znači da kroz proces učenja dete menja sebe, svoje razumevanje sveta, svoje odnose, a time i zajednicu u kojoj dela i živi.⁸

- ▶ učenje je proces promene uloga i načina učešća u različitim situacijama u odnosu na ono šta dete može i zna u određenoj situaciji;
- ▶ učenje je promena identiteta, u kojoj dete sebe doživljava kao moćnog, vrednog člana zajednice koji doprinosi učenju u zajednici i gradi samopouzdanje;
- ▶ učenje je proces tokom koga se svi učesnici menjaju.

Učenje je integrisano. Integrisano učenje se zasniva na stvaranju mogućnosti da deca istraže svoje pretpostavke i zadovolje svoju radoznalost kroz interakciju sa fizičkim i socijalnim okruženjem, kroz saradnju sa vršnjacima i drugim odraslima koji proširuju njihovo učenje. Integrisano učenje je proces stvaranja veza između koncepata (pojmovi) i iskustva, što doprinosi razumevanju složenosti nekog problema, teme ili pitanja u situaciji učenja. Zbog toga je integrisano učenje usmereno na „sagledavanje velike slike” u učenju, a ne na „sticanje fragmentarnih znanja”.⁹ Kroz integrisano učenje u Kaleidoskopu se podstiče:

- ▶ povezivanje tri dimenzije kroz koje dete uči (dobrobit, delanje, odnosi) — integrisano učenje je holističko, oslanja se na dobrobit deteta i ima funkciju podrške dobrobiti. Integrisano učenje podrazumeva prožimanje igre i učenja, a svaka situacija se poštuje kao situacija učenja. U učenju se posebno podržava interakcija između dece, odnosno između dece i odraslih, uz uvažavanje drugih i njihovih ideja i perspektiva, čime se oblikuje odnos deteta prema sebi, učenju i životnom okruženju;
- ▶ celovitost iskustva u učenju — povezivanje ličnog iskustva, sopstvenog odnosa prema nekom pitanju, razmena ideja i razumevanje sa drugima, praktikovanje u životnom okruženju. Integrisano učenje uvek omogućava istovremeno: a) više načina angažovanja (igra, posmatranje, eksperimentisanje, praktikovanje, zamišljanje, isprobavanje, akcije, izleti, životno-praktične situacije itd.); b) više različitih načina izražavanja ideja i pretpostavki (pokret, zvuk, crtež, model, govor itd.); c) više izvora učenja (senzorna iskustva, knjige, slikovnice, predmeti za svakodnevnu upotrebu, umetnički produkti, drugi ljudi, informacion-komunikacione tehnologije itd.);

8 Mac Naughton, 2003.

9 Australian Government Department of Education (2009). *Belonging, Being & Becoming*.

- ▶ produbljeno razumevanje jednog pojma ili jedne teme kroz povezivanje različitim perspektiva, u različitim kontekstima i na različite načine. Pitanja koja deca postavljaju i njihovo nastojanje da nešto odkriju i istraže uvek prevazilaze granice jedne izdvojene oblasti učenja. Integrisano učenje uvek podrazumeva viši nivo formulisanja i razumevanja problema. To znači učenje kroz različitosti, kompleksnost i stvaranje novih sinteza, čime se prevazilaze trivijalnost i simplifikacija u učenju.

Učenje podrazumeva građenje smislenih veza koje vode ka razumevanju. Učenje je složeni proces u kome su svi aspekti povezani u celinu na nelinearan, kompleksan i dinamičan način. Pojedinci na osnovu svojih iskustava imaju različito, kulturno konstruisano razumevanje sveta. Razumevanje uzajamne povezanosti procesa učenja i ličnog razumevanja omogućava odraslom da vodi decu ka građenju smislenih veza između procesa i ishoda učenja.

- ▶ Kokonstrukcija podrazumeva da postoji zajednički fokus pažnje i interesovanja dece i odraslih, smislen problem istraživanja za decu i odrasle.
- ▶ Kokonstrukcija podrazumeva zajedničku aktivnost i različite mogućnosti za lično angažovanje i istraživanje.
- ▶ Kokonstrukcija značenja nastaje kroz istraživačku upitanost dece i odraslih, a ne kroz „didaktičku” intervenciju prema zamisli odraslog.
- ▶ Kokonstrukciji značenja doprinose kulturna, rodna i starosna različitost u grupi. Bogatija interakcija koja se razvija u heterogenim grupama (različit uzrast, kompetentnost i kultura) doprinosi da se izgrade novi koncepti razumevanja u učenju.

Učenje je situaciono i autentično.

- ▶ Dete uči u situaciji koja za njega ima smisla i vezuje značenje za situaciju.
- ▶ Situaciono učenje se zasniva na smislenim situacijama istraživanja i u njima se traže rešenja stvarnih problema koji su izazovni i za decu i odrasle.
- ▶ Spontane životne situacije i igra imaju potencijal za učenje.
- ▶ Situaciono učenje omogućava detetu da koristi svoje prethodno iskustvo i gradi kontinuitet u učenju.
- ▶ Međusobni odnosi dece te odnosi dece sa odraslima i okruženjem čine kontekst učenja koji je jedinstven i specifičan u odnosu na svaki drugi kontekst.

Praćenje učenja je takođe učenje. Učenje se podupire kada vaspitač stalno prikuplja informacije o tome šta se i kako učilo i promišlja značenje ovih informacija. Praćenjem se podržavaju proces učenja i podučavanja. To je cikličan proces prikupljanja podataka, evaluacije i uočavanja novih veza, odnosa i novih pitanja.

Samoprocena i povratna informacija od vršnjaka, vaspitača i roditelja podržavaju i oblikuju detetovu refleksiju o vlastitom učenju i vodi ka dubljem učenju.

Učenje je smislenije i delotvornije kada deca i vaspitač razgovaraju i preispituju načine na koje dete konstruiše i reprezentuje znanje, odnosno učestvuje u procesu učenja. Pomažući detetu da postavi ciljeve, prati vlastito učenje i promišlja ono što je postiglo, mi ojačavamo dete da sebe doživljava kao kompetentno i da veruje u sebe. Ako deca učestvuju u definisanju kriterijuma za praćenje učenja, znaće kada su uspela i imaće kontrolu nad svojim učenjem.

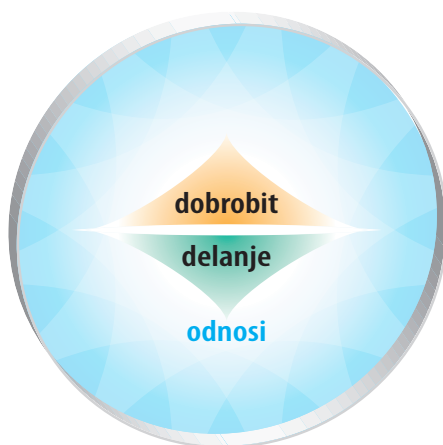
PITANJA ZA REFLEKSIJU

- Kako bih ja opisao/la predškolsko dete? Kakva je moja slika o detetu? Da li se ta slika poklapa sa slikom deteta iznetom u ovom tekstu? U čemu su sličnosti, a u čemu razlike?
- Da li moje razumevanje učenja deteta odgovara onome što je ovde izneto? U čemu se podudara, a u čemu razlikuje?
- Da li postoji raskorak između onoga što ja verujem o učenju deteta i onoga što radim sa decom? U čemu je taj raskorak najmanji, a u čemu najveći? Zašto dolazi do ovog raskoraka, čime je on sve uslovljen? Šta od toga zavisi od mene?
- Ako prihvatam iznete postavke o tome kako deca uče, šta bi trebalo da promenim u svojoj praksi i zašto? Šta mogu odmah da promenim i šta mi je za to potrebno?
- Šta je teže promeniti, a trebalo bi? Zašto? Kakva mi je podrška za to potrebna?

Osnova za učenje: dobrobit, delanje i odnosi

Učenje deteta se ne odvija po sebi, kao posebna i izdvojena aktivnost, već proističe iz detetove dobrobiti i delanja i gradi se *na* njima i *kroz* njih. Ono što pokreće, podupire i kroz šta se gradi dobrobit i delanje deteta jesu odnosi.

U ovom poglavlju bavićemo se detaljnije određenjem dobrobiti i delanja i kvalitetom odnosa kojima se oni podržavaju (Slika 2).

Slika 2. Osnova za učenje

Dobrobit

Dobrobit je višedimenzionalni konstrukt koji ima personalnu i interpersonalnu dimenziju; te dimenzije su uzajamno uslovljene i uzajamno se preklapaju. Personalna dimenzija uključuje i subjektivno, vlastito osećanje zadovoljstva, uživanja, prijatnosti i uspešno psihološko funkcionisanje, a povezana je sa interpersonalnom dimenzijom socijalnog funkcionisanja. Na Slici 3. date su dimenzije dobrobiti i dugoročni ishodi njihove podrške.

Slika 3. Dimenzije dobrobiti

Subjektivna dobrobit. Dobrobit se po ovoj dimenziji određuje kao „biti zadovoljan i zdrav”, „osećati se dobro”. To je holističko, subjektivno stanje u kojem su prisutna uzajamno kombinovana i balansirana osećanja kao što su vitalnost i energija, zadovoljstvo i uživanje (zabavljati se, uživati u interakcijama sa drugima i u aktivnostima), otvorenost (otvoren odnos prema svetu oko sebe, otvorenost za nova iskustva, prihvatanje pažnje), smirenost (odsustvo osećanja ugroženosti, tenzije, nemira i zabrinutosti).

Psihološka dobrobit. To je kapacitet uspešnog funkcionisanja, razvijanja i ispoljavanja ljudskih potencijala. Psihološka dobrobit obuhvata sledeće elemente:

<p>Samoregulacija</p>	<p>➤ To je sposobnost kontrole vlastitih impulsa, sposobnost da se prekine ono što bismo želeli da nastavimo i da se započne nešto iako to ne želimo. Ove dve strane samoregulacije su uzajamno povezane. Dete koje ima razvijenu samoregulaciju u stanju je da odgađa „nagradu” i zadovoljenje svoje potrebe i da savladava svoje impulse dovoljno dugo kako bi moglo da sagleda moguće posledice svojih akcija ili da razmotri alternativne puteve za ostvarenje.</p>
-----------------------	---

Samoprihvatanje	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Obuhvata razvoj identiteta (ličnog i socijalnog) i samopoštovanja (sigurnost u sebe, osećanje moći, vlastite vrednosti).
Samostalnost	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Obuhvata razvoj instrumentalne samostalnosti (kao sposobnosti samostalnog obavljanja neke radnje i aktivnosti) i psihološke samostalnosti (kao sposobnost samostalnog donošenja odluka koje proističe iz nezavisnosti, samosvesnosti i poverenje u sebe). U prvom slučaju samostalnost je sredstvo za postizanje cilja, a u drugom je cilj samopotvrđivanje.
Aktivitet	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Obuhvata spoj kognitivnih i emocionalnih kapaciteta i svojstva kao što su radoznalost, otvorenost za nova iskustva, inicijativnost, tolerantnost na frustraciju, kreativnost, stvaralački potencijal.

Socijalna dobrobit. Socijalna dobrobit je kapacitet uspešnog interpersonalnog (socijalnog) funkcionisanja, a obuhvata sledeće elemente:

Prihvatanje	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Razumevanje, uvažavanje i prihvatanje drugih i njihovih različitosti
Ostvarljivost	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Delovanje u kontekstu koji pruža različite mogućnosti i omogućava ostvarenja, funkcionisanje u pozitivnom okruženju koje ima potencijala
Usklađenost	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Razumljivost i predvidljivost okruženja, usklađenost sa obrascima, pravilima, normama i zahtevima socijalne grupe / zajednice
Pripadanje	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Biti deo zajednice/okruženja, biti prihvaćen i pripadati, biti podržan, deliti zajedničke karakteristike
Doprinos/participacija	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Biti član zajednice koji ima priliku i mogućnosti da daje doprinos zajednici, sagledati svoje aktivnosti kao delanje koje okruženje smatra važnim i vrednim

Dugoročni ishodi. Kapaciteti i svojstva koje u programima PVO obično definišemo kao zadatke socijalizacije, npr. altruizam, moralnost, rezilijentnost i sl., ne mogu se parcijalno uvežbavati, postavljati kao zahtevi ili poodučavati kroz posebna područja rada ili specifikovane aktivnosti. Dugoročni ishodi proističu iz uzajamno povezanih subdimenzija dobrobiti i razvijaju se kroz podršku ovih subdimenzija:

<p>Rezilijentnost</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Rezilijentni su pojedinci i sistemi koji uspevaju da budu uspešni uprkos ozbiljnim nedaćama, problemima i stalnim promenama. Rezilijentnost je kapacitet suočavanja sa životnim izazovima na pozitivan i produktivan način; ona predstavlja osnov uspešnog učenja i razvoja i ima centralnu ulogu u oporavku osobe posle stresa ili traume. Rezilijentno dete je dete koje ostaje kompetentno i uspešno funkcioniše uprkos tome što je izloženo stresnim događajima, negativnim okolnostima ili lošoj sreći i koje konstruktivno pristupa problemima.
<p>Socijalna i emocionalna kompetentnost</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Socijalna i emocionalna kompetencija je sposobnost da se socijalni i emocionalni aspekt življenja razumeju i izražavaju, odnosno da se njima upravlja na način koji omogućava uspešno nošenje sa životnim zadacima kao što su učenje, uspostavljanje odnosa, rešavanje svakodnevnih problema i prilagođavanje složenim zahtevima rasta i razvoja. ▶ Emocionalna kompetencija je kapacitet da se strateški bude svestan svojih i tuđih emocija i da se u skladu sa tim deluje tako da osoba može da pregovara o interpersonalnoj razmeni i reguliše emocionalna iskustva. Emocionalnu kompetentnost čine sposobnosti doživljavanja i izražavanja širokog spektra emocija, regulisanja i kontrole doživljavanja i izražavanja emocija te razumevanja vlastitih i tuđih emocija. ▶ Socijalna kompetencija predstavlja razvijanje i korišćenje sposobnosti integrisanja mišljenja, osećanja i ponašanja u ostvarivanju socijalnih zadataka koji se vrednuju u datom kontekstu i kulturi. Ona podrazumeva kapacitete za emocionalno vezivanje (voleti i brinuti o drugom i verovati da oni vas vole i brinu se), za empatiju, za delotvornu komunikaciju (biti sposoban da prenosiš vlastita osećanja i mišljenje jasno i otvoreno, uvažavajući pritom osećanja, razumevanja i interesa druge strane) te za uspostavljanje i održavanje odnosa (sposobnost da se uspostavljavaju odnosi sa drugima, kojima se promoviše vlastita dobrobit i dobrobit druge strane).
<p>Moralnost</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Razvijanje moralnosti i etičkog delanja. Moralnost ne proističe samo iz moralnog rasuđivanja i rezonovanja, već i iz brige za drugoga koja se uspostavlja u okviru odnosa. U tom okviru moralnost se sagledava kao izraz ljudskog odnošenja koje se zasniva na emocionalnom odnosu iz kojeg se generiše sposobnost da se razumeju osećanja drugih i da se na njih reaguje. Kroz odnose vezanosti za druge, dete otkriva obrasce ljudskog odnošenja i sagledava načine na koji se ljudi staraju jedni o drugima ili povređuju druge. Moralnost ne proističe iz nepristrasnih pravila ponašanja, već je izraz emocionalnih veza koje čine temelj svih ljudskih odnosa i kroz koje se kod deteta razvija svest da može delovati na druge. Emocije su kanal kroz koji dete ispoljava svoje razumevanje razlike između dobra i zla i svoje kompetencije kao moralnog agensa. To je osnov na koji se nadovezuju razvoj moralnog rasuđivanja i logički kapaciteti moralnog rezonovanja.

Altruizam	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Razvijanje sposobnosti saradnje, kooperativnosti i čitavog niza osobina čovečnosti kao što su predusretljivost, empatija, razumevanje tuđeg stanovišta, tolerantnost, plemenitost, solidarnost.
Smisao i svrha	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Razvijanje vrednosnog sistema, verovanja i ideala, postavljanje ciljeva i davanje značenja, svrhe i smisla događajima, čime se podstiču samosvest, začudnost, uvažavanje, moralna i estetska senzibilnost i upitanost o prirodi i svrsi života i ljudskog delanja.

Dobrobit je sociokulturni konstrukt koji se menja kroz vreme i odražava promene u sociokulturnom kontekstu, odnosno prati promene u životu pojedinca. Dobrobit deteta uobličavaju različiti aspekti konteksta odrastanja deteta, uključujući vlastito delanje, porodični sistem i druge socijalne sisteme i vrednosti, neposredno okruženje, kvalitet zdravstvenog i obrazovnog sistema, programske karakteristike. Drugo, pojedine dimenzije dobrobiti nisu postignuta fiksna stanja, već kontekstualno uslovljeni kapaciteti koji se moraju sagledavati unutar datog konteksta. Treće, kontekstualno sagledavanje dobrobiti ukazuje na značaj prostora i vremena i vremensko-prostornih obrazaca u razvoju dobrobiti deteta. Vremensko-prostorni obrasci imaju zaštitnu funkciju (npr. osećanje sigurnosti, povezanosti), socijalnu funkciju (npr. mogućnosti interakcija, pripadanje) i simboličku funkciju (npr. afektivna vezanost i lično značenje), koje neposredno podržavaju dobrobit deteta.

Ne samo da se pojedine dimenzije dobrobiti uzajamno preklapaju, da su uzajamno uslovljene i da uzajamno deluju jedna na drugu, nego se one ne mogu sagledavati mimo odnosa deteta *sa* sredinom u kojoj odrasta i delanja deteta *u* toj sredini. Dobrobit deteta, odnosi koje ono razvija i njegovo delanje (vlastite aktivnosti) uzajamno su povezani, uzajamno uslovljeni i uzajamno deluju jedni na druge: dete kroz vlastito delanje uspostavlja odnose, kao što i kroz odnose sa drugima razvija svoje aktivnosti; kroz odnose sa drugima dete razvija pojedine dimenzije dobrobiti, kao što su i odnosi sa drugima uslovljeni njegovim stanjem dobrobiti; vlastite aktivnosti deteta su osnov za subjektivnu dobrobit (osećanje uspešnosti, zadovoljstva, moći), kao što od njegovog subjektivnog stanja dobrobiti zavise nivo i priroda njegovog delanja i aktivnosti. Odnosi, postupci i drugi sredinski faktori kojima se promoviše i podržava dobrobit deluju na celinu i imaju recipročne efekte na celinu, a ne samo na pojedine subdimenzije dobrobiti.

Šta je za decu dobrobit¹⁰

<p>Biti psihološki i socijalno jak</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Imati čvrste odnose sa bliskim odraslim i razvijati bliske i podržavajuće odnose sa vršnjacima, odraslima u programu i u zajednici ➤ Osveščivati svoja osećanja i umeti ih ispoljavati ➤ Razumevati osećanja drugih ➤ Biti zadovoljan sobom ➤ Uvažavati sebe, druge i svoju okolinu ➤ Donositi odluke i bira vlastite aktivnosti ➤ Osećati se prihvaćenim ➤ Biti prilagođen i uživati u promenama, iznenađenjima i izazovima
<p>Osećati se zdravo</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Razvijati kontrolu kretanja i koordinaciju pokreta ➤ Biti svestan svoga tela ➤ Biti fizički aktivan ➤ Opsluživati sebe u odnosu na potrebe i voditi brigu o svom telu ➤ Dobro procenjivati rizik u aktivnostima ➤ Praviti zdrave izbore i imati pozitivan odnos prema ishrani, odmoru, vežbama i rutinama
<p>Imati mogućnosti aktivnog i kreativnog ispoljavanja</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Imati mogućnost izražavanja na različite načine, kroz različite aktivnosti, različite igre i medije ➤ Imati prilike za istraživanje, preispitivanje, zadivljenost i začudnost ➤ Imati podršku za fleksibilnost i refleksivnost ➤ Imati razumevanje za razlike u mišljenju i uverenjima
<p>Imati pozitivan odnos prema životu i učenju</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Imati mogućnosti i podršku zarastuću samostalnost, za izbor i donošenja odluka ➤ Verovati u vlastite mogućnosti i posedovati dispozicije za učenje kao što su istrajnost, radoznalost, otvorenost ➤ Imati podršku za razvijanje pozitivnog odnosa prema životu, otpornosti na teškoće i snalaženja u teškoćama ➤ Graditi smisao i životnu svrhu
<p>Imati pozitivnu sliku o sebi i osećati se uvaženo</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Osećati se sigurno ➤ Imati osećanje moći i uticaja na ono što se dešava u okruženju ➤ Biti prihvaćen u svojoj jedinstvenosti i osobenosti

¹⁰ Na osnovu NCCA, 2009, 2009d; Centre for Early Childhood Development & Education, 2006.

<p>Biti uspešan i sposoban u učenju</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Ispoljavati svoja interesovanja ➤ Imati iskustva učenja koja se zasnivaju na prethodnom iskustvu i životnim situacijama ➤ Imati prilike za ispoljavanje svojih sposobnosti i interesovanja ➤ Biti svestan svojih potencijala i svog načina učenja, imati prilike za pomoć drugima u aktivnostima i učenju
<p>Osećati se članom grupe i zajednice</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Osećaj dece da imaju svoje mesto u grupi i svoja prava ➤ Osećaj dece da je njihova porodica uvažavana i dobrodošla u programu ➤ Razumevati pravila, ograničenja i zahteve ➤ Imati prijatelje ➤ Imati mogućnosti za deljenje svojih privatnih iskustava i doživljaja ➤ Učestvovati u aktivnostima u zajednici i videti svoj doprinos

PITANJA ZA REFLEKSIJU

- Šta je za mene dobrobit deteta — nešto što dete dobija programom ili njegovo svojstvo koje treba da podržavamo i razvijamo? Koliko se moje razumevanje poklapa sa onim što je ovde izneto?
- Da li pri planiranju neke aktivnosti sa decom mislim na njihovu dobrobit u smislu koji je ovde iznet? Na koju od iznetih dimenzija mislim? (Na primer, da li planiram kako ću podstaći samostalnost kod deteta, kako ću podstaći saradnju među decom, kako ću podstaći dete da ostvari svoje namere itd.). Da li mi je neka dimenzija važnija od drugih i zašto? (Na primer, da se dete oseća dobro i srećno, ili da nešto uradi samostalno, ili kako će drugi da prihvate neko dete itd.).
- Da li pri radu sa decom vodim računa o dimenzijama dobrobiti? (Na primer, da li obraćam pažnju na to donosi li neka aktivnost zadovoljstvo deci, da li mi je važnije da ostvarimo planirano ili da deci bude lepo i da budu zadovoljna, kako podstičem decu da sarađuju, da li podržavam radoznalost kod dece i kako itd.). Zašto je tako i da li je to dovoljno?
- Šta bih rekla, koliko u mojoj grupi ima mogućnosti za ostvarivanje dobrobiti dece? Na osnovu čega to mislim? Zašto je to tako?
- Šta bi mogao biti prvi korak u promeni mog odnosa prema dobrobiti?
- Šta ću prvo uraditi kako bih pružila deci podršku za razvoj njihove dobrobiti? Na koju sam dimenziju dobrobiti time usmerena? Šta ću da preduzmem u vezi sa drugim dimenzijama?

Delanje

Deca uče kroz sopstvene akcije i interakcije sa drugima u igri, životnim situacijama i situacijama planiranog/nameravanog učenja. Delanje obuhvata sve što dete radi i uči kroz svoje aktivno angažovanje i učešće u zajedničkim aktivnostima sa vršnjacima i odraslima.

Delanje podrazumeva ¹¹	
učesće	▶ učestvovati i graditi svoj identitet kao član zajednice koji doprinosi aktivnostima dece i odraslih
holizam	▶ obuhvata celovito biće; istovremeno je kognitivno, emocionalno, socijalno/vrednosno i motorno
aktivizam	▶ ostvaruje se kroz akciju, činjenjem, postupanjem, samopotvrđivanjem svojih snaga i moći

Na Slici 4. prikazane su dimenzije i funkcije delanja.

Slika 4. Dimenzije i funkcije delanja

Funkcije delanja

Funkcije delanja (igra, praktične životne aktivnosti i planirano učenje) integrisane su, ostvaruju se istovremeno u različitim aktivnostima i razvijaju se celovito (vidi Dodatak 1: Načini podupiranja funkcija delanja). Tu spadaju:

¹¹ Packer, Goicoechea, 2009.

Saznajna (epistemička) funkcija	Komunikativna funkcija	Ludička funkcija	Ekspresivna funkcija
<ul style="list-style-type: none"> ➤ omogućava saznanje kao okvir iz kog dete tumači sebe i svet i generiše značenja ➤ omogućava razvoj epistemičkih uverenja (teorija deteta o svetu, njegove pretpostavke, vrednosti) koja oblikuju odnos deteta prema onome što uči ➤ omogućava razvoj epistemičkog razumevanja kroz više nivoa znanja, kao što su konceptualno i funkcionalno znanje ➤ omogućava razvoj epistemičke svesti kroz metakognitivne procese 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ omogućava da dete deli svoje misli, doživljuje i iskustva sa drugima ➤ omogućava da dete istražuje svoja osećanja i osećanja drugih i da gradi odnose sa drugima ➤ omogućava deci da prošire svoje ideje u zajedničkom istraživanju i da grade zajednička značenja ➤ omogućava deci da prave refleksije o onome što znaju i kako to znaju, kao i da planiraju šta će da urade ➤ pomaže deci da grade prijateljstva ➤ omogućava konfrontiranje i razmenu različitih mišljenja i postupaka ➤ doprinosi da deca otkrivaju potencijal zajedničkog učenja i razmene ideja 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ omogućava osećanje zadovoljstva u samostalnom otežavanju zadataka ili pravila ➤ podstiče sklonost ka rešavanju problema zbog uživanja u njegovom rešavanju ➤ omogućava detetu da „dizajnira“ zahteve u svom delanju ➤ podstiče dete da postavlja svoje sopstvene ciljeve ➤ podstiče dete da, zbog zadovoljstva, stiče posebna umenja i uvežbava ih do majstorstva 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ omogućava različite načine i forme izražavanja: reči, pokret, zvuk, kolaž, crtež, slikanje, građenje, vajanje, igre senkama, dramske igre ➤ omogućava deci da se izraze kao stvaralačka bića, da otkrivaju šta znaju i razumeju, čemu se čude, šta se pitaju ili zamislljaju ➤ omogućava detetu da, služeći se različitim simboličkim izrazima, sagleda jedan isti predmet ili materijal iz različitih uglova ➤ omogućava detetu da svoj simbolički izraz koristi kao „koncept“ koji može da prenese u neku drugu situaciju, odnosno koji može da iskoristi kao osnov za komunikaciju sa drugima

Igra

Igra je najznačajnije iskustvo svakog deteta, jer pokreće kapacitet fleksibilnosti kao najvažniji kapacitet razvoja ljudskog bića.¹²

Fleksibilnost u igri omogućava nam da zamislimo i izgradimo okruženje kao nešto moguće i da na osnovu te zamisli menjamo sebe i svoje

¹² Marjanović, 1987.

postupke. Taj kapacitet, svojstven samo ljudskom biću, na osnovu kojeg delujemo „u mogućem”, leži u osnovi evolucije ljudske vrste, promene društvenih odnosa, pronalazaštva i otkrića, naučno-tehnološkog napretka savremenog sveta i razvoja pojedinca. Kapacitet fleksibilnosti je od ključnog značaja za stalno prilagođavanje i usklađivanje sa kompleksnim svetom promena. Prvi put se ispoljava u igri i stvaralaštvu malog deteta, a podržava se kroz stvaranje mogućnosti za igranje i stvaralaštvo. Zbog kapaciteta fleksibilnosti kao glavne odrednice, osnovnu karakteristiku igre ne čini aktivnost ili sadržaj igre, nego način na koji joj se pristupa. Igra je uvek više od aktivnosti, ona je pristup aktivnosti, a ne vrsta aktivnosti.

Igra je: ¹³	
istraživanje	▶ istraživanje socijalnih, materijalnih i imaginarnih svetova — ideja, predmeta, pravila, osećanja, pokreta, odnosa sa ljudima
zamišljanje i stvaranje	▶ mašta u akciji kojom se realnost transformiše u simboličke predstave, postupanje u kome predmeti i okruženje menjaju svoju uobičajenu funkciju i otkrivaju se na nov način
oslobađanje i pre-rada stvarnosti	▶ omogućava isprobavanje različitih obrazaca ponašanja koji ne ostavljaju „stvarne” posledice i podstiče preuzimanje rizika
radost i uzbuđenje	▶ omogućava uživanje u sopstvenim idejama, osećanjima i akcijama, variranje pravila i poigravanje njime, kao i uzbuđenje zbog nepredvidivosti
simbolizacija	▶ oni koji se igraju koriste „simboličke jezike” kojima istražuju svoja iskustva i stvaraju nove prezentacije i značenja
učesće i posvećenost	▶ proces igranja dominira nad produktima igre, igrači se osećaju moćno i uključeno, povezuju se u ostvarenju zajedničkog plana i pravila igre i ne tragaju ni za kakvim spoljnim ciljevima izvan igre
povezivanje ranijeg iskustva	▶ u igri ne postoji ništa čega nije bilo u prethodnom iskustvu koje je u igri nadograđeno maštom
smisleni kontekst delanja	▶ igra pruža kontekst za izgradnju i reformulisanje znanja, odnosa, uverenja i akcije na način koji je smislen učesnicima u igri i koji oni podržavaju; igra je uvek delatna, ima radnju, akciju, gradi se na aktivitetu celovitog bića koji je drugačiji od delanja u realnosti
dobrovoljna i samoregulativna	▶ unutrašnje motivisana, ne trpi pritiske spolja i gradi se na samokontroli igrača, koji se oslanjaju na sopstvene ideje i pregovaranje o njima

13 Na osnovu Moyles, 2005.

Deca u igri

Svako dete ima pravo na igru (Konvencija o pravima deteta, čl. 31). De- ca uče kako da se igraju od ljudi iz svog okruženja, pa se igra razlikuje od pojedinca do pojedinca, od porodice do porodice, od jedne do druge kulturne grupe (vidi detaljnije u Dodatku 2: Odrasli u igri). Igra kao pravo deteta ostvaruje se na principima dobrobiti deteta, nediskriminacije i participacije (Dodatak 3: Podrška različitosti i jednakim mogućnostima za igranje).

Igra je osnov razvijanja i ispoljavanja dobrobiti deteta. Igra podržava subjektivnu dobrobit tako što omogućava detetu da bude srećno i zadovoljno, da uživa u svojim aktivnostima i interakcijama sa drugima, da razvija otvorenost za nova iskustva i otkriva nove sopstvene potencijale i potencijale sveta oko sebe. Igra je slobodno izabrano, samoregulisano i suštinski motivisano angažovanje u kome se dete „dobro oseća” i prevazilazi svoje granice. U igri dete razvija sve dimenzije psihološke dobrobiti — ojačava samopouzdanje, samoprihvatanje i samostalnost ponavljajući i slobodno menjajući uobičajene i ustaljene kulturne obrasce, razvija samoregulaciju i spremnost na aktivan odnos prema svetu i pojavama, razvija kreativnost i fleksibilnost. Igra pruža deci mogućnost da biraju šta će raditi, kako će to raditi i sa kime će to raditi, kao i da posredstvom igre razvijaju odgovornost za svoje izbore. Igra pomaže razvijanju socijalne dobrobiti — ona omogućava doživljaj prihvatanja, pripadanja i usklađivanja sa drugima, kao i doživljaj uticaja i mogućnosti ostvarivanja. Igra je proces kroz koji deca konstruišu ideje o svetu. U igri se obezbeđuje „prirodna” osnova za razvoj dispozicija za učenje u ranom detinjstvu, ona doprinosi da dete sebe vidi kao uspešno u učenju i istraživanju, a svoje delanje kao vredno.

U IGRI DETE

(re)konstruiše značenje

- stvara originalno i inovativno značenje u odnosu na uobičajena značenja; stvara novi kontekst upotrebe predmeta, reči, pojmova; istražuje i isprobava alternative šta sve predmeti, reči i pojmovi mogu predstavljati; prepoznaje i rešava probleme stvarajući nove veze i odnose; eksperimentiše; razvija igru kao polje „meta” prezentacija svojih iskustava i doživljaja

stvara simbole

- simbolima povezuje realne radnje, predmete i postupke sa zamišljenim konceptom u igri; predstavlja igrovno iskustvo kroz simboličke forme kao što su prerusavanje, pretvaranje, crtanje, pravljenje modela, ples, govor

gradi identitet	<ul style="list-style-type: none"> ▸ vidi sebe kao moćno i delotvorno; samostalno odlučuje i pravi izbore; doživljava sebe kao pripadnika grupe; ispituje i prevazilazi granice svojih fizičkih moći; pojačava zahteve u igri iz zadovoljstva i nosi se sa rizicima; ulazi u različite uloge; identifikuje se sa junacima, gradi, preispituje i prihvata pravila; imitira; istražuje različitosti i pravi veze
gradi odnose	<ul style="list-style-type: none"> ▸ saraduje; razmenjuje ideje, komentare, instrukcije ili zahteve; pregovara; zajedno deluje sa drugima na očuvanju igre; usklađuje se sa pravilima; učestvuje u zajedničkim ritualima; povezuje se na kreativan način sa okruženjem

PITANJA ZA REFLEKSIJU

- Koliko se u mom svakodnevnom radu sa decom vidi da je igra najvažnija aktivnost dece? Po čemu se to vidi? Navedite primer. Ima li situacija kada nije tako? Kada i zašto?
- Imaju li deca prilike da iniciraju igru i kako ja koristim to kao prilike za učenje?
- Na osnovu čega za neku aktivnost kažem da je igra, a za neku da nije igra?
- Šta su za mene najvažniji aspekti igre? Zašto? Na koji način ih ja podržavam?
- Kako igra doprinosi dobrobiti dece i razvijanju odnosa među decom? Navedite primere.
- Na koji način se ja uključujem u igru dece? Šta su prednosti toga, a šta opasnosti?
- Šta je deci potrebno za razvijenu imaginativnu igru? Na koji način ja to podržavam?
- Ko u mojoj grupi odlučuje o prostorima i materijalima za igru? Kako deca učestvuju u odlučivanju?
- Da li se deca u mojoj grupi igraju manje-više istih igara? Zašto je to tako? Šta mogu da uradim da se to promeni?
- Za koje sve aktivnosti koristim boravak napolju? Šta su prednosti i potencijali igre napolju?

Životno-praktične aktivnosti

Deca se anagažuju i uče u različitim svakodnevnim aktivnostima koje su deo životnog konteksta dece i odraslih, kao što su rutine, rituali, životni događaji u vrtiću i van njega.¹⁴ Životno praktične aktivnosti omogućavaju kontinuitet u učenju i integrisane su u program učenja (Dodatak 4: Podrška vaspitača učenju u životno-praktičnim aktivnostima). Rutine su ustaljene svakodnevne aktivnosti, npr. aktivnosti obedovanja, odmora, održavanja higijene, sređivanja prostora. Rutine su predvidive, a ipak fleksibilne; one se uspostavljaju zajedno sa decom i u dogovoru sa decom se menjaju. Ritualni su ustaljeni obrasci

14 Queensland Government (2006). *Early Years Curriculum Guidelines*.

vezani za konkretnu situaciju, koji imaju simboličko značenje, npr. rituali pri dolasku i odlasku, praznični rituali, ritual prelaska na drugu aktivnost. Životni događaji u vrtiću i van njega jesu autentične životne situacije u kojima deca i odrasli učestvuju u rešavanju stvarnih životnih pitanja i praktikuju svoja rešenja, npr. neočekivani događaji u vrtiću ili okruženju, kratki izleti, šetnje, organizacija priredbi, učešće u manifestacijama. Vaspitač podržava dete u životno praktičnim aktivnostima tako što: 1) posvećuje pažnju i odvaja dovoljno vremena za životno-praktične aktivnosti; 2) promišlja i modeluje deci i odraslima stav da su životno praktične aktivnosti takođe prostor učenja dece.

Dete u životno-praktičnim aktivnostima

- Razvija osećaj predvidljivosti, sigurnosti i pripadanja grupi.
- Istražuje svoj lični i grupni identitet.
- Razvija samostalnost, sigurnost i spretnost u životnim veštinama.
- Povezuje vrednosti i ponašanje u porodici, zajednici i vrtiću.
- Razvija otvorenu komunikaciju sa decom i odraslima (prepričava svoja iskustva, doživljava, priča šale itd.).
- Razvija simboličko izražavanje i multipismenost u autentičnim situacijama (obeležava, dizajnira, čita i ponavlja reklame, pamti brojeve, zbraja, koristi informaciono-komunikacione tehnologije i sl.).
- Doprinosi ostvarivanju zajedničkih poslova i obaveza.
- Učestvuje u odlučivanju.
- Isprobava različita rešenja u jednoj istoj situaciji.
- Izgrađuje odnos poštovanja prema svakom poslu.
- Razvija odgovornost i brine o sebi i svojoj okolini.
- Deli informacije sa drugima.
- Obavlja poslove važne za funkcionisanje grupe.
- Gradi osećaj sopstvene vrednosti tako što doprinosi koheziji grupe.

PITANJA ZA REFLEKSIJU

- Da li u mojoj grupi postoje neki rituali? Čemu služi svaki od njih? Ko ih je uveo?
- Da li postoji neki ritual koji deca razvijaju između sebe? Kako se ja odnosim prema njemu?
- U kojim životno praktičnim aktivnostima učestvuju deca u mojoj grupi? Navedite primer. Na koji način, ko to određuje?
- Da li mi deca pomažu u nekim mojim aktivnostima? Da li su to uvek ista deca?
- Na koji način životno praktične aktivnosti, npr. obovanje, mogu da doprinesu dečjoj dobrobiti?

Planirano učenje

Planirano učenje je socijalni proces koji se razvija kada deca i odrasli učestvuju u nekoj konkretnoj, unapred izabranoj situaciji u kojoj istražuju moguća rešenja i pregovaraju o njima.¹⁵ Planirano učenje nije usmereno na prenošenje i usvajanje specifičnih znanja, već na podršku kvalitetu odnosa i razvoju dispozicija za učenje kao što su radoznalost, saradnja, istrajnost, posvećenost i preuzimanje odgovornosti. Planirano učenje podrazumeva da odrasli i deca zajedno grade i razvijaju kulturu učenja, koju čine saradnja, otvorenost za istraživanje i promene te otvorenost za različitosti i kontinuiranu refleksiju.

Planirano učenje čine sve one situacije koje su unapred osmišljene, a koje su na osnovu odluke svrsishodno pokrenuli dete ili odrasli. Planirano učenje se zasniva na:

- ▶ shvatanju intencionalnosti kao svojstva i dece i odraslih koje obuhvata namere, planove i aktivitet;
- ▶ poverenju odraslih u moć i kompetentnost deteta da odlučuje o sopstvenom učenju i da zajedno sa odraslima istražuje.

Zbog toga planirano učenje treba shvatiti kao uspostavljanja „finog” balansa između dece i odraslih, kojim se omogućava učešće dece u učenju kao kokonstrukciji znanja.

Planirano učenje čine situacije u kojima je fokus na odnosima: a) isplanirane interakcije između dece i odraslih u kojima se odrasli „podešavaju” deci u postavljanju procesa učenja i izbora materijala; b) situacije u kojima odrasli unapred donosi odluku da kao kokreator podstakne napore dece tako što će im pomoći da reše neki problem ili prošire svoje istraživanje; c) kombinovanje isplaniranog vođenja deteta i obrazovnih iskustava odraslih u istraživanju, zasnovano na deljenju moći između dece i odraslih; d) situacije u kojima dete odlučuje da se uključi i ostvari nameru da „testira” svoju teoriju u građenju znanja, da razmenjuje ideje i pregovara sa drugima.

Istraživanje kao osnov planiranog učenja

Učenje kroz istraživanje je dinamičan i „izranjajući” proces koji se navoduje na prirodnu radoznalost deteta.¹⁶ Iskustvo deteta je centar učenja, a odrasli podstiču decu da istinski istraže svoje pretpostavke i ideje, svoja pitanja o svetu. Istraživanje podstiče radoznalost. Negovanje kulture istraži-

¹⁵ Leggett, Ford, 2013.

¹⁶ Mackenzie et al., 2014.

vanja pomaže deci da sačuvaju začudnost, kojom produbljuju svoja pitanja i grade kritički odnos u učenju.

UČENJE KROZ ISTRAŽIVANJE	DETE U UČENJU KROZ ISTRAŽIVANJE
<ul style="list-style-type: none"> ▶ pitanja, ideje i pretpostavke dece su u fokusu istraživanja ▶ dinamičnost, neizvesnost i kreativnost povezuju igru i učenje ▶ obuhvata više perspektiva, značenja i različite načine istraživanja ▶ ima za cilj da podstakne transformativno učenje ▶ konačni ishod ili produkt procesa istraživanja nije poznat na početku ▶ vrednovanje je deo procesa učenja i istraživanja ▶ refleksija i kritički diskurs imaju centralno mesto u procesu učenja ▶ dinamičan proces, zahteva fleksibilno i odgovorno planiranje procesa učenja ▶ odrasli je učesnik u istraživanju, a ne prenosilac sadržaja ili demonstrator eksperimenta ▶ prevazilazi granice pojedinih oblasti 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ fokusira se na proces i načine otkrivanja ▶ zabavlja se i bavi se onim što mu je zanimljivo, što ga interesuje i što za njega ima smisla ▶ artikuliše ideje i „igra se” svojim idejama ▶ vođeno je doživljajem začudnosti i radoznalosti ▶ otkriva i uvažava različite tačke gledišta ▶ praktikuje i isprobava različite načine otkrivanja ▶ usmerava se na svrhu, smisao u skladu sa sopstvenim načinom razumevanja ▶ zamišlja, mašta, otkriva stvari na nov način ▶ tumači informacije u skladu sa svojim pretpostavkama ▶ postavlja pitanja kojima razjašnjava stvari sebi i drugima ▶ poštuje različit doprinos pojedinaca u grupi ▶ dogovara se sa drugima ▶ prati druge i usklađuje se sa njihovim postupcima

Prihvatanje ideja dece da istraže nešto što za njih ima smisla podstiče njihovu posvećenost u učenju, što vodi višim nivoima angažovanja, produblivanju razumevanja i jačanju sklonosti ka učenju. Podrška istraživanju problema kojima deca posvećuju pažnju doprinosi da oni preuzimaju odgovornost u procesu učenja, oslobođeni pritiska da moraju naučiti nešto što kao krajnji ishod postavlja odrasli. To doprinosi njihovom doživljaju kompetentnosti u učenju, pa se više posvećuju različitim načinima istraživanja, traženju informacija i refleksiji o sopstvenom učenju.

Gradenje programa zasnovano na učenju kroz istraživanje u Kaleidoskopu se ostvaruje kroz saradničko učešće dece i odraslih, a ne kroz odvojen skup procedura istraživanja. Za to je potrebno da odrasli imaju poverenja u kompetentnost deteta, kao i da razumeju značaj i ulogu kvaliteta odnosa u učenju.

PITANJA ZA REFLEKSIJU

- Šta je suština planiranog učenja?
- Ko je „glavni” u aktivnostima koje sam ja isplanirala? Po čemu se to vidi? Navedite primer. Šta je meni najvažnije u takvim aktivnostima? Da li je to zaista ono što je važno prema ovom tekstu? Zašto jeste ili nije?
- Da li je teško uključiti decu u planiranje učenja? Zašto? Na koji način je to moguće?
- Koliko u mom radu sa decom ima prostora za istraživanje dece? Navedite primere.
- Šta su ključne uloge odraslog u istraživanju dece? Koliko ja praktikujem ove uloge u svom radu?
- Šta ću prvo uraditi da podstaknem veće istraživanje dece?
- Da li prostor u mojoj sobi (raspored, materijali, sredstva) podstiču decu na istraživanje? Šta ću preduzeti u vezi sa prostorom kako bi se podstakle istraživačke aktivnosti dece?

Odnosi

Dete doživljava svet kroz odnose koje uspostavlja i razvija i ovi odnosi su pokretači njegovog razvoja i učenja kroz podršku njegovoj dobrobiti i delanju.

DETE KROZ ODNOS:	DETE KROZ ODNOS UČI:
<ul style="list-style-type: none"> ▸ izražava svoje potrebe i osećanja ▸ oslanja se na druge i izgrađuje osećanje poverenja i sigurnosti ▸ razvija sliku o vlastitom identitetu, vrednost i pripadnosti ▸ razvija pozitivne načine interakcije sa drugima ▸ razvija kapacitete koji su neophodni da bi se nosilo sa konfliktima, problemima i novim situacijama 	<ul style="list-style-type: none"> ▸ da razume svoje potrebe, osećanja i postupke ▸ kako da na siguran način istražuje svoju okolinu i svoje pretpostavke o svetu oko sebe ▸ kako da komunicira i stupa u interakcije ▸ kako da bude prihvaćeno i prihvata druge ▸ šta se od njega očekuje i šta ono može da očekuje

Odnosi se ne odvijaju u vakuumu i sami po sebi, oni su dinamička i složena mreža povezivanja i povratnih veza i uticaja kroz akcije i interakcije samog deteta, socijalne sredine i fizičkog okruženja.

DECI JE POTREBNO OKRUŽENJE...		
u kome se osećaju	u kome mogu	u kome uče
<ul style="list-style-type: none"> ▸ sigurno, ali ne prezaštićeno u tolikoj meri da im se neopravdano ograničava iskustvo ▸ sigurno jer znaju da će se njihove potrebe, interesi i interesovanja uvažavati i podržavati ▸ uključeno, usklađeno i da pripadaju tom okruženju 	<ul style="list-style-type: none"> ▸ da budu uključena u raznovrsne, kreativne, svrsishodne aktivnosti koje donose zadovoljstvo ▸ da budu saslušana i da komuniciraju ▸ da budu okružena dovoljno poznatim, a istovremeno i novim izazovima ▸ da se kreću između različitih okruženja (npr. porodica i vrtić) i da budu sigurna u kontinuitet iskustva 	<ul style="list-style-type: none"> ▸ kako da naprave dobar izbor ▸ kako da pregovaraju i da se dogovaraju ▸ kako da istražuju ▸ kako da razvijaju bliske i recipročne odnose zasnovane na uvažavanju i prihvaćenosti

Na Slici 5. prikazane su dimenzije kvaliteta odnosa kao pokretača dobrobiti i delanja iz perspektive deteta i perspektive vaspitača. U daljim poglavljima detaljnije se obrazlaže svaka pojedinačna dimenzija.

Slika 5. Dimenzije kvaliteta odnosa

Šta je za dete važno u odnosima

Iz perspektive deteta, kvalitetni odnosi kojima se podržava učenje dece jesu odnosi kojima se ostvaruju sigurnost, kontinuitet i učeešće dece.

Sigurnost. Da bi deca mogla da uče i istražuju, ona se moraju osećati sigurno. Tek kada se osećaju sigurno, deca mogu tragati za izazovima. Sigurnost proističe iz odnosa poverenja i predvidljivosti. Predvidljivost može biti socijalna („ljudi koje znam biće ovde za mene”) i fizička („znam gde mogu naći svoju lutku”). Predvidljivost je važna jer ona razvija kod dece osećaj da imaju kontrolu nad situacijama i događajima. Predvidljivošću se eliminiše haotičnost, ali i rigidnost u odnosima. Dete će se osećati sigurno u sredini i odnosima u kojima su pravila poznata i dosledna i gde zna šta se od njega očekuje, gde je zaštićeno od fizičkih napada i psihološkog povređivanja (poniženja, etiketiranja, potcenjivanja) i gde se oseća uklopljeno i usklađeno.

Kontinuitet. Deci je pre svega potreban kontinuitet u odnosu sa značajnim bliskim odraslima. Kontinuitet pažnje ključnih osoba koje dobro poznaju dete, tumače njegove poruke i reaguju na njih omogućava detetu da iskaže svoje namere i slobodno se igra i istražuje i istovremeno detetu daje sigurnost za upuštanje u širi spektar odnosa i aktivnosti sa novim osobama

i u novim situacijama. Tokom samo jednog dana mnoga deca doživljavaju više prelazaka u različita socijalna okruženja, odlazeći u park, vrtić, pose-te. Odrastajući i šireći svoje iskustvo, deca počinju da bivaju svesna da, kao što pripadaju porodici, pripadaju i određenoj zajednici i kulturi. Pitanje kontinuiteta nije stoga pitanje kongruentnosti (identičnosti), već kompatibilnosti (usklađenosti) odnosa u različitim okruženjima i aktivnostima. To znači da kontinuitet ne podrazumeva jednake vrste iskustava u različitim okruženjima i sa različitim osobama, nego neprotivurečnost i povezivanje različitih vrsta iskustava, povezanost sa životnim kontekstom i prethodnim iskustvima deteta.

Prelasci u nova okruženja, kao što je polazak u vrtić, predstavljaju osetljive periode tranzicije u kojima kontinuitet dobija na značaju. Deci je potrebno da prilikom prelaska u novu sredinu imaju oslonac u onome što im je blisko i poznato: da novu sredinu upoznaju sa osobom za koju su vezane i u koju imaju poverenja, da se susreću sa iskustvima koja su bliska njihovom porodičnom životu i kulturi, da budu okružena poznatim predmetima, novim odraslim osobama koje im pokazuju da su ona važna i koje im posvećuju individualizovanu i personalizovanu pažnju, te da imaju priliku da izraze svoja osećanja i strahove i da u novoj sredini podele sa drugima svoje iskustvo iz porodičnog života.

Participacija. Participacija je proces aktivnog učešća u zajedničkim aktivnostima, događajima i životnim situacijama i zajedničkog odlučivanja o stvarima koje nas se tiču i koje utiču na naš život i na zajednicu u kojoj živimo. Deci je potrebno da ih drugi vide kao kompetentne osobe čiji se interesi, potrebe i želje uzimaju u obzir. Deca uče participirajući u zajedničkim aktivnostima sa odraslima i drugom decom. Participirati znači učestvovati u procesu razmene kroz koji se izgrađuje zajedničko značenje u odnosima uzajamnog uvažavanja i podsticanja autonomije. Participirati znači biti aktivno uključen, biti agens, onaj koji uči kroz učešće i utiče na svet oko sebe, a ne pasivni učesnik aktivnosti i zbivanja koje su za dete drugi organizovali. Dete ima potrebu za aktivnim učešćem u svemu što se oko njega dešava, sa svojim specifičnim prethodnim iskustvom, potrebama, interesovanjima i preferencijama. Pravo na participaciju za malo dete znači otkrivanje sveta kroz neposredno iskustvo sa ljudima, drugom decom, stvarima, događajima i idejama, kao i pravo na izbor. Pravo na participaciju znači uključenost u proces donošenja odluka, od mikroplana izbora šta će se igrati do plana pomoći u osmišljavanju i razvoju prirode događanja u okruženju u kome dete deluje.

DECI SU POTREBNE MOGUĆNOSTI DA:

- ↳ aktivno učestvuju
- ↳ budu uključena u donošenje odluka i pravljenje izbora
- ↳ dele informacije i učestvuju u dijalogu sa drugom decom i odraslima na osnovu uzajamnog poštovanja i razmene
- ↳ budu istinski konsultovana i da osećaju kako su njihova osećanja i mišljenje važni
- ↳ vide da njihove ideje, očekivanja i osećanja dovode do promena
- ↳ svojim učestvovanjem doprinose onome što odrasli rade i smatraju važnim i smislenim i da doprinose onome što se dešava u okruženju

Ne postoji donja granica za pravo na učešće — deca mogu da participiraju na svakom uzrastu. Način participacije dece treba da bude određen razvijajućim kapacitetima dece, iskustvom i njihovim interesovanjima. Mala deca imaju svoje mišljenje i sposobna su da ga izraze, a ono što se menja jesu forme izražavanja. Deca svoje mišljenje mogu izraziti na različite načine, verbalno, neverbalno, kroz crtež, fotografiju, šemu itd. Deca od rođenja počinju da razvijaju veštine i kompetencije participacije. Responzivnost i uvažavanje na koje nailaze kod bliskih odraslih osoba i u okruženju povećavaju i podržavaju razvoj ovih kompetencija. Dečji kapaciteti se često potcenjuju jer ih odrasli sagledavaju iz vlastite perspektive i jer odrasli ne uspevaju da kreiraju okruženje u kome će dete moći da artikuliše svoja očekivanja, poglede i kompetencije. Kada se deci daju mogućnosti da participiraju, ona razvijaju viši nivo kompetencija, što dalje povećava kvalitet njihovog učešća.

KROZ PARTICIPATIVNE ODNOSI DETE:

- ↳ jača osećanje vlastite dobrobiti
- ↳ razvija metakognitivne kapacitete rezonovanja, refleksije, planiranja i predviđanja
- ↳ uči kako da reprodukuje praksu kroz igru i da vremenom transformiše tu praksu
- ↳ uči kako da izrazi sebe, da razume druge i kako da se odnosi sa njima
- ↳ uči o uzajamnoj zavisnosti sa drugima, o deljenju, pravljenju izbora i svom mestu u svetu
- ↳ uči kako da rešava probleme i preuzima odgovornost
- ↳ izgrađuje smisao i svrhu

Kako odrasli gradi odnose

Da bi se dete osećalo sigurnim, imalo kontinuitet iskustava i odnosa i mogućnosti participacije, odrasli treba da grade odnose zasnovane na vlastitoj uključenosti, podršci i uvažavanju deteta.

Uključenost. Uključenost podrazumeva istinsko bavljenje detetom i učešće u aktivnostima sa decom koje se manifestuje kroz osetljivost na detetove potrebe i kapacitete, podešenost detetu i refleksivnost:

1. *Osetljivost* i individualizovano staranje o zadovoljavanju potreba, interesovanja i učešća deteta. Fizička nega je osnov za uspostavljanje odnosa kada je personalizovana i usmerena na individualne potrebe i preferencije i kada odrasli razume da svako dete ima individualni tempo koji se menja čak i tokom jednog dana. Kvalitetno staranje ne podrazumeva samo zadovoljavanje detetovih potreba, već proces kroz koji se prema detetu odnosimo kao prema vrednom i jedinstvenom ljudskom biću, čijeg smo prisustva i osobenosti stalno svesni. Poruka „tu sam ako ti zatrebam” može biti utkana u odnos sa detetom (na primer, odrasla osoba čak i kada je zauzeta nečim drugim, može obraćanjem, osmehom, pogledom ili dodiranjem emitovati tu poruku sasvim malom detetu, a starijem detetu može objasniti šta radi ili uključiti dete ono što radi). Svi odrasli imaju odgovornost da štite prava deteta i obezbeđuju da se dečji interesi, potrebe i želje uzimaju u obzir. Kada su deca premala ili ne mogu da izraze svoje potrebe i želje verbalno, uloga odraslog postaje još važnija i on mora da pokaže osetljivost u interpretaciji detetovih potreba i želja i prepoznavanju njegovih kapaciteta.

2. *Podešenost (usklađenost).* Usklađenost podrazumeva podešavanje detetu, razumevanje njegove perspektive i komunikaciju tog razumevanja sa detetom. Podešavati se detetu znači pre svega posmatrati i slušati dete: pratiti govor tela, ponašanje i ono što dete govori i radi i nastojati da razumemo šta to govori o detetu i njegovom učenju. Slušanje deteta ne znači da treba samo čuti ono što dete govori, nego i da treba posmatrati i razumeti neverbalno ponašanje deteta (gestove, izraze lica, pokrete, mimiku, ton), slušati i razumeti verbalnu poruku, sagledati i razumeti kontekst, graditi zajedničko razumevanje u učenju. Biti podešen detetu znači biti pažljivi posmatrač, reagovati na dete, razumeti na šta ukazuju detetovo ponašanje i aktivnosti, adekvatno tumačiti detetova interesovanja, osećanja, mišljenje i namere.

3. *Refleksivnost.* Refleksivnost podrazumeva promišljanje pre, tokom i posle akcija koje odrasli preduzima, odnosno pre, tokom i posle različitih situacija, razumevanje da naše personalne karakteristike utiču na način kako će se drugi odnositi prema nama, svest o tome da naša vlastita vero-

vanja, iskustva i očekivanja oblikuju i utiču na našu percepciju detetovog ponašanja i učenja i utiču na naše vlastito ponašanje i reagovanje, kao i promišljanje akcija koje odrasli preduzima, praćenje kako ih dete tumači i kakve reakcije one izazivaju, a u skladu s tim i menjanje akcija. Na primer, refleksivnost podrazumeva da sebi postavimo sledeća pitanja: Zašto se to desilo? Kako sam ja tome doprineo? Kako ja to razumem, a kako to razume dete? Šta bi bilo bolje da uradim?

Podrška kao ojačavanje. Za podršku dečjem razvoju i učenju važno je da dete ima bliske i stalne odnose sa vaspitačem.

Odrasli:

- pomaže detetu da razume i kontroliše svoje želje, potrebe, namere
- pomaže detetu da razume vlastito psihičko stanje i stanje drugih
- pomaže detetu u ponovnom uspostavljanju narušenih i trenutno prekinutih odnosa
- štiti dete od onoga čega se plaši, odnosno od opasnosti kojih ono i ne mora biti svesno
- postavlja jasne granice u ponašanju i očekivanjima na dosledan način, uz uvažavanje deteta
- pruža mogućnosti i podršku detetu za učenje novih veština i razvijanje novih kompetencija
- pruža mogućnosti detetu da razvija socijalne veštine kroz stalne odnose sa različitim osobama i drugom decom
- pruža mogućnosti i podržava dete u različitim iskustvima igranja i zajedničkog učenja
- pruža mogućnosti i podržava dete u učenju kooperativnih odnosa sa drugima i veština razrešavanja konflikata

Između odraslog i deteta postoji asimetričnost, ne samo u znanju, kompetencijama i iskustvu nego pre svega u moći. Iz asimetričnosti moći u korist odraslog ne treba da proističu vladanje i upravljanje detetom ili pokroviteljski odnos i preterana zaštita deteta, nego odgovornost za stavljanje svoje moći u funkciju ojačavanja deteta i njegovih kapaciteta. To znači promenu u određenju značenja moći sa „moći nad” u:

- „moć za”, kao moć pojedinca da oblikuje vlastiti život i svet,
- „moć sa”, kao moć sa drugima, kroz saradnju, solidarnost i kolektivnu akciju,
- „unutrašnju moć”, kao osećanje samopouzdanja i vlastite vrednosti.

Na primer, odrasli ne donosi odluku u ime deteta („moć nad”), nego daje mogućnost detetu da napravi vlastiti izbor („moć za”) i/ili dete i odrasli kroz dijalog donose zajedničku odluku („moć sa”); odrasli ne nastoji da kontroliše ponašanje deteta kroz sistema spoljašnje kazne („moć nad”),

već podrškom za razvoj detetove samokontrole („moć za”) i samostalnosti („unutrašnja moć”).

Odrasli ne radi umesto deteta, ne daje gotova rešenja, ne propisuje, nego primenjuje postupke kojima održava balans, modeluje, podupire i proširuje dečje aktivnosti i učenje.

U tabeli koja sledi daju se opisi nosećih postupaka odraslih u pružanju podrške deci kroz ojačavanje.

Postupak	Opis
Održavanje balansa	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Balans između a) kontinuiteta, poznatog i predvidljivog (što je neophodno da bi dete osećalo sigurnost) i b) fleksibilnosti, izazova, novina i nepredvidljivosti koje stimulišu detetov razvoj i učenje. ▶ Balans između a) uvažavanja detetovih osećanja, podsticanja radoznalosti, inicijative i samostalnosti i b) podvlačenja pravila koja omogućavaju deci i odraslima da žive u harmoniji i doprinose razvoju samokontrole. ▶ Balans između a) detetove ranjivosti i zavisnosti od odraslog i b) sagledavanja deteta kao kompetentnog, uvažavanja prava deteta i odgovarajuće podrške većoj samostalnosti i nezavisnosti. ▶ Balans između a) inicijative, izbora i učešća deteta i b) planirane namere, usmeravanja i vođenja od strane vaspitača.
Modelovanje	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Odrasli svojim ponašanjem i postupcima modeluje načine stupanja u odnose sa drugima i realizacije tih odnosa, načine razumevanja sveta koji nas okružuje i odnosa prema učenju. Primer koji vaspitač daje jeste ono što dete pre svega preuzima i usvaja na neposredan i spontan način. Za dete nije primer samo ono što odrasli govori, nego prvenstveno ono što odrasli čini i kakve odnose uspostavlja. Na primer, dete će razvijati otvorenost prema novom, preuzimanje rizika, radost otkrivanja i istraživanja, odnos uvažavanja, razumevanja i saradnje sa drugima samo ako odrasli to pokazuje svojim ponašanjem i akcijama, a ne ako o tome govori detetu i to zahteva od deteta.
Podupiranje	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Odrasli koji podržava dečji razvoj i učenje jeste pažljivi posmatrač deteta i ohrabruje dete da ide iznad datog nivoa znanja i veština. On podupire aktivnosti deteta tako što: <ul style="list-style-type: none"> ▶ pruža pomoć detetu kada mu je potrebna; ▶ pomaže detetu da se fokusira na aktivnosti koje za njega imaju značenje i smisao, obraćajući pažnju na njegova interesovanja, i štiti dete od preterane stimulacije nenametljivim, pouzdanim prisustvom i učešćem; ▶ ne ohrabruje aktivnost deteta direktnim vođenjem ili „navijanjem”, već dajući poruku da veruje u razvijajuće kompetencije deteta.

Proširivanje	<p>Odrasli proširuje aktivnosti i učenje deteta:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▸ kroz komunikaciju — razgovorom o iskustvu deteta i beleženjem i prikupljanjem verbalnih i neverbalnih iskaza i produkata detetovih aktivnosti, komentarisanjem, pričanjem, tumačenjem, verbalnim opisom aktivnosti deteta i podsticanjem korišćenja govora i različitih načina pismenosti, postavljanjem pitanja otvorenog tipa, vođenjem refleksivnog dijaloga o igri i drugim aktivnostima deteta; ▸ kroz akcije — učešćem u igri i aktivnostima i istraživanju, dodavanjem neočekivanog, preuzimanjem određenih uloga, obezbeđivanjem stimulativne sredine i materijala i oruđa i uključivanjem deteta u aktivnosti odraslog, uključivanjem drugih odraslih u proces učenja.
--------------	---

Uvažavanje. Uvažavanje je proces izgradnje uzajamnog odnosa poštovanja i razumevanja. Odrasli koji razume potrebe i težnje deteta izgrađuje to razumevanje kroz posmatranje i slušanje dece, kroz spremnost da uči od deteta i onih koji su detetu bliski i kroz fleksibilan, individualizovani odnos sa detetom i aktivno uključivanje deteta.

POŠTOVATI DETE ZNAČI:

- istinsko prihvatanje svakog deteta kao kompetentnog i vrednog po sebi
- uvažavanje različitosti i prihvatanje različitosti kao vrednosti
- uvažavanje porodičnog i kulturnog okruženja deteta i uspostavljanje dobrih odnosa sa porodicom
- poštovanje deteta kao individue i njegovih prava — prepoznavanje i uvažavanje specifičnih potreba, osećanja i interesovanja deteta
- ozbiljno uzimanje u obzir onoga što interesuje ili brine dete, odnosno onoga čime se zanima dete, slušanje šta dete govori i adekvatno reagovanje
- uvažavanje odnosa deteta sa njemu bliskim osobama — prijateljima, članovima porodice, kao i ljubimcima i predmetima koji su za dete važni
- stvaranje mogućnosti i slobode da se deca izraze na različite načine
- pružanje integrisanog socijalnog iskustva i zajedništva kroz zajedničko učešće dece i odraslih u aktivnostima i događajima
- omogućavanje i deljenje sa detetom zajedničkih trenutaka intimnosti
- pomaganje deci da razumeju šta jeste, a šta nije prihvatljivo
- podržavanje dece da iniciraju aktivnosti, prave izbor i delaju samostalno i odgovorno
- davanje detetu povratne informacije, isticanje njegovog napora i zajedničko radovanje napretku
- pomaganje detetu da uči na greškama i preprekama
- vlastitu doslednost, poštovanje sebe i doslednost u onome što govorimo i radimo
- sagledavanje deteta kao aktivnog građanina i razumevanje da odrasli, kada donose odluke koje se odnose na decu, moraju da misle šta je za dete najbolje, da pažljivo slušaju decu i uzimaju u obzir njihova gledišta

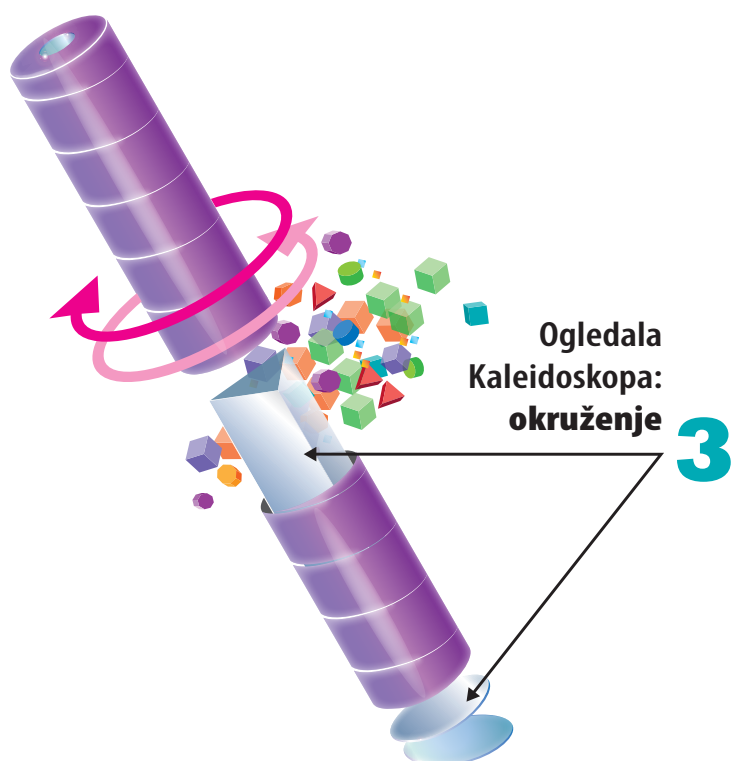
UVAŽAVATI RAZLIČITOST ZNAČI:

- nastojanje da se promene predstave, praksa, narativi i osećanja kojima se neko potčinjava i kojima se podržava nejednakost
- preispitivanje stereotipa i predrasuda
- pružanje istih mogućnosti
- stvaranje mogućnosti učešća za svako dete
- pomoć deci da prepoznaju šta je pravično, a šta ne, kao i pomoć da se nose sa nepravdom
- razvijanje demokratskih odnosa u grupi
- podrška razvoju dečjih sposobnosti za socijalnu akciju

PITANJA ZA REFLEKSIJU

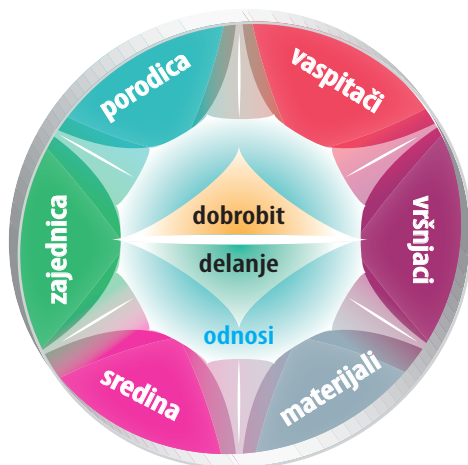
- Šta je meni najvažnije u odnosima sa decom? Zašto? Koliko se to poklapa sa onim što je ovde izneto, a koliko se razlikuje od toga?
- Kakav odnos ja negujem sa decom? Da li bi i neko drugi (koleginica, roditelji itd.) rekao to isto za moj odnos sa decom? Koliko je to u skladu sa onim što je ovde izneto? U čemu se poklapa, a u čemu razlikuje?
- Na osnovu čega neko dete svrstavam u osetljivu grupu? Šta čini njegovu osetljivost, iz čega ona proističe? U šta ja verujem kada su u pitanju ova deca? Kako to pokazujem, šta sve preduzimam? Koliko je to u skladu sa onim što je ovde izneto?
- Kako ja pokazujem deci da se mogu osećati sigurno u našoj grupi? Kako gradim osećanje sigurnosti kod dece?
- Šta je suština kontinuiteta u vaspitanju? Kako ja podržavam kontinuitet?
- Da li omogućavam deci da o nečemu odlučuju? O čemu deca odlučuju? Koliko je to proporcionalno u odnosu na moje odlučivanje? Zašto je tako i kakvu to poruku daje deci?
- Da li postoje situacije i pitanja o kojima pregovaram sa decom? Koje su to situacije? Navedite primer. Šta je svrha tog pregovaranja? Kako podržavam pregovaranje među decom?
- Da li postoji uzajamno poštovanje mene i dece? Na osnovu čega se to vidi? Da li je ono podjednako u oba smera? U čemu se razlikuje?
- Koji su od postupaka navedenih u tekstu (balansiranje, modelovanje, usmeravanje, podupiranje, proširivanje) meni najbliži, a koji meni najzahtevniji? Zašto je to tako?
- Šta prvo nameravam da promenim u svom odnosu sa decom? Šta od toga očekujem?

OGLEDALA KALEIDOSKOPA: OKRUŽENJE

Učenje se odvija kroz uzajamno dejstvo odnosa, dobrobiti i delanja deteta, u interakcijama sa vršnjacima, odraslima, porodicom, fizičkim okruženjem i širom zajednicom. Slika 6. prikazuje celovitost i uzajamnu povezanost svih ovih dimenzija učenja. Dete, vršnjaci, vaspitači, porodica, zajednica i fizičko okruženje uzajamno oblikuju svoje odnose, dobrobit i delanje, iz čega proističe kontekstualna priroda učenja — ono se odvija u konkretnom, uvek jedinstvenom i specifičnom kontekstu koji reflektuje specifičnosti i deteta, i odraslih, i zajednice, i konkretne sredine za učenje.

Slika 6. Kaleidoskopski kontekst učenja

Zajednica

Zajednica je šire okruženje deteta koje obuhvata fizičku i socijalnu sredinu (različite ustanove, institucije, organizacije različitih vrsta delatnosti i usluga, različite socijalne grupe — susedstvo, rodbina, prijatelji, vršnjaci i pojedinci), kao i društveni i kulturni milje u kome dete odrasta.

Zajednica direktno, a preko porodice indirektno, oblikuje uslove i načine odrastanja malog deteta. Kultura u osnovi determiniše načine življenja i sagledavanja sveta. Kulturu čine akcije, artefakti i stalno menjajuće značenje koje se daje i proističe iz prakse, verovanja i socijalnih interakcija jedne ljudske zajednice. U najširem smislu, kultura utiče na dečji razvoj kroz kulturom uspostavljen sistem vrednosti i verovanja kojim se oblikuje roditeljska praksa, odnosno koji formira okvir očekivanja od dece i načine njihove socijalizacije. Učenje i podučavanje podrazumevaju stavljanje u akciju vrednosnog sistema koji je kulturno konstruisan. Kultura stvara i kontekst za dečja iskustva i mehanizme prevođenja u svakodnevna životna iskustva kroz kulturne prenosnike kao što su jezik, stilovi komunikacije, verovanja, porodične vrednosti, običaji, rituali, tabui, preferencije u ishrani.

Zajednica svojim opštim društvenim, a pre svega ekonomskim karakteristikama, kao i praksom društvene brige o deci i prosvetnom politikom, može pojačavati uslove koji predstavljaju potencijalnu opasnost za zdravlje i dobrobit deteta (npr. velika nezaposlenost, neadekvatni stambeni uslovi, zagađenost sredine, promovisanje ili prećutno prihvatanje nasilja i netolerancije), a može i podržavati nejednake mogućnosti razvoja i učenja (npr. ograničeni resursi za rekreaciju, nerazvijena mreža različitih oblika i programa rada sa predškolskom decom, poruke socijalnog isključivanja ili diskriminacije na osnovu etničkog, klasnog i zdravstvenog statusa).

Za dete je zajednica pre svega njegovo neposredno okruženje — porodica, susedstvo, rodbinski sistem, vrtić i druge ustanove i institucije u koje se uključuje i koje posećuje (dečje pozorište, igraonica, dom zdravlja, mesta za izlaske i zabavu, prodavnice i sl.). Još pre nego što ovlada hodom i govorom, dete je zainteresovano za različite vrste doživljaja i iskustava koja mu pružaju nova okruženja. Ono tako razvija nova znanja, osećanje pripadništva i zajedničkog socijalnog učešća, kao i vlastite vrednosti i identiteta.

KAKO IZGLEDA PREDŠKOLSKI PROGRAM POVEZAN SA ZAJEDNICOM

- Program koristi različite resurse i prostore u zajednici za realizaciju aktivnosti (npr. otvorene prostore, institucije obrazovanja, kulture i sporta itd.).
- Program učestvuje u različitim dešavanjima u lokalnoj zajednici (proslave, festivali, akcije).
- Program organizuje manifestacije u koje uključuje lokalnu zajednicu (npr. predstave, izložbe, performansi, promocije i sl.).
- Lokalne privredne organizacije (fabrike, zanatske radnje, banke itd.) predstavljaju mesta realizacije programskih aktivnosti ili učestvuju u aktivnostima u vrtiću.
- Lokalne privredne i poslovne organizacije učestvuju u finansiranju pojedinih aktivnosti i akcija, opremanju i nabavci potrošnih materijala.
- Informacije o programu su dostupne u lokalnoj zajednici (npr. u biblioteci, pošti, domu zdravlja, mesnoj zajednici).
- Program se povezuje sa drugim obrazovnim programima i organizacijama vezanim za obrazovanje dece i rad sa porodicom, uključujući organizacije roditelja.
- Program omogućava porodicama povezivanje sa drugim uslugama i programima u lokalnoj zajednici koji su im potrebni.

PITANJA ZA REFLEKSIJU

- Kakav je odnos zajednice prema našem programu/vrtiću? Zašto je tako i šta tu treba menjati?
- Šta preuzimam da bi se deca osećala delom zajednice?
- Na koji način deca učestvuju u dešavanjima u zajednici? Šta je svrha toga, kome i čemu to služi?
- Kako se program promoviše u zajednici? Šta preuzimamo da bi lokalna zajednica bolje razumela ono što radimo? Šta je osnovna poruka koju time šaljemo u zajednicu? Ko u tome učestvuje?
- Kako koristim različita mesta u zajednici, posete, gostovanja i sl. da omogućim deci različita iskustva i načine učešća u njihovom učenju i razvijanju saradnje sa različitim članovima zajednice?
- Koliko program odražava kulturu lokalne zajednice u kojoj funkcioniše? Na koji način? Kako se to vidi?

Porodica

Porodica je primarni i najvažniji vaspitač dece:

- ▶ deca su lično i intimno povezana sa svojom porodicom i porodica ih najbolje poznaje,
- ▶ dečje najranije učenje i razvoj povezani su sa porodicom i kroz ovaj porodični kontekst gradi se osnov učenja deteta u svim drugim kontekstima,
- ▶ porodica je od rođenja deteta uključena u njegov razvoj i učenje, pa porodicu treba podržavati i ojačavati u toj funkciji,
- ▶ svaki roditelj želi dobro svom detetu, samo je nekim roditeljima u tome potrebna veća podrška,
- ▶ predškolski program može upotpuniti dečja porodična iskustva odrastanja i učenja ako se razvija kroz partnerske odnose sa porodicom.

Partnerski odnosi i kolaboracija između programa i porodice grade se kroz:

- ▶ uzajamno poverenje i poštovanje,
- ▶ empatiju, osetljivost i uvažavanje perspektive druge strane,
- ▶ stalnu otvorenu komunikaciju i dijalog,
- ▶ prepoznavanje i uvažavanje jedinstvenog doprinosa i snaga partnera,
- ▶ zajedničko donošenje odluka i spremnost na kompromise i promene.

KAKO IZGLEDA PROGRAM ZASNOVAN NA PARTNERSTVU SA PORODICOM

- ▶ Vrtić/program je mesto koje emituje dobrodošlicu za porodicu jasnim prostorno-organizacionim pokazateljima da su oni dobrodošli i uvažavani (npr. postojanje sobe za roditelje, postera dobrodošlice, vizuelnih oznaka prostora).
- ▶ Porodica je upoznata sa koncepcijom programa (kroz pisane informacije i sastanke).
- ▶ Postoji program saradnje sa porodicom koji je razvijen kroz dijalog sa roditeljima o različitim načinima uključivanja porodice.
- ▶ Roditelji se pitani šta je za njih važno i šta bi voleli u odnosu na svoju decu i sebe.

- ▶ Deca su pitana na koji način bi želela da se roditelji uključe i učestvuju u razvijanju pojedinih oblika uključivanja porodice.
- ▶ Roditelji se lično pozivaju na učešće u pojedinim aktivnostima i imaju pomoć i podršku vaspitača ili drugih roditelja.
- ▶ Postoje organizovane socijalne aktivnosti koje pružaju mogućnost druženja i razvijanja odnosa između samih porodica i između roditelja i profesionalaca, npr. izleti, šetnje, kulturni događaji, sedeljke.
- ▶ Vaspitači svakodnevno saraduju sa roditeljima na različitim osnovama kako bi gradili odnos partnerstva sa porodicom.
- ▶ Roditelji se na sastancima upoznaju sa aktivnostima dece i programskim aktivnostima i vode dijalog sa vaspitačima o tome.
- ▶ Postoje mogućnosti da se roditelji u različita doba dana i različitim danima u nedelji vide sa vaspitačem i porazgovaraju o svom detetu.
- ▶ Roditelji se podstiču na uključivanje drugih članova porodice i prijatelja.
- ▶ Program uvažava različitosti porodica i pruža različite načine uključivanja roditelja, odnosno prilagođavanja potrebama i mogućnostima roditelja.
- ▶ Roditelji mogu aktivno da se uključe u različito vreme na različite načine i to je dokumentovano.
- ▶ Vaspitači su svesni da roditelji imaju i druge obaveze i poslove u životu.
- ▶ Vaspitaču su poznate specifične teškoće i prepreke za uključivanje pojedinih porodica i on razvija strategiju za njihovo prevazilaženje.

Principi saradnje sa porodicom

- ▶ **Otvorenost** kao spremnost da se razume pozicija druge strane i gradi zajedničko značenje.
- ▶ **Poverenje** kao spremnost da se izložimo drugome sa uverenjem da će drugi raditi u našem najboljem interesu i u zajedničkom interesu.
- ▶ **Postupnost i dvosmernost** kao razumevanje procesa građenja odnosa kroz uzajamnu razmenu iz perspektive svih učesnika, a ne nametanje učešća roditelja na osnovu potreba programa.
- ▶ **Raznovrsnost** kao razumevanje životnog konteksta roditelja/podrođice i mogućnost različitih načina uključivanja porodice.

Vaspitač gradi partnerstvo sa porodicom tako što:

- preispituje svoja polazišta, pretpostavke i očekivanja od saradnje sa porodicom i postojeće obrasce moći,
- aktivno nastoji da ostvari stalnu, otvorenu i smislenu komunikaciju sa porodicom, kojom se obezbeđuje razmena informacija i dijalog o detetu, programu i roditeljstvu,
- razvija pisanu komunikaciju, čime se obezbeđuje uzajamna informisanost i dokumentuju aktivnosti,
- razvija program kojim se daje prostor za učesće porodice i uvažavanje mišljenja, predloga, sugestija i komentara roditelja,
- obezbeđuje redovne mogućnosti za neposrednu komunikaciju kroz individualne susrete, grupne susrete i sastanke,
- identifikuje prepreke za učesće porodice i razvija različite oblike koji odgovaraju i podržavaju različite porodice i njihovo učesće.

Oblici saradnje sa porodicom

Oblici saradnje sa porodicom su raznovrsni i mogu se klasifikovati na različite načine.

<p>Pisana komunikacija</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ informator o programu ➤ brošure i flajeri ➤ novine ➤ poruke ➤ beleške ➤ vizuelna prezentacija (tabla i poster) ➤ kutija za sugestije ➤ izveštaji ➤ veb sajt i e-komunikacija 	<p>Neposredna komunikacija</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ uvodni sastanci upoznavanja sa programom ➤ kućne posete ➤ susreti prilikom dovođenja i odvođenja dece ➤ telefonski pozivi ➤ individualni sastanci ➤ tematski sastanci i radionice ➤ dijaloški sastanci posvećeni praćenju aktivnosti dece i evaluaciji programa
<p>Neposredno učesće roditelja/porodice</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ posetilac ➤ volonter ➤ član saveta roditelja ➤ realizator (aktivnosti, pomoć u akcijama, izradi materijala, prikupljanju materijala za portfolio i sl.) ➤ planirane aktivnosti dece i roditelja kod kuće 	<p>Aktivnosti za roditelje</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ aktivnost roditelj—roditelju ➤ obrazovne aktivnosti ➤ socijalne aktivnosti ➤ usluge u lokalnoj zajednici ➤ porodična soba / prostor za roditelje

Navedena klasifikacija je samo jedna od mogućih klasifikacija. U okviru programa se razvijaju oblici saradnje u skladu sa karakteristikama programa i porodica dece koja su uključena u program, a kriterijumi za planiranje i realizaciju pojedinih oblika zasnivaju se na navedenim principima saradnje sa porodicom.

PITANJA ZA REFLEKSIJU

- Zašto je važna saradnja sa roditeljima/porodicom? Da li te razloge imaju i roditelji? Šta su njihovi razlozi i kako to znam? U čemu se naši razlozi podudaraju, a u čemu razlikuju?
- Šta ja očekujem od roditelja, a šta oni od mene? Da li tako misle i roditelji? Na osnovu čega to znam?
- Šta su glavni problemi u saradnji sa roditeljima? Da li bi i roditelji naveli iste probleme ili neke druge? Kako to znam? Šta je uzrok tih problema? Šta ja mogu da preduzmem da bi se problemi prevazišli? Šta možemo zajedno da preduzmemo na rešavanju problema?
- Kako pokazujem roditeljima da su dobrodošli? Kako se to sve vidi? Kako pokazujem da ih uvažavam? Šta uvažavam, a šta ne? Zašto?
- Da li roditelji imaju poverenje u mene i program? Kako to znam? Čime izgrađujem to poverenje? U čemu ja imam poverenje u roditelje? Na osnovu čega oni to mogu da vide?
- Koje sve oblike saradnje navedene u tekstu ja koristim u programu? Da li neki dominiraju, a neki izostaju? Zašto je to tako?
- Šta prvo mogu da promenim u odnosu na porodice/roditelje? Šta od toga očekujem?

Vršnjaci

Vršnjaci su deca srodnih uzrasta koja dele isti „grupni” identitet, kao i deca starijeg i mlađeg uzrasta koja su članovi grupe, porodice, susedstva, dečjeg vrtića ili drugog socijalnog okruženja. Za dete je veoma važno da ima mogućnost interakcije sa vršnjacima, mlađom i starijom decom, da učestvuje u zajedničkim aktivnostima i da izgrađuje prijateljstva. Vršnjaci su izvor podrške i izazova i dete mora naučiti da integriše pripadništvo vršnjačkoj grupi (da sledi, prihvata i poštuje pravila, da saraduje) sa drugim aspektima vršnjačkih odnosa, kao što su takmičenje, preuzimanje vođstva i razrešavanje konflikata. Ključnu komponentu adaptacije u detinjstvu čine odnosi sa vršnjacima, kroz koje se razvijaju kapaciteti samoregulacije i odnosi prijateljstva.¹⁷

KROZ ZAJEDNIČKE PRAKTIČNE ŽIVOTNE AKTIVNOSTI I IGROU SA VRŠNJACIMA DECA:

- uče jedna od druge kako da dele nešto, kako da učestvuju u recipročnim interakcijama (npr. davanje i primanje, čekanje na red), kako da razumeju i uzimaju u obzir potrebe i očekivanja drugih i uvažavaju tuđe mišljenje, kako da kontrolišu vlastite impulse i razrešavaju konflikte;
- preispituju vlasititi identitet, uočavaju snage i slabosti kod sebe i drugih, preuzimaju nove uloge i odgovornosti, stiču iskustvo različitih uloga, od uloge vođe do uloge sledbenika, stiču iskustvo oprobavanja i preuzimanja rizika, pravljenja grešaka i suočavanja sa njima;
- istražuju svoje teorije o svetu, izgrađuju svest o postojanju drugih perspektiva, razvijaju veštine vođenja diskusije i dijaloga, uče da razumeju i uvažavaju tuđe stanovište, uče da koriste argumentaciju i pregovaraju, uče da postavljaju hipoteze, pitanja i razvijaju zajedničke ideje, da prevazilaze datosti i generišu nova pitanja, da preispituju i artikuliraju ideje, mišljenja i stanovišta, da planiraju i osmišljavaju svrhovitu komunikaciju;
- razvijaju osećanje pripadanja i prihvaćenosti, osećanja empatije i moralnosti, uče da pružaju podršku vršnjacima kojima je potrebna, razvijaju prijateljstva i uče kako da dobiju emocionalnu podršku u novim situacijama i kada se suočavaju sa problemima.

Vršnjački odnosi i prijateljstva se razvijaju u grupi ako deca imaju prilike i vremena da se igraju, rade, komuniciraju i ako imaju interakciju sa

¹⁷ Shonkoff & Philips, 2000.

istom grupom dece, odnosno kada se podstiču i podržavaju u zajedničkim aktivnostima i oslanjaju jedni na druge.

Odrasli ima ključnu ulogu u podržavanju vršnjačke interakcije i posvećuje joj posebnu pažnju:

Organizaciono	▸ obezbeđuje prostor, vreme i materijale za aktivnosti sa prijateljima
	▸ planira aktivnosti u paru i u malim grupama
	▸ podržava socijalnu i simboličku igru dece
Promovisanjem pozitivnih interakcija	▸ adekvatno reaguje na potencijalno konfliktne situacije i pruža podršku deci u njihovom razrešavanju
	▸ uvažava i ističe vrednosti prijateljstva i neguje prijateljstvo među decom
	▸ modeluje poželjno socijalno ponašanje, npr. slušanje drugog, čekanje na red, deljenje, maniri pristojnosti kao što su traženje dozvole i zahvaljivanje
	▸ ne koristi i ukazuje deci da ne koriste socijalno nepoželjne oblike ponašanja kao što je etiketiranje dece, tužakanje, ignorisanje
	▸ podstiče decu da pomažu jedna drugoj tokom aktivnosti, igre i u praktičnim životnim situacijama
	▸ podržava deljenje znanja i umenja među decom kroz zajedničko učešće u aktivnostima
	▸ uvažava različitosti i podržava decu da razumeju i uvažavaju različitosti
	▸ ističe vrednosti kooperativne igre
Razvijanjem grupnog identiteta	▸ neguje grupne rituale
	▸ zajedno sa decom oblikuje grupni identitet kroz ime, znak, rečnik i druge simbole grupnog identiteta
	▸ zajedno sa decom formuliše pravila grupe
Dijalogom	▸ pokreće teme o životu grupe, o različitosti, o rodnim i drugim stereotipima i predrasudama, o osećanjima u grupi, o dečjim strepnjama i problemima, o negativnim ponašanjima

PITANJA ZA REFLEKSIJU

- Koliko je za mene važna vršnjačka interakcija? U kom smislu je važna? Kako se to vidi u mom radu i u mojoj grupi?
- Koliko u svom radu posvećujem pažnje razvijanju pripadništva grupi i grupnog identiteta? Na koji način i kako se to vidi?
- Da li su sva deca prihvaćena u grupi? Šta preduzimam da svako dete bude prihvaćeno? Da li preduzimam nešto u vezi s tim i šta kada su u pitanju deca sa smetnjama ili deca iz marginalizovanih grupa?
- Kada planiram neku situaciju ili aktivnost, koliko mislim i o vršnjačkoj interakciji? Na koji način?
- Koliko u planiranim situacijama učenja ima prostora za pregovaranje, pomoć, saradnju među decom?
- Da li postojeći prostor i materijali podstiču ili sputavaju vršnjačku interakciju?
- Koliko važeće rutine i rituali podržavaju vršnjačku interakciju? Navedite primere. Na koji način koristim životno–praktične aktivnosti za razvijanje vršnjačke interakcije?
- Na čemu pre svega insistiram u odnosima među decom? Na primer, da li su to pre svega pravila šta deca ne smeju da rade (da se ne tuku, vređaju i sl.) ili pravila kakva deca treba da budu (da pomognu, razumeju, saslušaju i sl.). Šta bi bio odgovor dece na ovo pitanje? Da li je on isti kao moj i šta mogu da uradim u vezi s tim?
- Kako reagujem na sukobe među decom? Navedite primere. Šta sve preduzimam da ne dolazi do sukoba ili da ih bude manje? Da li koristim sukobe kao situacije učenja i na koji način?
- Da li mislim na prijateljstva koja postoje u grupi kada planiram učenje? Kako podržavam ova prijateljstva i kako ih sputavam?

Vaspitač

Praksa vaspitača je složena, promenjiva i ne može se do kraja i do detalja unapred predvideti. Ona se odvija kroz dinamičnu spregu odnosa, dimenzija dobrobiti i aktivnosti i akcija u jedinstvenom kontekstu grupe, vrtića i zajednice u kojoj vaspitač radi. Nijedna teorija i nijedna koncepcija programa ne može dati unapred gotova rešenja za tako složen i dinamičan proces u specifičnom kontekstu. Zbog toga se profesionalnost vaspitača i sva složenost njegove profesije ispoljavaju kroz razvijanje praktične teorije vaspitača. Praktična teorija se gradi kroz refleksivno preispitivanje teorije i prakse u odnosu na dati kontekst. Ona predstavlja „smesu” znanja, iskustava, umenja, veština, verovanja i vrednosti, koja je filter kroz koji vaspitač donosi odluke i gradi odnose. Vaspitač se stalno suočava sa novim pitanjima i izazovima koje treba da rešava u skladu sa uverenjima, kreativno primenjujući i razvijajući svoja znanja i umenja u datom, uvek posebnom i jedinstvenom kontekstu.¹⁸

Profesionalnost vaspitača se ogleda u stalnom učenju kroz problematizovanje vlastite prakse i prakse drugih i u stalnom nadograđivanju odgovora šta znači biti dobar vaspitač i šta je dobar program. Praktična teorija se razvija kroz refleksiju (promišljanje i preispitivanje), sagledavanjem prakse iz različitih perspektiva te sagledavanjem i razumevanjem situacija na novi način. To podrazumeva:

- ▶ negovanje kulture razmatranja etičkih implikacija odnosa koje vaspitač uspostavlja i postupaka koje koristi,
- ▶ preispitivanje različitih pristupa predškolskom vaspitanju i različitih razumevanja dece, učenja i razvoja, uključujući vlastiti pristup i vlastito razumevanje,
- ▶ negovanje partnerskog odnosa sa decom, porodicom i zajednicom,
- ▶ razvijanje programa kojima se ostvaruju najbolji ishodi za svako dete, njegovu dobrobit i učenje,
- ▶ umeće da se svoja praksa i namere na jasan način iskazuju deci, porodicama, kolegama i široj zajednici,
- ▶ saradnju sa drugim institucijama i profesionalcima koji se bave decom i porodicom, posebno kada su u pitanju deca iz osetljivih grupa,
- ▶ delanje u najboljem interesu dece i porodice,
- ▶ razvijanje kulture učenja kroz sopstvenu refleksivnu praksu i istraživanja.

18 Dahlberg, G. & Moss, P., 2005.

Razvijanje programa vaspitač zasniva na:

- ▶ razumevanju značaja kulturnog konteksta u učenju deteta,
- ▶ uvažavanju različitosti i usmerenosti na jednakost i socijalnu pravdu,
- ▶ razvijanju kvaliteta odnosa i kolaborativne sredine za učenje,
- ▶ povezivanju sa životom deteta i neposrednim životnim kontekstom,
- ▶ fokusu na razvijanju dispozicija za učenje i na procesu učenja, a ne na izdvojenim znanjima ili veštinama,
- ▶ dokumentovanju tako da se podržavaju jake strane deteta i dečije razmišljanje, odnosno da se aktivnosti i učenje učine vidljivim za decu, roditelje, vaspitače i zajednicu,
- ▶ razvijanju zajednice prakse koju čini grupa učesnika koja deli zajedničke vrednosti i posvećenost onome što radi i što uči i koja se bavi pitanjem kako da radi bolje kroz uzajamnu saradnju.

Ključna uloga vaspitača je u organizovanju sredine za učenje. Vaspitač organizuje prostornu, socijalnu i vremensku dimenziju sredine u saradnji sa decom i drugim odraslima. On razmatra kako organizacija sredine omogućava deci da delaju. Sredina za učenje treba da bude planirana i osmišljena tako da bude fleksibilna, inspirativna, izazovna, prihvatljiva, respozivna u odnosu na decu i porodice. Ona treba da pruža detetu izazovna i stimulativna iskustva kojima se podržavaju detetov celovit razvoj i učenje. Dobra sredina za učenje je osmišljena tako da:

- ▶ promoviše kokonstrukciju u učenju kroz interakcije i saradnju sa drugima i sredinom;
- ▶ omogućava deci da se aktivno uključe u program, da prave izbore, donose odluke i imaju uticaj;
- ▶ podržava učenje kroz igru, praktične životne aktivnosti i planirano učenje kroz istraživanje.

Vaspitač gradi socijalnu sredinu koja se zasniva na odnosima uzajamnog uvažavanja kroz stalnu komunikaciju svih učesnika.¹⁹

¹⁹ Na osnovu Australian Government Department of Education, 2009; NCCA, 2009.

Dimenzije socijalne sredine	Postupci vaspitača
Partnerstvo sa decom, porodicom i zajednicom	
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Uzajamni odnosi zasnovani na poverenju, razmeni i uvažavanju ▶ Stalni dijalog i razgovor 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Dobrodošlica i uvažavanje sve dece, porodica i članova lokalne zajednice ▶ Identifikovanje potencijalnih prepreka za razvijanje partnerstva i traganje za rešenjima ▶ Prisnost i toplina u odnosima ▶ Korišćenje različitih načina komunikacije ▶ Podsticanje učešća u razvijanju programa ▶ Promovisanje osećanja pripadništva zajednici učenja kroz zalaganje za prava i odgovornost svih članova ▶ Postavljanje visokih očekivanja u odnosu na svu decu. ▶ Minimalizovanje svih remetilačkih faktora i konflikata i razvijanje kapaciteta za razrešavanje konflikata
Podrška istraživanjima i različitosti	
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Pružanje mogućnosti izbora i pregovaranje sa decom o aktivnostima i učenju ▶ Podsticanje da deca, vaspitač i drugi učesnici podupiru učenje drugih u procesu kokonstrukcije značenja ▶ Podržavanje istraživanja, kreativnosti i stvaralaštva ▶ Podsticanje dece na uočavanje različitosti i razgovor o njima 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Uvažavanje i slavljenje različitosti ▶ Osetljivost na specifičnosti i dodatna podrška pojedinoj deci ▶ Podsticanje dece da dele sa drugima svoje razumevanje, znanja i sposobnosti ▶ Zajedničko planiranje učenja ▶ Organizovanje i planiranje situacija učenja koje su izazovne, raznovrsne, kreativne i smislene za decu ▶ Bavljenje socijalnim i kulturnim pitanjima sa decom ▶ Podrška deci da preispituju svoje razumevanje, očekivanja i stavove
Tranzicije	
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Glatki i pregovarački prelasci sa jedne situacije/aktivnosti na drugu ▶ Građenje zajedničkog razumevanja o tome kako se treba sa promenama 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Podsticanje dece da izraze svoje ideje, razmišljanja i osećanja o tome kako na njih utiču promene situacija ▶ Modelovanje deci kako treba da se nose sa promenama ▶ Podsticanje dece da iznose ideje i nalaze rešenja za snalaženje u promenama
Očekivanja i zahtevi	
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Doslednost u očekivanjima, pravilima i rutinama ▶ Očekivanja i pravila koja su jasna i koja deca prihvataju ▶ Povezanost očekivanja sa pravilima i očekivanjima na koja su deca navikla i koja su im bliska 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Dijalog o izgradnji zajedničkog značenja u pogledu zahteva, očekivanja i pravila ▶ Upoznavanje porodice sa pravilima i očekivanjima ▶ Dogovor o promenama u rutinama, pravilima i očekivanjima

Vaspitač gradi praktičnu teoriju, razvija program i sredinu za učenje kroz istraživanje sopstvene prakse, konsultovanje sa decom i porodicom, profesionalno umrežavanje i učešće u razvojnim projektima usmerenim na promene prakse.

PITANJA ZA REFLEKSIJU

- Šta je za mene dobar vaspitač? Koliko je to u skladu sa onim što je ovde navedeno? U čemu su sličnosti, a u čemu razlike?
- U čemu sam ja model deci i roditeljima? Navesti primere. Da li je to sve što želim da dajem kao primer ili postoji još nešto? Kako to mogu postići?
- Šta su po meni glavne uloge vaspitača? Da li se to poklapa sa ovim tekstom? U čemu je razlika?
- Šta su, prema ovom tekstu, glavne uloge? Koliko su one meni bliske, a koliko nisu? Zašto?
- Koje promene u mom radu podrazumevaju ovako postavljene uloge vaspitača? U čemu i u odnosu na koga?
- Zašto mislim da je saradnja sa kolegama važna i koliko se to poklapa sa onim što je ovde rečeno? Na koji način se do sada ostvarivala ova saradnja? Šta bi se dobilo razvijanjem veće saradnje i na drugim osnovama?
- Kakva je socijalna sredina u mojoj grupi/programu u odnosu na dimenzije koje su navedene u ovom tekstu? U čemu su sličnosti, a u čemu razlike?
- Šta je prvo što mogu da promenim u vezi sa svojom ulogom kao vaspitača? Kako će se to odraziti na rad u grupi?

Fizička sredina

Fizičko okruženje (prostorno-vremenska organizacija) reflektuje naša polazišta u razumevanju deteta i učenja i direktno oblikuje položaj deteta u programu. Odnosi koji proističu iz fizičkog okruženja i kojima se istovremeno oblikuje fizičko okruženje čine neposrednu sredinu za učenje. Zbog toga fizički prostor mora biti u skladu sa vrednostima na kojima se program zasniva i na iznetom razumevanju učenja dece. Drugim rečima, on mora biti organizovan tako da podstiče dečju radoznalost, da omogućava detetu da istražuje, da se oseća kao da tu pripada, da mu bude prijatno u takvom okruženju, da podstiče susretanje, komunikaciju, interakcije i produblјivanje odnosa. To se odnosi i na unutrašnji i spoljašnji prostor.

Vremenska organizacija se odnosi na način kako se koristi vreme u procesu podrške učenju. Deci su potrebne predvidljive sekvence u dnevnom rasporedu, ali istovremeno i fleksibilnost u odnosu na neplanirane prilike za učenje. Deci je potrebno dovoljno vremena da se bave nekom aktivnošću i zadube u istraživanja. Organizacijom vremena moraju da se obezbede kontinuitet i povezanost aktivnosti i aktuelnog dana sa prethodnim. To znači da deca mogu da se vraćaju na započete aktivnosti i da mogu da odlože produkte svoje aktivnosti za dalje bavljenje njima.

Fizička sredina treba da podržava	
saradnju i pozitivnu međuzavisnost	<ul style="list-style-type: none"> ▶ prostor i vreme su organizovani tako da pružaju mogućnosti deci da rade zajedno i saraduju ▶ prostor je organizovan za pojedinačne aktivnosti, za rad u malim grupama i za zajedničke aktivnosti
uvažavanje pojedinca i posvećenost u aktivnosti	<ul style="list-style-type: none"> ▶ prostor je organizovan tako da pruža mogućnost detetu da se osami i da ga niko ne ometa
inicijativnost i učešće	<ul style="list-style-type: none"> ▶ grupisani i pristupačni materijali, lak pristup materijalima i alatima kojima se deca podstiču da budu nezavisna i prave izbore u učenju ▶ prostor je organizovan tako da su materijali i sredstva dostupni deci i da deca mogu da ga reorganizuju i uređuju

<p>istraživanje, eksperimentisanje i stvaralaštvo</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▶ fizički prostor je predvidiv, bezbedan ali dinamičan i „bogat“ prostor koji poziva na istraživanje ▶ promena materijala i resursa kao podešavanje učenju dece ▶ postoji mnoštvo nestrukturiranog materijala koji je dostupan deci i može da se koristiti na različite načine
<p>građenje značenja</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▶ prostor je opremljen tako da bude izazovan i doprinosi da deca „prošire“ svoja razmišljanja, umenja i doživljaje u okviru oblasti kojom se specijalizovani program bavi ▶ postoji mnogo „pravih“, realnih i autentičnih predmeta i materijala koji odražavaju realni život dece, porodice i vaspitača ▶ obezbeđivanje materijala koji podstiču multipismenost (štampani materijali, tehnologije, plakati i sl.) ▶ izloženi materijali u sobi i na zidovima odražavaju proces aktivnosti koje se odvijaju u grupi
<p>različitost</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▶ udoban i funkcionalan nameštaj za decu i odrasle odražava inkluzivnost ▶ prostor je pristupačan za svu decu (pa i za decu sa motornim ili senzornim smetnjama) ▶ materijali pružaju mogućnosti da se stvari rade na različite načine — dekoracije, materijali i sredstva na prilagođen način ilustruju različitosti (npr. u pogledu pola, kulture, jezika, potreba za dodatnom podrškom) i osporavaju predrasude i stereotipe
<p>pripadnost i personalizovanost</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▶ prostor je personalizovan i odražava osobenosti i život grupe i pojedine dece ▶ prostor reflektuje zajedničke ideje, vrednosti, verovanja ▶ prostor je prikaz produkata aktivnosti dece i drugih učesnika
<p>estetski osećaj i začudnost</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▶ pruža mogućnosti za različita senzorna iskustva — vizuelna, auditivna, taktilna, kinestetička ▶ postavljeni su predmeti i materijali koji promovišu estetski doživljaj ▶ postoje lepota, sklad, maštoviti i tajanstveni prostori

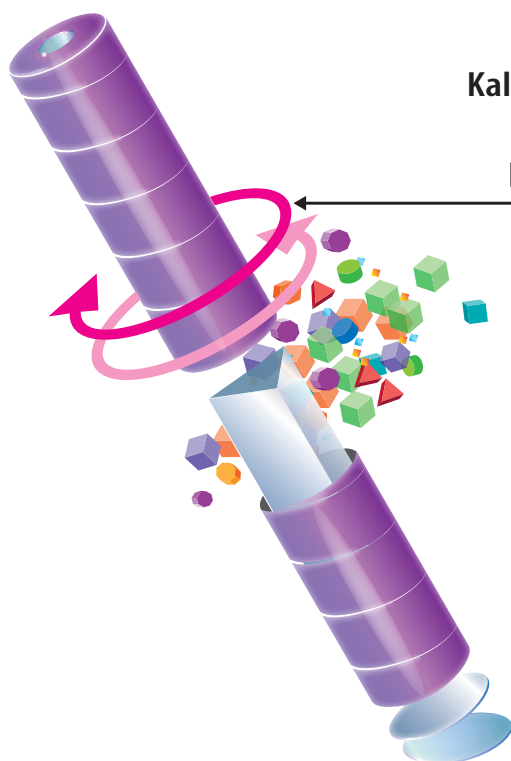
PITANJA ZA REFLEKSIJU

- Analizirajte sredinu u svojoj sobi na osnovu parametara datih u prethodnoj tabeli. Koje od parametara ispunjava prostor u vašoj grupi, a koje ne? Šta možete uraditi u vezi s tim? Šta ćete prvo uraditi?
- Da li vodim računa o tome da sredina bude inkluzivna za svako dete? Kakvi problemi postoje u vezi sa tim i kako se mogu prevazići?
- Koliko se često unose promene u fizičku sredinu u mojoj grupi? Zašto i na koji način? Ko u tome učestvuje?
- Šta sve sprečava ili ometa bolju opremljenost prostora u mojoj grupi? Šta mogu preduzeti u vezi s tim? Ko mi u tome može pomoći i na koji način?
- Koje nam sve mogućnosti i potencijale nude otvoreni prostor i priroda (npr. igranje po baricama posle kiše, igranje sa zemljom i sl.)? Zašto su oni važni? Šta me sprečava da ih koristim više i kako se te prepreke mogu prevazići?
- Šta treba da preduzmem da bi deca mogla slobodno da rade sa „prljavim” materijalima i da se „prljaju”? Zašto je rad sa takvim materijalima važan za decu?
- Kako povezujem spoljni prostor (okruženje, dvorište) sa radnom sobom i obrnuto?

POKRETANJE KALEIDOSKOPA: GRAĐENJE PROGRAMA

Pokretanje
Kaleidoskopa:
**građenje
programa**

4

Šta je građenje programa

Program nastaje i gradi se u realnom kontekstu vaspitno-obrazovne prakse. Za dete, program se manifestuje kao ostvarivanje njegove dobrobiti kroz odnose koji se razvijaju sa okruženjem, vršnjacima i odraslima u realnim situacijama delanja. Vaspitač, polazeći od onoga što je realni program za dete, zajedno sa decom i drugim odraslima planira, preispituje, dokumentuje i razvija program. Otuda neposredni program vaspitno-obrazovnog rada sa decom (realni program) ne može biti unapred pisani dokument; njega zapravo zajednički grade svi učesnici kroz zajedničko učešće, a oblikuje se kulturom vrtića, porodice, lokalne zajednice i šireg društvenog konteksta.

Autentičnost i životnost programa koji se gradi ogleda se u razvijanju programa kroz praćenje i preispitivanje polazišta o detetu i učenju, svojih polazišta i odnosa koje gradimo kao vaspitači, konkretne dece, njihovih kapaciteta i interesovanja, njihovih odnosa, fizičkog okruženja, specifičnosti porodica i date zajednice.²⁰ Zbog toga je, na nivou realizacije, svaki program različit i jedinstven.

Polazeći od toga, diversifikovani program nije zbirka aktivnosti i sadržaja iz oblasti na koje se odnosi i nije usmeren na ovladavanje gotovim znanjima, već se gradi kao posebna, različita i osobena „slika” kaleidoskopa. Ova „slika” ne može biti po sadržaju univerzalna i unapred definisana, jer se zasniva na razumevanju učenja kao uzajamne veze odnosa, dobrobiti i delanja sa drugom decom i odraslima u konkretnoj zajednici. Kao jedinstvena „slika” kaleidoskopa, diversifikovani program treba da predstavlja:

- ▶ ***konkretizaciju vrednosti definisanih u Kaleidoskopu*** u pogledu toga kako vidimo dete, učenje i učešće vaspitača i drugih odraslih u programu. Zbog toga građenje programa pretpostavlja detaljno čitanje Kaleidoskopa, lično i zajedničko preispitivanje na osnovu refleksivnih pitanja koja su data u tom dokumentu i stalno vraćanje na njegov tekst.
- ▶ ***operacionalizaciju dimenzija dobrobiti, delanja i odnosa kroz integrisano učenje*** — integrisano učenje se zasniva na razumevanju prirode učenja deteta kroz dobrobit, delanje i odnose; tu se ne radi o

unapred datim, gotovim procedurama za primenu u praksi niti se integrisano učenje može svesti na gotovu zbirku pojedinačnih aktivnosti dece i odraslih i na unapred definisane sadržaje učenja. Suština integrisanog pristupa učenju je da grupa dece i odraslih učestvuje u zajednici učenja kojoj svi oni pripadaju, u kojoj se osećaju dobro i važno, gde pregovaraju o svojim idejama i zajedno istražuju kroz saradnju, razmenu i uzajamnu podršku, a ne da se pripremi program aktivnosti i sadržaja koji smo unapred osmislili za dete. Odrasli nastoji da integriše učenje tako što polazi od iskustva, doživljaja, pretpostavki i pitanja dece i prihvata ih kao katalizatore za stvaranje autentičnog konteksta učenja. Integrisano učenje je usmereno na razvijanje dispozicija za celoživotno učenje, kao što su saradnja, istrajnost, odgovornost, radoznalost i razvoj interesovanja.

Kaleidoskop pruža mogućnosti za dva modela diversifikacije programa i njegove integracije:

- ▶ ***kroz integrisanu strategiju učenja*** — strategija učenja je osnov kroz koji se razvija sveobuhvatni vaspitno-obrazovni program usmeren na dobrobit, delanje i odnose i to ga čini posebnim (diversifikovanim) u odnosu na druge programe. Takva integrisana strategija učenja može biti projektni pristup učenju. Kroz projektni pristup učenju povezuju se različite vrste učenja, kao što su iskustveno učenje, situaciono učenje, učenje kroz istraživanje, rešavanje problema, učenje zasnovano na igri, učenje zasnovano na imaginaciji i stvaralaštvu. Ovakvom strategijom učenja prevazilazi se svaka podela na izdvojene oblasti (umetničku, jezičku, logičko-matematičku itd.), aspekte razvoja (kognitivni, govorni, emocionalno-socijalni itd.) ili izdvojene vrste aktivnosti (usmerene, slobodne itd.).
- ▶ ***kroz integrisano područje učenja*** — integracija oblasti učenja pruža mogućnosti za razvijanje programa diversifikovanog po području. Takva područja mogu biti npr. *Nauka, Kultura i umetnost, Zdravi stilovi života*. Diversifikovanost kao specijalizovanost programa proističe iz različitih načina doživljavanja i reagovanja na pojave i stvari, specifičnih npr. za naučni pristup, estetski pristup, etički pristup, telesno-kinestetički pristup, odnosno iz specifičnosti prirode saznanja u datom području. Akcenat nije na učenju i usvajanju određenih sadržaja i pojmova iz datih oblasti po sebi, već na razvijanju kapaciteta i oruđa kojima se unapređuju sposobnosti dece za doživljavanje, razumevanje i istraživanje različitih pojava u svetu i podržavaju različiti načini kulturne reprodukcije i produkcije kroz vlastito učešće, dobrobit i odnose. Svaki pristup karakte-

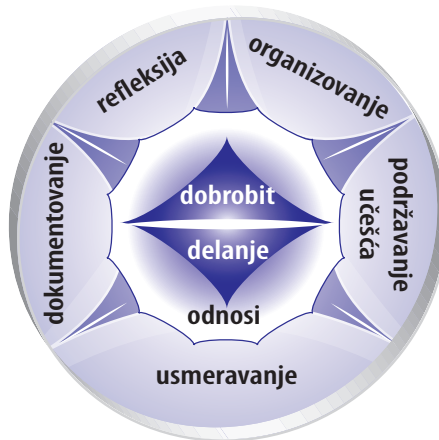
rističan za dato područje ima svoje specifičnosti u sagledavanju pojava, u procesu saznavanja i reprezentovanja i na različite načine je usmeren na podršku razvoju dispozicija za učenje, npr. tako što naglašava i fokusira se ili na razvoj kritičkog mišljenja, ili ispoljavanje kreativnosti i imaginacije, ili na senzorno, emocionalno i telesno učenje. I ovakvom integracijom prevazilazi se podela na uže didaktičke oblasti, podela na aspekte razvoja i didaktička podela aktivnosti na slobodne i usmerene.

Kako se gradi program

Vaspitač počinje da gradi program zasnovan na Kaleidoskopu tako što organizuje okruženje i postavlja okvirnu ideju ili set ideja za istraživanje kojim bi se bavili deca i odrasli. Ideje za istraživanje ne čine formalni naslovi tema, nego kreativni predlozi i pitanja koji provociraju i podstiču na istraživanje i vaspitača i decu.

Dečje pretpostavke, ideje i teorije vaspitač prihvata kao polazne tačke u građenju programa. Kroz zajedničko istraživanje i konsultovanje sa decom, vaspitač reorganizuje sopstvene predloge za istraživanje, određuje prioritete, usklađuje ih i podešava prema pitanjima i interesovanjima dece.

Građenje programa je dinamičan proces koji se, iz pozicije vaspitača, odvija kroz organizovanje, podržavanje učešća, usmeravanje, dokumentovanje i refleksiju (Slika 7). Tokom ovog dinamičnog procesa vaspitač planira i podržava različita i bogata iskustva i prilike za istraživanje, ostavljajući istovremeno prostor za neočekivano, za „izranjanje” programa u procesu zajedničkog učešća dece i odraslih.

Slika 7. Proces građenja programa usmerenog na integrisano učenje kroz dobrobit, delanje i odnose

U narednim tabelama konkretizovane su uloge vaspitača u pojedinim aspektima dinamičkog procesa građenja programa kroz organizovanje,²¹ podržavanje učešća, usmeravanje, dokumentovanje i refleksiju.

Organizovanje	
Vaspitač priprema fizičku i socijalnu sredinu	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Kreira fizičku sredinu koja podstiče radoznalost, maštu i začudnost i omogućava deci da se igraju i istražuju. ▶ Pokreće decu na igru i istraživanje. ▶ Gradi okruženje koje pruža ravnotežu iskustava u otvorenom i zatvorenom prostoru i nastoji da omogući deci da istražuju i u poznatim i u novim sredinama. ▶ Fizičkom i socijalnom sredinom promovise vrednost individualne i kulturne različitosti, pristupačnosti i kontinuiteta sa detetovom porodicom i kulturnom zajednicom kao konteksta za razvoj identiteta, pripadanja grupi i aktivnog oblikovanja vlastitih iskustava i okruženja.
Organizuje materijale	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Vodi računa o raznovrsnosti, količini i kvalitetu materijala namenjenih deci. ▶ Obezbeđuje materijale i opremu koji šalju poruku deci da mogu da prave izbore, da mogu da se osećaju bezbedno, da se opuste i uživaju, da se čude, da se igraju, istražuju i saraduju sa drugima. ▶ Nastoji da obezbedi materijale koji su stalno dostupni deci i podstiču ih da koriste sva čula, da istražuju i doživljavaju stvari na različite načine.
Upravlja vremenskom strukturom	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Nastoji da ustali vreme i kontinuitet u odvijanju programa i tako obezbeđuje deci i porodici osećanje sigurnosti, poverenja i uvažavanja. ▶ U toku dana fleksibilno organizuje vreme, kombinujući i povezujući situacije igre, praktičnih životnih aktivnosti i planiranog učenja, koje često prelaze jedna u drugu jer su sadržajno povezane. Vaspitač ne uspostavlja fiksirani vremenski raspored situacija igre, praktičnih životnih aktivnosti i planiranog učenja. Dnevni susret nekad može započeti spontanom igrom ili šetnjom, nekad posetom, obilaskom ili zajedničkim istraživanjem dece i odraslih, a ista vrsta delanja može trajati sve vreme trajanja programa u tom danu. Dnevni susret ponekad može započeti zajedničkim okupljanjem i razgovorom o onome što se radilo ili će se raditi. Tokom dana vaspitač obezbeđuje dovoljno vremena deci za dogovaranje, igru, istraživanje, razvijanje prijateljstva. On planira i u toku dana izdvaja vreme za komunikaciju sa porodicom i drugim učesnicima u programu.

21 Na osnovu NCCA, 2009a; 2009d.

Podržavanje učešća	
Vaspitač se konsultuje sa decom	<ul style="list-style-type: none"> ▸ Tokom igre, životno praktičnih situacija i planiranog učenja vaspitač se fokusira na ideje i iskustva dece, preispituje ih zajedno sa decom i zajedno sa decom odlučuje o daljim koracima. Konsultovati se sa decom znači „čuti” njihovo mišljenje i njihovo viđenje sopstvenog učenja i građenja programa. Koristeći različite načine izražavanja, deca odraslima mogu mnogo reći o tome šta je za njih važno u programu, kako može da izgleda prostor u kojem uče, šta još može biti ideja za rešavanje nekog pitanja, koga bi od odraslih trebalo uključiti u program, kako se osećaju u aktivnosti i grupi i sl. Konsultovanje sa decom omogućava aktivno učešće dece u programu i uključuje ih kao kompetentne koistraživače u građenje programa. U konsultovanju se koriste različite tehnike koje su bliske detetovom načinu izražavanja i kroz koje ono može potpunije nego verbalno da izrazi svoju perspektivu. Ove neverbalne tehnike detetu istovremeno predstavljaju „oslonce” za razgovor. Konsultovanje sa decom može, na primer, da podrazumeva razgovor sa decom na osnovu fotografije, crteža, mape, ture koje su izradila deca. <ul style="list-style-type: none"> ▸ Fotografija. Deca kroz fotografiju daju podatke o mestima, aktivnostima, događajima i osobama. Fotografija je način da deca iskažu svoj doživljaj koji nisu artikulisala verbalno i polazna tačka za produblјivanje razgovora sa detetom. ▸ Mapiranje. Na osnovu šeme određenog prostora (tlocrt) koju je vaspitač napravio i objasnio detetu, dete ucrtava svoje kretanje u tom prostoru i mesta gde boravi. Na osnovu takve mape vaspitač vodi razgovor sa detetom. ▸ Ture. Tura je „putovanje” u kojem deca vode odraslog kroz okruženje koje je njima poznato (vrtić, park, biblioteka, muzej i sl.). Dete je vodič koji određuje gde će se i kojim redosledom kretati i šta će se fotografisati i/ili zabeležiti na drugi način. Na osnovu beleške koju vaspitač pravi pri turi, on razgovara sa detetom. ▸ Umetničke (ekspresivne) aktivnosti, npr. crtanje i slikanje, izražavanje pokretom i zvukom, omogućavaju deci da izraze svoja osećanja i perspektive vizuelno ili telesno-kinetički. Svaki crtež deteta nastao u aktivnosti, igri ili na temu koju je predložio vaspitač može biti povod za konsultovanje sa detetom. Vaspitač vodi razgovor sa detetom na osnovu crteža.
Podržava učešće dece	<ul style="list-style-type: none"> ▸ Organizacijom prostora i vremena daje mogućnosti za izbor deci. ▸ Dogovara se sa decom o aktivnostima, uključuje decu u organizaciju prostora, izradu materijala. ▸ Gradi prilike za zajedničke aktivnosti dece kroz koje će deca planirati, pregovarati, dogovarati se i pomagati jedna drugoj. ▸ Uključuje decu u realizaciju praktičnih životnih aktivnosti. ▸ Planira posete i aktivnosti u lokalnoj zajednici, u kojima će deca aktivno učestvovati. ▸ Posebno osmišlјava načine na koje će podržati učešće dece iz osetljivih grupa.

<p>Podstiče uključivanje dece</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▸ Vaspitač nastoji da razume različite načine uključivanja dece i kapacitete svakog deteta i planira podršku tako da svaka situacija u vrtiću nudi različite mogućnosti uključivanja. ▸ Pomaže deci da se uključe u komunikaciju sa različitim učesnicima u programu.
<p>Podstiče učešće porodice</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▸ Upoznaje očekivanja, prioritete i mogućnosti učešća porodice. ▸ Kroz zajedničko angažovanje sa porodicom ostvaruje kontinuitet u vrednostima i iskustvima deteta između kuće i vrtića. ▸ Nastoji da osnaži članove porodice da sebe vide kao učesnike u programu i da podrži njihovo povezivanje sa drugim porodicama i članovima lokalne zajednice tako što stvara mogućnosti da oni prave izbore i na različite načine doprinose građenju programa. ▸ Podstiče učešće porodice razvijanjem poverenja, uvažavanjem kulturne i socijalne različitost i integrisanjem kulturnog nasleđa porodice u program.
<p>Uključuje članove lokalne zajednice</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▸ U zajedničku igru i istraživanje sa decom uključuje stručnjake, poznavaoce problematike koju deca istražuju, volontere. ▸ Podrškom deljenju procesa učenja sa članovima lokalne zajednice vaspitač doprinosi da deca vide sebe kao vredne članove zajednice, kao i da se afirmiše učenje dece u lokalnoj zajednici.
<p>Uključuje kolege i druge profesionalce</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▸ Vaspitač deli iskustva u građenju programa sa svojim kolegama i profesionalnom zajednicom kojoj pripada. ▸ Kolege kroz uključivanje u program doprinose preispitivanju građenja programa i profesionalnom razvoju vaspitača. ▸ Modelovanjem saradnje sa kolegama vaspitač daje dobar primer deci kako se može istraživati kroz saradnju.

Usmeravanje

<p>Vaspitač gradi kontekst za istraživanje</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▸ Vaspitač različitim strategijama podržava igru i omogućava deci da povežu svoje angažovanje u stvarnom svetu sa iskustvom u igri. ▸ U igri, životno praktičnim situacijama i planiranom učenju podstiče deci i pomaže deci da istražuju, prave pretpostavke, manipulišu materijalima, ponavljaju, stvaraju i zamišljaju, prave izbore, pregovaraju, postavljaju pitanja. ▸ Polazeći od učenja kao socijalnog procesa, vaspitač se usmerava na stvaranje uslova za bogate socijalne interakcije između dece, odnosno između dece i odraslih. ▸ Uspostavlja kulturu „zajedničkog znanja” tako što koristi situacije kada su deca u grupama kako bi omogućio zajedničko iskustvo i zajednički osnov za istraživanje.
--	--

<p>Koristi različite načine usmeravanja procesa istraživanja</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▸ Vaspitač je stalno usmeren na obezbeđivanje procesa istraživanja u kome deca uživaju i upuštaju se u nepoznato, a manje je usmeren na ishode tog procesa. U skladu s tim, vaspitač u situaciji igre, u životno praktičnim situacijama i u situacijama planiranog učenja koristi različite načine usmeravanja, na primer: <ul style="list-style-type: none"> ▸ unošenje promene — obezbeđuje i unosi „provokacije“ i izazove koji omogućavaju deci da prošire svoja iskustva; ▸ omogućavanje inicijative dece — omogućava deci da vode istraživanje i doprinosi svojim učešćem kao koučesnik i istraživač (fokusira se na uspostavljanje balansa između svoje inicijative i inicijative dece); ▸ ohrabrivanje — podstiče decu da istraju u rešavanju problema, da svoje ideje obrazlažu i predstavljaju na različite načine; ▸ tumačenje, objašnjavanje — pomaže deci da razumeju koncept ili ideju, da posvete pažnju novoj ideji ili temi (ističući neka pitanja vaspitač usmerava područje istraživanja); ▸ zamišljanje — ohrabruje decu da koriste maštu u istraživanju, stvaraju pretpostavke i preispituju (omogućava deci da se upuste u istraživanje različitih mogućnosti bez unapred očekivanih ishoda); ▸ davanje instrukcija — u situacijama kada deca očekuju da vaspitač bude jasan i pruži im korisna uputstva za akciju; ▸ slušanje — podstiče decu da vode autentične i njima smislene razgovore, podstiče ih da slušaju šta druga deca govore, podstiče decu da na različite načine iznose svoja viđenja i podešava se različitim načinima izražavanja dece; ▸ povezivanje — pomaže deci da upoređuju iskustva i ideje, da uočavaju sličnosti i kontraste; ▸ modelovanje — sam pokazuje neku veštinu, istražuje, kreira; vaspitač modeluje i kada učestvuje u istraživanju dece kao koistraživač, postavlja pitanja, radoznao je i pokazuje istinsko interesovanje za pronalaženje rešenja; ▸ pregovaranje i rešavanje problema — omogućava deci da imaju različita rešenja problema, da o njima diskutuju i traže različite izvore koji im mogu pomoći; ▸ pružanje izbora — nalazi mogućnosti da deca prave izbore, postavlja originalna pitanja i omogućava odgovore otvorenog tipa, podstiče decu da postavljaju pitanja vršnjacima i odraslima; ▸ revidiranje — ponovno angažovanje kojim se deca podstiču da razmišljaju o prethodnom učenju.
--	--

<p>Obezbeđuje kontinuitet</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▸ Vaspitač nastoji da pitanja i problemi kojima se deca bave u istraživanju budu povezani i smisleni deci. ▸ Obezbeđuje da produkti prethodnog istraživanja ostanu vidljivi i da se sačuvaju kao deo ukupnog procesa istraživanja, kao poruka deci da se njihov rad poštuje i da je važan. ▸ Fokusira se na integrisanje kulturnih različitosti u program kroz različite načine izražavanja kako bi se deci omogućio kontinuitet sa kulturom njihove zajednice. ▸ Fokusira se na stalnu vidljivost polazišta i vrednosti Kaleidoskopa na kojima se program gradi.
-------------------------------	--

<p>Dokumentovanje</p>	
<p>Vaspitač koristi dokumentovanje kao način građenja programa</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▸ Dokumentacija opisuje procese u kojima učestvuju odrasli i deca u programu i pomaže da se sagleda kako će se program dalje razvijati. Dokumentovanje omogućava učesnicima u programu, a posebno vaspitaču, da prate i analiziraju mogućnosti koje program pruža različitim učesnicima. Dokumentovanje obuhvata i tumačenje. Deljenje zapažanja sa decom i drugim odraslima pomaže vaspitaču da na osnovu različitih perspektiva razume kako program doprinosi dobrobiti deteta i njegovom učenju i razvoju.
<p>Fleksibilno planira</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▸ Planiranje u građenju programa je kontinuiran proces koji obuhvata pažljivo projektovanje, praćenje, identifikovanje mogućnosti, obezbeđivanje resursa i pokretačkih poluga za svaku akciju. Vaspitač nastoji da planiranjem programa ponudi različita iskustva za decu i odrasle, da se fokusira na proces istraživanja i pristup situacijama igre, životno praktičnih aktivnosti i planiranog učenja kao podjednako značajnim u doprinosu dobrobiti deteta. U građenju programa vaspitač posebno posvećuje pažnju planiranju podsticajne sredine za istraživanje, koja poziva decu na igru i istraživanje. On planira korišćenje različitih materijala i prostor unutar i izvan vrtića. Takođe, planira više mogućnosti za različite interakcije između dece, odnosno između dece i odraslih u situacijama igre, životno-praktičnim situacijama i situacijama planiranog učenja. Vaspitač pravi kratkoročni plan i revidira ga prema idejama i predlozima dece. Planiranje je usmereno na proces, a ne na ishode situacija i aktivnosti.
<p>Uključuje decu, porodicu i druge učesnike u dokumentovanje</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▸ Različiti učesnici u programu dokumentovaće situacije koje oni vide kao važne. Time vaspitač obezbeđuje višeperspektivnost u građenju programa, bolje razumevanje i oslanjanje na ideje i interesovanja dece i drugih, kao i uvažavanje dece, jer pokazuje da njihove ideje i doprinos smatra vrednim i važnim.

Koristi različite vrste i načine dokumentovanja	<ul style="list-style-type: none"> ▸ U dokumentovanju vaspitač koristi beležnicu i multimedijalni portfolio programa. Beležnica služi vaspitaču da skicira svoje planove, pitanja, dileme i uvide koji mu pomažu u građenju programa. Multimedijalni portfolio programa je zbirka svih dokumenata o procesu građenja programa — panoa, fotografija, video klipova i različitih produkata kojima se dokumentuju situacije i aktivnosti u programu (npr. crteži dece, šeme, makete i mape, protokoli, beleške o deci, zabeleške o dečjim iskazima i situacijama). Na osnovu portfolija vaspitač može da pravi različite „priče o programu“. ▸ Procesne priče o programu vezane su za više kontinuiranih situacija ili aktivnosti i govore o tome kako su započete, šta se sve radilo, gde, sa čime i sa kime. ▸ Tematske priče govore o važnim dimenzijama programa, npr. „kako sve deca sarađuju“, „kako uvažavamo različitost“, „kako roditelji učestvuju“, „šta sve radimo u zajednici“ i sl. ▸ Individualne priče govore o afinitetima, kapacitetima i napredovanju pojedinačnog deteta. ▸ Sve ove priče predstavljaju osnov za dijalog sa decom, roditeljima i kolegama, za preispitivanje svoje prakse, praćenje i evaluaciju, služe kao izvor ideja za dalje građenje programa, kao način za promovisanje i afirmisanje programa.
Koristi dokumentovanje da bi postigao vidljivost programa	<ul style="list-style-type: none"> ▸ Dokumentovanjem vaspitač čini program vidljivim i dostupnim sebi, svim drugim učesnicima u programu i lokalnom okruženju. Dokumentovanje obezbeđuje polaznu tačku za dijalog i za otvaranje prema drugima, građenje poverenja i zajedničko angažovanje. Podaci dokumentovanja predstavljaju „trag“ koji ostaje i uvek nudi mogućnost za preispitivanje i nove ideje. Dokumentovanje pomaže deci da se dogovaraju o svojim idejama, da prate sopstveni proces delanja i da „slave svoje učenje“. Dokumentovanje takođe promovise program i omogućava profesionalnoj i društvenoj zajednici da ga promišlja i da dâ svoj doprinos programu.
Dokumentuje sopstvena profesionalna iskustva u programu	<ul style="list-style-type: none"> ▸ Vaspitač dokumentuje sopstvene postupke u istraživanju, svoja pitanja, promišljanja o vrednostima i polazištima programa. Ta vrsta dokumentacije pomaže vaspitaču da preispituje svoj odnos prema programu i vlastitu praksu, da deli iskustva sa kolegama i da promovise sopstvena istraživačka iskustva u građenju programa.

Refleksija	
Vaspitač obrazlaže	<ul style="list-style-type: none"> ▸ Artikuliše sebi i/ili iznosi drugima svoja zapažanja o događajima, situacijama u programu, sopstvenim postupcima. ▸ Iznosi svoj odnos prema shvatanjima i pretpostavkama iz Kaleidoskopa. ▸ Zapažanja i sopstveni odnos u građenju i praćenju programa deli sa kolegama, drugim učesnicima u programu ili pokušava samostalno da ih ponovo sagleda na osnovu dokumentacije.
Preispituje	<ul style="list-style-type: none"> ▸ Poredi reakcije, postupke i odnose različitih učesnika u programu. ▸ Analizira razloge za svoje odluke, zašto je baš na taj način nešto inicirano u programu i zašto je baš tako program usmeravan, preispituje svoje pretpostavke i postupke. ▸ Preispituje svoja shvatanja deteta, dobrobiti, značaja kvaliteta odnosa i shvatanja iznetih u Kaleidoskopu. ▸ Traži druge izvore (literaturu, dobre primere prakse i sl.) i analizira ih u odnosu na svoja shvatanja i postupke, postavljajući pitanja i navodeći argumente sebi i drugima.
Prati	<ul style="list-style-type: none"> ▸ Kroz dokumentovanje prati promene koje unosi. ▸ Prati način na koji drugi učesnici reaguju na promenu i traži njihova zapažanja.
Rekonstruiše	<ul style="list-style-type: none"> ▸ Revidira svoja prethodna shvatanja, postupke i odluke u građenju programa. ▸ Istražuje raskorak između sopstvenih uverenja i onoga što radi. ▸ Na osnovu promenjenih shvatanja planira nove akcije u programu. ▸ Podstiče druge učesnike u programu da se preispituju i da menjaju svoje akcije.

PITANJA ZA REFLEKSIJU

- ▶ Šta su ključne dimenzije realnog programa iznete u tekstu? Koliko je to u skladu sa onim što ja smatram pod programom rada sa decom? U čemu su razlike, u čemu sličnosti?
- ▶ Koliko je mojoj dosadašnjoj praksi blizak svaki od navedenih aspekta procesa građenja programa (organizovanje, podržavanje učešća, usmeravanje, dokumentovanje i refleksija)? Na koji način sam to do sada radila, koliko je to slično, a koliko različito od onoga što je ovde opisano? Analizirati u odnosu na svaki aspekt.
- ▶ Da li ovo zahteva promene mojih uloga kao vaspitača? Šta su suštinske promene? Da li mi je u tome potrebna podrška, čija i u čemu?
- ▶ Šta mi od ovih aspekata više leži, a šta manje? Zašto je to tako? Da li neke aspekte potenciram, a neke zanemarujem? Šta je tome razlog i kako se to može promeniti?
- ▶ Čime sve mogu da dopunim navedene tabele, a na osnovu onoga što je izneto u Kaleidoskopu i na osnovu vlastitih iskustava i promišljanja?

Literatura

- Alberta Education (2007). *Primary Programs Framework for Teaching and Learning*. Alberta: Alberta Education.
- Arthur, L. (2010). *The Early Years Learning Framework: Building confident learners*. Canberra: Early Childhood Australia Inc.
- Australian Government Department of Education (2009). *Belonging, Being & Becoming*. AGDE: Commonwealth of Australia.
- Bennett, J. (2008). *Benchmarks for Early Childhood Services in OECD Countries*. Innocenti Working Paper 2008–02. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre.
- Bernard, P. Y. C. (2011). *The Early Years Revolution — Learning to know, to do, to be, to live together and to transform society begins at birth*. Paris: Early Childhood and Family Education Unit, UNESCO.
- Centre for Early Childhood Development & Education (2006). *The National Quality Framework for Early Childhood Education* SIOLTA Dublin: Centre for Early Childhood Development & Education
- Community Child Care (2011). *Collaborating with Children for Effective Programming*. Victoria: Department of Education, Employment and Workplace Relations.
- CoRe: Competence Requirements in Early Childhood Education and Care* (2011). Final Report European Commission, London and Ghent: Education and Culture University of East London and Cass School of Education and University of Ghent.
- Craft, A. (2005). *Creativity across the primary curriculum*. London: Routledge.
- Cutter-Mackenzie, A., Edwards, S., Moore, D., Boyd, W. (2014). *Young Children's Play and Environmental Education in Early Childhood Education*. London: Springer.
- Delors, J. et al. (1996). *Learning: The Treasure Within*. Paris: UNESCO.
- Department of Education and Early Childhood Development (2011). *Victorian Early Years Learning and Development Framework*. Melbourne: Early Childhood Strategy Division Department of Education and Early Childhood Development and Victorian Curriculum and Assessment Authority.
- Dahlberg, G., Moss, P. (2005). *Ethics and Politics in Early Childhood Education*. London: Routledge Falmer.
- Fisher, J. (2008). *Starting From the Child*. New York: Open University Press.
- Hadži Jovančić, N. (2012). *Umetnost u opštem obrazovanju*. Beograd: Klet.
- Hedges, H., Cullen, J., Jordan, B. (2011). Early years curriculum: funds of knowledge as a conceptual framework for children's interests, *Journal of Curriculum Studies*, 43 (2): 185–205.
- James, A, Prout, A. (2005). Re-presenting Childhood: Time & Transition in the Study of Childhood. In James, A. & Alan Prout (Ed.) *Constructing & Reconstructing Childhood* (227–247). 2nd Edition. London: Taylor & Francis e-Library.

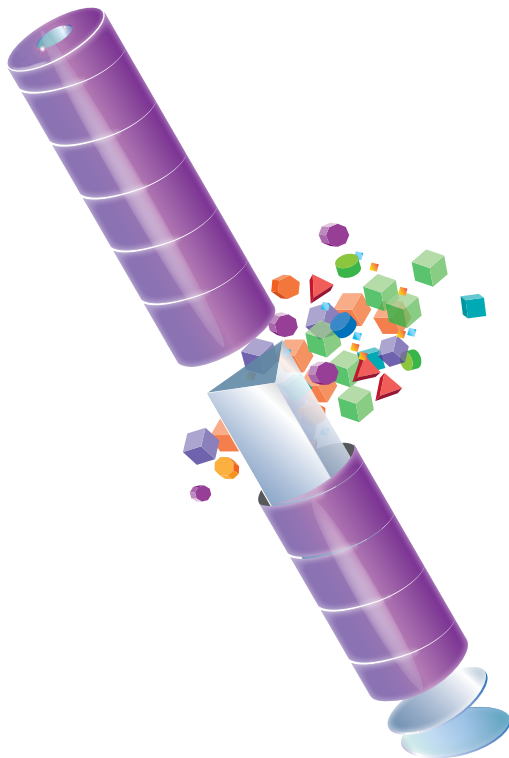

- Kalaš, I. (2010). *Recognizing the potential of ICT in early childhood education*. Paris: UNESCO Institute for Information Technologies in Education.
- Key principles of a Quality Framework for Early Childhood Education and Care (2014). Report of the Working Group on Early Childhood Education and Care under the auspices of the European Commission, dostupno na http://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework/archive/documents/ecec-quality-framework_en.pdf
- Krnjaja, Ž. (2010). Igra, stvaralaštvo, otvoreni vaspitni sistem: šta ih povezuje. *Nastava i vaspitanje*, 13 (2): 264–277.
- Krnjaja, Ž. (2012a). Igra kao susret: koautorski prostor u zajedničkoj igri dece i odraslih, *Etnoantropološki problemi*, 7 (1): 251–267.
- Krnjaja, Ž. (2012). Igra na ranim uzrastima u A. Baucal (ur.) *Standardi za razvoj i učenje dece ranih uzrasta u Srbiji*. Beograd: Institut za psihologiju / UNICEF, str. 110–132.
- Krnjaja, Ž., Pavlović Breneselović, D. (2012). Pedagoška dokumentacija: nevidljiva i vidljiva praksa. U *Posebna pitanja kvaliteta u obrazovanju* (117–131). Beograd: Filozofski fakultet, Institut za pedagogiju i andragogiju.
- Krnjaja, Ž., Pavlović Breneselović, D. (2013). *Gde stanuje kvalitet — politika građenja kvaliteta u predškolskom vaspitanju*, Knjiga 1 Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju.
- Krnjaja, Ž., Pavlović Breneselović, D. (2014). Smernice za izradu osnova programa predškolskog vaspitanja usmerenog na odnose. *Pedagogija*, 69 (3): 351–360.
- Langford, R. (2010). Critiquing Child-Centred Pedagogy to Bring Children and Early Childhood Educators into the Centre of a Democratic Pedagogy, *Contemporary Issues in Early Childhood*, 11 (1): 113–126.
- Leggett, N., Ford, M. (2013). A fine balance: Understanding the roles educators and children play as intentional teachers and intentional learners within the Early Years Learning Framework, *Australian Journal of Early Childhood*, 38 (4): 44–55.
- Mackenzie, C. A., Edwards, S., Moore, D. (2014). *Young Children's Play and Environmental Education in Early Childhood Education*. London: Springer.
- Mac Naughton, G. (2003). *Shaping Early Childhood Learners, Curriculum and Contexts*. Berkshire: Open University Press.
- Marbina, L. Church, A., Tayler, C. (2011). *Victorian Early Years Learning and Development Framework: Evidence Paper — Practice Principle 6: Integrated teaching and learning approaches*. Melbourne: Department of Education and Early Childhood Development.
- Marjanović, S. (1987). Dečja igra i stvaralaštvo. *Predškolsko dete*, (1–4): 85–101.
- Marjanović, S. (1987). Kako prepoznati i oplemeniti stvaralačku aktivnost predškolskog deteta. *Predškolsko dete*, (1–4): 133–148.
- McLachlan, C., Fleeer, M., Edwards, S. (2010). *Early Childhood Curriculum. Planning, assessment and implementation*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Ministry of Social Affairs and Health (2004). *Early Childhood Education and Care in Finland*. Helsinki: Ministry of Social Affairs and Health.
- Ministry of Education (1996). *Te Whariki*. Wellington: Ministry of Education New Zealand.
- Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (2012). *Strategija obrazovanja u Srbiji do 2020. godine*. Službeni glasnik RS, br. 107/2012.
- Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (2013). *Priručnik za diversifikaciju programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja*. Beograd: IMPRES, UNICEF, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.
- Ministry of Health, Ministry of Children and Family Development (2007). *Early Learning Framework*. British Columbia: Ministry of Health, Ministry of Children and Family Development.
- Moyles, J. (2005). *The excellence of play*. Berkshire: Open University Press
- National Council for Curriculum and Assessment (2009). *Aistear: User Guide*. Dublin: NCCA.
- (Kindergarten to Grade 3): Guiding Principles. Alberta: Alberta Education.
- National Council for Curriculum and Assessment (2009a). *Aistear: Guidelines for good practice*. Dublin: NCCA.
- National Council for Curriculum and Assessment (2009b). *Aistear: Principles and Themes*. Dublin: NCCA.
- NSW Department Of Community Services Office (2001). *NSW Curriculum Framework, The Practice of Relationships*. New South Wales: Department Of Community Services Office.
- OECD (2010). *Razumeti mozak: Rođenje nauke o učenju*. Beograd: OECD/Ministarstvo prosvete RS.
- OMEP (2009). *Sweden Child Participation Outdoors in the Swedish Preschool*. Stockholm: Svenska OMEP.
- Packer, M., Goicoechea, J. (2009). Sociocultural and Constructivist Theories of Learning: Ontology, Not Just Epistemology. *Educational Psychologist*, (4): 227–241.
- Papatheodorou, T., Moyles, J. (Eds) (2009). *Learning Together in the Early Years: Exploring relational pedagogy*. New York: Routledge.
- Pavlović Breneselović, D. (1992). *Igrovnica — vodič za voditelje*, Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju/OMEP.
- Pavlović Breneselović, D., Pavlovski, T. (2000). *Partnerski odnos u vaspitanju*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju /Centar za interaktivnu pedagogiju.
- Pavlović Breneselović, D. (2010). Dobrobit deteta u programu naspram programa za dobrobit, *Nastava i vaspitanje*, god. 59, br. 2, str. 251–264.
- Pavlović Breneselović, D. (2012a). *Od prirodnih neprijatelja do partnera — sistemski pristup odnosu porodice i javnog vaspitanja*. Beograd: Filozofski fakultet.

- Pavlović Breneselović, D. (2012). Odnosi na ranim uzrastima. U Baucal, A. (ur.) *Standardi za razvoj i učenje dece ranih uzrasta u Srbiji*, Beograd: Institut za psihologiju /UNICEF, str. 133–150.
- Pavlović Breneselović, D. (2012b). (Ne)postojeći digitalni prostor u predškolskom vaspitanju Srbije. U Golubović, Dragan (ur.). *Tehnika i informatika u obrazovanju-Zbornik radova. Knjiga 1* (319–325). Čačak: Tehnički fakultet.
- Pavlović Breneselović, D., Krnjaja, Ž. (2014). Osnove programa kao dimenzija kvaliteta predškolskog vaspitanja i obrazovanja. *Pedagogija*, 69 (2): 212–225.
- Pavlović Breneselović, D. (2014). Kompetencije ili kompetentnost: različiti diskursi profesionalizma vaspitača, *Vaspitanje i obrazovanje*, 38 (2): 57–69
- Pavlović Breneselović, D. (2015). *Gde stanuje kvalitet (Knjiga 2) — Istraživanje sa decom prakse dečjeg vrtića*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta
- Pešić, M. i saradnici (2004). *Pedagogija u akciji*. Beograd: IPA.
- PSC National Alliance (2012). *Effective Curriculum Planning and Documentation Methods In Education and Care Services*. Canberra: Child Professional Support Coordinator.
- Queensland Government (2006). *Early Years Curriculum Guidelines*. Brisbane: Queensland Studies Authority.
- Rinaldi, C. (2006). *In dialogue with Reggio Emilia — Listening, researching & Learning*. London: Routledge.
- Radulović, L. (2011). *Obrazovanje nastavnika za refleksivnu praksu*. Beograd: Filozofski fakultet.
- Robinson, H. K., Jones Diaz, C. (2006). *Diversity and difference in Early childhood education: Issues for theory and practice*. London: Open University Press.
- Rogoff, B., Goodman Turkanis, C., Bartlett, L. (2001). *Learning together: Children and adults in a school community*. New York: Oxford University Press.
- Shonkoff, J. P, Philips, D. A. (Eds) (2000). *From Neurons to Neighborhoods: The science of early childhood development*. Washington DC: National Academy Press.
- Skolverket (2010). *Curriculum for preschool Lpfö 98. Revised 2010*. Stockholm: Skolverket.
- STAKES (2003). *National curriculum guidelines on early childhood education and care in Finland*. Helsinki: STAKES.
- Thornton, L., Brunton, P. (2005). *Understanding the Reggio Approach*. London: David Fulton Publishers.
- UN Committee on the Rights of the Child (2005). *Implementing Child Rights In Early Childhood, General Comment 7*, Geneva, OHCHR (CRC/C/GC/7 1 November 2005, accessed at <http://www.ohchr.org>).
- UNICEF (2012). *Ulaganje u obrazovanje u ranom detinjstvu*, Beograd: UNICEF Srbija.
- Vecchi, V. (2010). *Art and Creativity in Reggio Emilia*. London: Routledge.

DODATAK

Dodatak 1:

Načini podupiranja funkcija delanja

Načini podupiranja funkcija delanja

- organizovanje učenja kao istraživačkog procesa
- usmerenost na proces, a ne produkt i ishod
- podsticanje učenja kao kokonstrukcije, zajedničkog istraživanja i traganja za rešenjima
- podsticanje metakognitivnih procesa, svesti o procesu učenja, o značenju „greške“ i o mogućnosti argumentovanja sopstvenog mišljenja
- podsticanje samoregulacije u učenju i igri
- konsultovanje sa decom o njihovom iskustvu, pretpostavkama i planovima
- podsticanje učešća dece u razvijanju zajednice u vrtiću
- podsticanje učenja kroz učešće u lokalnoj zajednici
- podrška deci u njihovim omiljenim aktivnostima, obezbeđivanje ličnog prostora
- podsticanje što različitijih načina izražavanja i istraživanja materijala na način koji je smislen deci i odraslima
- organizovanje prostora u dečjem vrtiću kao autentičnog životnog prostora namenjenog stvaranju, istraživanju i „deljenju avantura“ i otkrića sa drugima
- organizovanje prostora koji odražava posebnost programa i menja se u skladu sa učenjem dece
- modelovanje i učešće vaspitača kao „maštovitog učesnika“ i istraživača u igri i učenju
- slušanje dece, tumačenje onoga što deca govore, modelovanje dobre komunikacije
- podsticanje komunikacije između dece kroz postavljanje pitanja, zahteva, pregovaranje, tumačenje, rešavanje problema, zamišljanje drugačije uloge i situacije
- razvijanje rutina i rituala ugrađenih u iskustvo i tradiciju grupe
- uključivanje dece u planiranje
- stvaranje situacija u kojima će deca moći da predstavljaju svoje produkte i umenja i da pričaju svoje priče o programu
- podsticanje dece da svoje planove i skice koriste u planiranju učenja
- prihvatanje svakog predloga deteta kao vrednog razmatranja i daljeg istraživanja
- očuvanje igre kao kapaciteta fleksibilnosti bez didaktizacije igre ili potpunog povlačenja odraslog iz igre

Dodatak 2: Odrasli u igri

Vaspitač ima odgovornost da očuva slobodu za decu da se igraju i da podrži doživljaj slobode kod dece u igri. Deca umeju da iniciraju igru, umeju da se igraju zajedno i bez ohrabrenja i pomoći odraslih, ali je igru važno podržati. U procesu kultivisanja igre vaspitač pokreće sopstveni kapacitet fleksibilnosti, koristi svoju maštu, traga za uzbudljivim, zanimljivim, neobičnim predlozima i scenarijima i upušta se u neizvesnost.

Kultivisanje igre obuhvata: prisnu uzajamnost između dece i odraslih, bezbednu ali izazovnu sredinu, stalnu delatnu i igračku razmenu između dece i odraslih, bogato i raznoliko iskustvo, bogate i raznolike kontakte sa vršnjacima, odrasle i vršnjake kao dobre primere stvaralačkog ponašanja.

Vaspitač drugim odraslima (roditeljima, učesnicima iz lokalne zajednice) predočava potencijal igre, omogućava njihovo uključivanje u igru i tako podstiče odgovornost odraslih za proširivanje mogućnosti za igranje u porodici i u lokalnoj sredini i za stvaranje podsticajnog okruženja za igru. Podsticajno okruženje za igru je svako životno okruženje deteta koje podstiče istraživanje, šalje detetu poruke prihvatanja i sigurnosti i doprinosi razvoju njegove samostalnosti i kompetentnosti, pokazuje interesovanje za dečju igru i brine o njoj. Deca imaju pravo da očekuju da odrasli koji se uključe u igru reaguje na signale koje mu ona šalju u igri, razume ih i ne narušava njihovu igru.

U kultivisanju igre vaspitač koristi strategije stvaranja mogućnosti za igranje, strategije podrške igri i praćenja igre.²²

22 Na osnovu NCCA, 2009d; Centre for Early Childhood Development & Education, 2006.

Strategije	Postupci vaspitača
Stvaranje mogućnosti za igranje	<ul style="list-style-type: none"> ▸ organizuje unutrašnji i spoljašnji prostor koji podstiče stvaralaštvo i originalno izražavanje ▸ izrađuje i prikuplja materijale za igru i obezbeđuje stalnu dostupnost materijala deci ▸ obezbeđuje dovoljno vremena za igru ▸ podstiče decu na međusobnu podršku u igri, dogovaranje i saradnju ▸ kontinuirano rekonstruiše prostor za igru tako da on bude izazovan i da proširuje igru ▸ osmišljava načine kako da omogući deci bogata i raznolika iskustva igranja sa drugim članovima zajednice ▸ omogućava deci da se igraju na otvorenom i da kroz igru istražuju različite prostore u svom životnom okruženju ▸ strukturira unutrašnje i spoljašnje okruženje tako da odražava dečje individualne prednosti, interesovanja, sposobnosti i potrebe ▸ koristi razumevanje igre koje se deca igraju za razgovor sa decom o prostoru, materijalima za igru i za sopstveno učešće u igri ▸ omogućava deci da izaberu vrstu igre, materijale, vreme koje će provesti u igri ▸ razgovara sa porodicama i kolegama o mogućnostima i načinima podrške igri ▸ u sve druge aktivnosti sa decom unosi elemente igre (dinamiku, nepredvidivost, promenljivost, zamišljanje, maštanje, usmerenost na proces, a ne ishod)

Podrška igri	<ul style="list-style-type: none"> ▸ igra se zajedno sa decom ▸ prihvata inicijativu dece za pokretanje različitih vrsta igre: funkcionalne igre, igre mašte i fantazije, igre uloga, simboličke igre, igre sa unapred postavljenim pravilima ▸ razgovara sa decom o njihovoj igri, ističe vrednost saradnje i međusobne podrške u igri ▸ štiti decu od povreda u igri, pomaže deci koja su odbačena ili imaju drugih teškoća da se uključe u igru ▸ priznaje, poštuje, podržava dečje izbore i dečju inicijativu u igri, čak i kad misli da je neprimerena (npr. oružje u igri), a zatim se uključuje kao igrač i razvija etiku igre ▸ podržava igru bez ometanja, učestvuje u igri kao jedan od igrača koji pomaže deci da razviju igru bez nametanja svog plana igre ▸ pomaže deci da kroz igru izraze svoja osećanja, da govore svojim jezikom, da predstave svoje sposobnosti i specifičnosti zajednice iz koje dolaze ▸ pomaže deci da njihove ideje u igri postanu vidljive kroz materijale, prostor, scenarija igre ▸ podržava interakcije između učesnika u igri i posreduje u situacijama kada je igra ugrožena ▸ osporava moć predrasuda i podstiče iskustva igranja koja promovišu jednakost, pravičnost i pravdu ▸ igra se i pruža model za učešće u igri
Praćenje igre	<ul style="list-style-type: none"> ▸ posmatra i sluša decu dok se igraju ▸ posmatra i preispituje kako unutrašnji i spoljašnji prostor podržava ili ometa igru ▸ upoznaje vrstu izbora svakog deteta u igri, kao i vrste igre, i preispituje mogućnosti za podršku ▸ dokumentuje igru kroz beleške, fotografije, video snimke, crteže, priče dece ▸ razgovara sa kolegama o igri dece i problemima vezanim za igru ▸ dokumentuje igru i razvija sopstvenu refleksiju i refleksiju dece o igri ▸ tumači ono što vidi u igri i razgovara sa porodicama o mogućnostima podrške igri ▸ preispituje načine na koje podržava igru

U kultivisanju igre vaspitač podržava tri različita tipa igre,²³ koji se međusobno mogu kombinovati i prelaziti jedan u drugi.

23 Mackenzie, C. A., Edwards, S., Moore, D., 2014.

Tip igre	Opis i postupci vaspitača
Otvorena	<ul style="list-style-type: none"> ▶ U otvorenoj igri deca imaju mogućnost da prema sopstvenoj inicijativi manipulišu materijalima, da slobodno variraju obrasce i grade iluzorni plan u igri. Vaspitač se fokusira na pripremanje sredine i praćenje igre, uz minimalno uključivanje u igru. ▶ U otvorenoj igri vaspitač: <ul style="list-style-type: none"> ▶ kontinuirano obezbeđuje različite materijale koji su lako dostupni deci i koje deca istražuju ili ispituju na nov način (prirodni, nestrukturirani, polustrukturirani materijali), ▶ organizuje prostor koji je podsticajan za igru (oprema unutrašnji i spoljašnji prostor, omogućava deci da se igraju na otvorenim i javnim prostorima i da ih istražuju kroz igru, obezbeđuje mesta za trčanje, skakanje, igru „prljavim” materijalima, obezbeđuje rekvizite za razne vrste igara), ▶ pomaže da se posle igre sačuvaju započeta konstrukcija ili materijali kako bi se koristili u drugim aktivnostima, ▶ obezbeđuje deci dovoljno vremena za igru i ne nameće iste vremenske blokove za igru svoj deci u isto vreme, nego fleksibilno stvara prilike za svako dete, ▶ posmatra igru i nastoji da razume kontekst igre, prati reakcije i ideje dece.
Proširena	<ul style="list-style-type: none"> ▶ U proširenoj igri vaspitač podržava igru sopstvenim učešćem, uključujući se u igru kao saigrač. U proširenoj igri vaspitač: <ul style="list-style-type: none"> ▶ modeluje upotrebu određenog materijala u igri, ▶ predstavlja igru i njena pravila, ▶ pravi pred decom rekvizit za igru i koristi ga u igri i u drugim aktivnostima, ▶ ulazi u određenu ulogu, ▶ predlaže alternativne, nove uloge za decu, ▶ pronalazi dodatni materijal i proširuje scenario igre kao podršku deci pri rešavanju konflikta u igri, ▶ pomaže drugoj deci da se uključe u igru a da ne naruše koncept igre tako što nudi adekvatne uloge ili određen način korišćenja materijala, ▶ predlaže novu ulogu detetu koje je nekoliko puta isključeno iz igre, nudi detetu nove predmete u kontekstu igre, ▶ zapisuje scenario igre, a zatim pomaže deci da se dogovore oko uloga i da se igraju, npr. tako što čita scenario i podseća decu.

Vođena	<ul style="list-style-type: none"> ▶ U vođenoj igri vaspitač ima planirane i namerne interakcije tokom igre tako da inicira i usmerava igru, pri čemu se dogovara sa decom i pazi da ne naruši osnovne karakteristike igre. U vođenoj igri vaspitač:<ul style="list-style-type: none"> ▶ podstiče adekvatno korišćenje opreme i sredstava u istraživanju, ▶ otvorenim pitanjima ili igranjem uloge produbljuje postojeća iskustva dece, ▶ pokreće razgovor o scenariju igre koji su postavila deca s namerom da podstakne refleksiju i pomogne deci da redefinišu razumevanje npr. neke pojave ili nekog kulturnog obrasca vezanog za aktivnost kojom se bave ▶ vodi igre na poligonu, igre sa pravilima ili usmerava korake u eksperimentisanju, ▶ nudi koncept igre i formira parove i grupe dece koji će se zajedno igrati, ▶ vodi refleksivni dijalog sa decom ističući vrednosti i etiku u igri.
--------	---

Dodatak 3:

Podrška različitosti i jednakim mogućnostima za igranje

U igri deca uče kako da naprave izbor, preuzmu odgovornost i budu etična, uče kako da pregovaraju i rešavaju konflikte. Uče o drugima, o međusobnim razlikama i sličnostima, o društvenim pravilima. Zbog toga je važno da se inicijativa svakog deteta u igri prihvati kao ideja vredna razrađivanja kroz zajedničku igru. Dečje samopoštovanje i identitet se neguju kroz različite interakcije i odnose sa odraslima i vršnjacima u igri.

Ponekad igra može biti okrutna i nepravedna, može predstavljati prostor za pokazivanje odnosa moći, pri čemu deca mogu biti otvoreno ili prikriveno isključena zbog rodnih, etničkih, kulturnih, individualnih razlika. Kada se kroz igru podržavaju različitosti, one postaju potencijal igre kojim se doprinosi da deca budu ponosna na svoj identitet i svoju pripadnost određenoj kulturnoj zajednici. Odrasli su modeli za decu i stoga oni imaju moć da utiču na etičke vrednosti i ponašanje dece. Podržavajući interakciju i istraživanje u igri, vaspitač pomaže deci iz osetljivih grupa ili deci sa smetnjama u razvoju da daju smisao stresnoj situaciji u kojoj žive, da izgrade samopouzdanje i povrate poverenje u odrasle i decu. Kroz igru ta deca mogu da „ispričaju svoje priče”, a za to su im potrebni vreme, materijali i podrška vaspitača i dece.

Vaspitač koristi različite strategije u podršci igri, kojima podržava decu da u igri dele moć *sa* drugima umesto da grade moći *nad* drugima, da prevazilaze stereotipe i predrasude, da uče da sarađuju.

Različitosti i jednake mogućnosti za igranje	Postupci vaspitača
Individualne razlike	<ul style="list-style-type: none"> ▸ promena fizičkog ili socijalnog okruženja, promena materijala u skladu sa načinom izražavanja deteta ▸ koristi multisenzorna pomagala za decu sa smetnjama u razvoju ▸ koristi kooperativne igre kako bi dete ostvarilo svoj potencijal i uživalo u doprinosu grupi ▸ podstiče interakciju deteta sa drugim detetom kao model u igri ▸ koristi omiljenu aktivnost deteta da ga ohrabri da se uključi u igru ▸ pruža podršku pridružujući se igri i modelujući određeno ponašanje ▸ obezbeđuje deci potrebno vreme da naprave izbor u igri i da započnu igru
Rodne razlike	<ul style="list-style-type: none"> ▸ preispituje vlastite stereotipe o rodnosti ▸ ohrabruje decu da se uključe u različite vrste igara ▸ ne pravi podelu na „tihe“ ili „bučne“ igre koje su predodređene za devojčice ili dečake ▸ stvara bezbedno okruženje za igre koškanja i fizičke aktivnosti ▸ kroz organizaciju prostora i aktivnosti i razgovor sa decom otklanja predrasude o dečacima i devojčicama i stereotipe o igrama za devojčice i za dečake
Kulturne i etničke razlike	<ul style="list-style-type: none"> ▸ obezbeđuje igračke i materijale za igru iz različitih etničkih zajednica ▸ oprema prostore za igru rekvizitima iz života različitih etničkih zajednica ▸ koristi slikovnice, postere i knjige kao višejezični materijal ▸ podstiče decu da koriste svoj maternji jezik u igri ▸ vodi računa o proslavama praznika i običajima različitih kultura i uključuje druge odrasle u igru ▸ podstiče učenje i igranje dečjih igara iz celog sveta ▸ podstiče decu da prihvataju uloge u igri iz različitih kultura

Dodatak 4:

Podrška vaspitača učenju u životno-praktičnim aktivnostima

Podrška vaspitača učenju u životno-praktičnim aktivnostima

- ▶ podstiče samostalnost dece u obavljanju rutina
- ▶ podstiče razvijanje lične odgovornosti i etičnosti kod dece
- ▶ planira vreme i podršku za međusobno druženje i deljenje proživljenih iskustava, dilema i strahova
- ▶ omogućava deci da dele informacije o sebi, svojim porodicama, ljubimcima
- ▶ podstiče decu da predstave svoja iskustva u praktičnim životnim situacijama iz porodica i kulturnih zajednica iz kojih dolaze
- ▶ omogućava deci da žive i „slave“ kulturne različitosti
- ▶ pomaže deci da pripreme dobrodošlicu za nove članove i prijem novih članova
- ▶ neguje i podstiče kulturu saradničkog ponašanja
- ▶ prenosi „ovlašćenja“ i praktične zadatke na decu
- ▶ teži da posle nekog vremena minimalizuje svoje zahteve u pogledu rutina
- ▶ modeluje korišćenje multipismenosti u životnoj situaciji (pravljenje podsetnika, računanje, obeležavanje različitim simbolima itd.)
- ▶ koristi zajedničko obedovanje ili neku drugu grupnu životnu aktivnost kao situaciju prijatnog i bliskog zajedničkog socijalnog doživljaja
- ▶ vodi razgovore sa decom o autentičnim iskustvima
- ▶ podstiče grupu da smišlja i neguje svoje rituale kojima se obogaćuje zajednički život
- ▶ omogućava deci da učešćem u događajima u lokalnoj zajednici istražuju uloge i odnose, razumevaju različite perspektive i uče o svetu oko sebe
- ▶ omogućava deci da u autentičnim situacijama preispituju odnose nejednakosti, da preispituju predrasude i da uče da rešavaju konflikte
- ▶ obezbeđuje da se svaki drugi vaspitač ili odrasli koji dolazi u grupu upozna sa rutinama i ritualima i da ih prihvati kao deo identiteta grupe

Dodatak 5:

Integrisanje multipismenosti u igru, praktične aktivnosti i planirano učenje

Razvijanje multipismenosti omogućava deci da izraze svoj lični identitet i da postanu aktivni učesnici u društvenoj praksi zajednica kojima pripadaju. Pismenost dece se podržava na tri načina: razumevanjem (korišćenjem različitih oblika pismenosti i bogatim okruženjem), dekodiranjem jezika (upoznavanjem prirode, ritma, simbolike i pravila različitih „jezika”) i motivacijom (kroz razvijanje pismenosti kao prijatnog, smislenog i svrsishodnog iskustva).

Pismenost	Načini podsticanja
Pismenost je deo sociokulturnog konteksta. Pismenost ne čine kompetencije nezavisne od sociokulturnih aktivnosti i situacija u kojima deca učestvuju u zajednici. Pismenost je deo porodične kulture i kulture životne zajednice deteta. Da bi deca izgradila odnos prema pismenosti, kulturu pismenosti treba prihvatati kao vrednost u porodici, dečjem vrtiću i lokalnoj zajednici.	<ul style="list-style-type: none"> ➤ korišćenje pismenosti kao sredstva da se izrazi ideja, podele misli i osećanja ➤ polazi se od prakse pismenosti iz porodičnog konteksta i kulturne, etničke zajednice iz koje dete dolazi ➤ razvijanje odnosa prema informatičkoj pismenosti kao sastavnog dela savremenog života
Pismenost ima značenje i svrhu u društvenoj praksi. Pismenost nije ograničena samo na obrazovne institucije, kao što je vrtić, nego postoji i u porodici, kulturnoj zajednici, ali i u bibliotekama, prodavnicama, na ulici, u reklamama, medijima, digitalnim tehnologijama. Svaki od ovih konteksta ima različite svrhe i oblike pismenosti.	<ul style="list-style-type: none"> ➤ razvijanje odnosa prema pismenosti kao svrsishodnoj i funkcionalnoj ➤ korišćenje pismenosti kao relevantnog izraza za datu situaciju ➤ podrška deci da posmatraju realni svet pismenosti oko sebe i da aktivno učestvuju u različitim društvenim praksama pismenosti ➤ otkrivanje pismenosti kao zabavne aktivnosti

Multipismenost obuhvata različite vrste pismenosti. Pismenost je ugrađena u jezik i komunikaciju i ne obuhvata samo pisani jezik i pisanje, nego i verbalnu, vizuelnu, digitalnu, simboličku, matematičku pismenost.

- isticanje da pismenost predstavlja deo komunikacije, a ne samo poznavanje pojedinačnih slova i cifara ili izolovanu grafomotorička spretnost
- razvijanje različitih vrsta pismenosti kroz podsticanje različitih načina komunikacije
- odrasli kao modeli korišćenja različitih vrsta pismenosti

Dodatak 6:

Integrisanje informaciono- -komunikacionih tehnologija u igru, praktične aktivnosti i planirano učenje

Deca odrastaju okružena digitalnim tehnologijama i počinju da ih koriste pre polaska u vrtić. Deca uče o sebi i svetu i grade razumevanje koristeći tehnologije, a tehnologije povratno oblikuju njihov pristup u sagledavanju sveta. Pod informativno-komunikacionim tehnologijama podrazumevamo sve elektronske i digitalne resurse, kao što su kompjuterski hardver i softver, digitalni fotoaparati i kamere, internet, uređaji za telekomunikaciju, programirane i digitalne igračke, muzičke digitalne table, digitalni telefoni, kasetofoni, kompjuterske igre, videokonferencijska tehnologija, faks mašine, simulaciona okruženja, elektronske table, projektori, skeneri, štampači.

Digitalne tehnologije su „dobre sluge, ali loši gospodari”. Deca odrastaju u svetu digitalnih tehnologija i moraju biti osposobljena da koriste tehnologije na pravi način, u funkciji svoje dobrobiti, a ne nauštrb nje. Zbog toga upotreba informaciono-komunikacionih tehnologija u programu mora da bude dobro isplanirana, ograničena i kontrolisana.

Potencijali informaciono-komunikacionih tehnologija	Ključni principi
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Omogućava svrsishodna iskustva učenja. ▶ Omogućava funkcionisanje u virtualnoj stvarnosti. ▶ Podržava samoregulaciju u učenju. ▶ Omogućava razvoj računarske pismenosti. ▶ Predstavlja medij za pristup informacijama, zabavi i rešavanju problema. ▶ Podstiče drugačiju vrstu komunikacije i socijalnih odnosa među decom i odraslima. ▶ Omogućava dokumentovanje procesa učenja. 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Način korišćenja informaciono-komunikacionih tehnologija treba da proističe iz pedagoške koncepcije programa i programskih potreba. ▶ Dečje korišćenje informaciono-komunikacionih tehnologija treba da bude povezano sa specifičnim ciljevima učenja i da u fokusu ima podršku razvoju kritičkog mišljenja, rešavanja problema i učenja da se uči. Tehnologije se koriste kao oruđa za dolaženje do informacija, zabavu sa vršnjacima i rešavanje problema. Korišćenje informaciono-komunikacionih tehnologija nije izolovana, posebna oblast rada u programu, već je integrisano u različite aktivnosti. ▶ Uspešno integrisanje digitalnih resursa se ogleda u njihovom podesnom, fleksibilnom i različitom korišćenju unutar celine obrazovne sredine. Digitalni resursi treba da budu promišljeno pomerani i integrisani u pojedine centre aktivnosti ili područja u sobi. ▶ Korišćenje digitalnih resursa je socijalna aktivnost. ▶ Digitalni resursi treba da podržavaju detetovo samodirektivno iskustvo učenja, kroz koje će biti u mogućnosti da istražuje vlastita interesovanja i vlastite načine učenja. ▶ Digitalni resursi treba da pružaju iskustva otvorena za nova učenja, da pružaju mogućnost produblivanja, višeslojna značenja i istraživanje kompleksnosti, a ne da nude fiksirane i sužene izvore znanja. ▶ Digitalne tehnologije ne mogu biti zamena za realnu dečju igru i iskustva i neposredne ljudske razmene.

**CIP — Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд**

159.953.5-053.4

373.2.022

37.064.1/2

ПАВЛОВИЋ Бренеселовић, Драгана, 1955-

Kaleidoskop : osnove diversifikovanih programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja / Dragana Pavlović Breneselović, Živka Krnjaja.

- Beograd : Institut za pedagogiju i andragogiju, 2017

(Beograd : Copy Planet). - 105 str. : ilustr. ; 24 cm

„Publikacija je razvijena u okviru naučno-istraživačkog projekta ‘Kaleidoskop - diversifikacija oblika i programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja’ koji je u saradnji sa Ministarstvom prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i UNICEF-om realizovao Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, kao komplementaran projektu ‘Vrtići bez granica 2’...,, --> prelim. str. - Tiraž 500. - Додатак: стр. 93-105. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија: стр. 87-90.

ISBN 978-86-82019-93-0

1. Крњаја, Живка, 1963- [аутор]

а) Учење - Предшколска деца б) Предшколско образовање

с) Породица - Школа

COBISS.SR-ID 228802828

Kaleidoskop donosi pravo osveženje i značajan pomak u literaturi koja se u poslednje dve decenije pojavljuje kod nas. U njemu se razrađuju temeljne postavke savremenog pristupa građenju programa u radu sa decom predškolskog uzrasta. Majstorski se oslanjajući na metaforu kaleidoskopa, autorke uspevaju čitaocima da predoče kompleksnost uticaja brojnih činilaca od kojih zavisi kvalitet interakcije i učenja svih aktera u procesu otvorenog vaspitanja i obrazovanja.

U samom središtu Kaleidoskopa nalazi se holističko razumevanje integrisanog učenja kao procesa koji proističe iz delanja (igre, životno-praktičnih aktivnosti i planiranog učenja) i dobiti, a ostvaruje se kroz odnose deteta sa vršnjacima, odraslima, porodicom, fizičkim okruženjem i širom zajednicom.

S obzirom da je „Kaleidoskop“ namenjen svima koji se pripremaju za realizaciju diversifikovanih programa sa decom predškolskog uzrasta, u okviru predškolskih ustanova ili sportsko-rekreativnih centara i ustanova kulture, izuzetno je važna činjenica da su u njemu dobro ukomponovani jezik naučne oblasti, komunikativni jezik i elementi koji čitaoce najednakih predznanja sigurno vode u razumevanje temeljnih polazišta za građenje programa. Tome uveliko doprinose i pitanja za refleksiju kojima je zaokružena svaka tema unutar četiri poglavlja knjige.

— Prof. dr Jasmina Klemenović (iz recenzije) —

Kaleidoskop je optička sprava i omiljena dečja igračka koja, reflektujući deliće različite boje kroz sistem dvostrukih ogledala, gradi različite slike. Time on simbolizuje suštinu diversifikovanih programa — da se, polazeći od zajedničke osnove (kako vidimo dete i učenje i šta je naša uloga u tome) grade različite slike, zavisno od konkretnog konteksta u kome se program razvija i usmerenja koje program ima. Program pri tome, kao i igračka kaleidoskop, pruža mogućnosti deci i odraslima da aktivno eksperimentišu i grade različite „obrasce“ koji ih svojom raznolikošću, lepotom, originalnošću i nepredvidljivošću, uvek iznova očaravaju, raduju i podstiču da istražuju i otkrivaju.

— Autori (iz uvoda) —

Uz finansijsku podršku

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Swiss Agency for Development
and Cooperation SDC

